

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / TARTALOMJEGYZÉK

297 TARTALOMJEGYZÉK

**INHALTSVERZEICHNIS (Ödenburger Rundschau, Lokalhistorische Quartalschrift,
Redaktion: Katalin Szende)**

TÁJ ÉS TÁRSADALOM

LANDSCHAFT UND GESELLSCHAFT

Reisz T. Csaba: Hegedűs János: Sopron vármegye új leírása (*Adalék Bél Mátyás földrajzi munkája kijavítási kísérletéhez*) 300

Csaba Reisz T.: Johannes Hegedűs: Die neueste Beschreibung des Komitates Ödenburg (Angaben zum Ausbesserungsversuch der geographischen Arbeit von Matthias Bél)

Kovács József László: Tájszemlélet és emberábrázolás Bredetzky Sámuel soproni írásaiban 319
József László Kovács: Landshcftsbild und Menschendarstellung in den Ödenburger Schriften von Samuel Bredetzky

Katona Csaba: „Menj, menj leány, vegyülj a multságok zajába ...” Schlachta Etelka balatonfüredi naplója (3., befejező rész) 333

Csaba Katona: Fräulein Etelka Schlachta aus Ödenburg im Bad Balatonfüred (3. Teil)

Kormos Gyula: Sopron orgonaépítői az elmúlt öt évszázadban 347
Gyula Kormos: Orgelbauer in Ödenburg in den letzten fünf Jahrhunderten

MŰHELY

KLEINE MITTEILUNGEN

Turbuly Éva: Soproni történeti források az Osztrák Nemzeti Könyvtár kéziratárában 376
Éva Turbuly: Historische Quellen von Ödenburg in der Handschriftensammlung der Österreichischen Nationalbibliothek

Gömöri János: A Scarbantia Társaság öt éve (1997–2001) 382
János Gömöri: Fünf Jahre aus der Geschichte der Scarbantia Gesellschaft (1997–2001)

Szabó Péter: Erdők, erdészek, erdészettörténet 390
Péter Szabó: Wälder, Förster, Waldgeschichte

SOPRONI ARCOK

ÖDENBURGER GESICHTE

Sedlmayr János: Szakál Ernő szobrászművész, Sopron Európa-díjas műemlékvédője (1913–2002)	393
<i>János Sedlmayr: Ernő Szakál (1913–2002)</i>	
Sarkady Sándor: Káspár Terézia emlékezete (1909–2001)	401
<i>Sándor Sarkady: Terézia Káspár (1909–2001)</i>	
SOPRONI KÖNYVESPOLC	
BÜCHERSCHAU	
Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása I. Descriptio Comitatus Semproniensis I. szerk. Kincses Katalin Mária, Sopron, 2002. (ism. Gyulai Éva)	404
<i>Éva Gyulai: Matthias Bél: Die Beschreibung des Komitates Ödenburg I. Descriptio Comitatus Semproniensis I. Red.: Katalin Mária Kincses, Sopron, 2002.</i>	
Győr-Moson-Sopron megye népművészete. Szerk. Kücsán József és Perger Gyula, Győr, 2002. (ism. Flórián Mária)	407
<i>Mária Flórián: Volkskunde des Komitates Győr-Moson-Sopron. Red.: József Kücsán – Gyula Perger, Győr, 2002.</i>	
Fonda Ferenc: Új kiadványok a Soproni Egyetem Pénzügytan Tanszékéről	414
<i>Ferenc Fonda: Neue Publikationen aus dem Lehrstuhl für Finanzwissenschaft an der Ödenburger Universität</i>	
KÖZLEMÉNY	
MITTEILUNG	
Soproni Városszépítő Egyesület közleménye	415
<i>Mitteilung des Ödenburger Stadtverschönerungsvereines</i>	

298 Soproni Szemle. A Soproni Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata.

Alapította Heimler Károly.

Megjelenteti a Soproni Szemle Alapítvány, Sopron Megyei Jogú Város támogatásával.

Felelős kiadó Dr. Ádám Antal.

Megjelenik évente 4 alkalommal, összesen 24 ív terjedelemben.

További támogatónk:

Autoliv Kft.

Cartofil Kiadó
(www.cartofil.hu)

SZERKESZTŐSÉG

Askercz Éva, Dominkovits Péter, Hiller István, Kücsán József, Németh Ildikó,

Szende Katalin felelős szerkesztő, Turbuly Éva, Varga Imréné titkár, Vass Balázs technikai szerkesztő

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

Bircher Erzsébet, † Csapody István, Domonkos Ottó, Gimesi Szabolcs,
Gömöri János, Hárs József, Horváth Zoltán, Kubinszky Mihály, Metzl János,
Molnár László, Pápai László, Sarkady Sándor

Postacím: 9401 Sopron, Fő tér 1. (Pf. 82.)

Előfizethető bármely hírlapkézbetűző postahivatalnál, a Magyar Posta Hírlapelőfizetési és Elektronikus Postaigazgatóság (HELP) Irodájában (1900 Budapest, Lehel út 10/a), a Soproni Levéltárban (9400 Sopron, Fő tér 1.) valamint kedvezményes áron, az egyesületi díjjal kombinálva minden év végén a Soproni Városszépítő Egyesületnél (9400 Sopron, Új u. 4.) 1 300 Ft-ért.

Budapesten számonként megvásárolható a Kis Magiszter Könyvesboltban (Magyar u. 40.)

Előfizetési díj 2002-re egy évre 1 200 Ft, egyes szám ára 300 Ft.

Régebbi évfolyamok és példányok (1956-tól) a Soproni Levéltárban kaphatók.

A Soproni Szemle Alapítványt támogatni szándékozók részére csekk kérhető az alapítvány kuratóriumának postacímén (9401 Sopron, Pf. 5.). Az adományozók a felajánlott összegeket adóalapjukból levonhatják.

Készült a Hillebrand Nyomda Kft. Üzemében (9400 Sopron, Csengery u. 51.). Felelős vezető Hillebrand Imre.

HU ISSN 0133 – 0748

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Szerkesztőségi beköszöntő: Térkép e táj?

299 Szerkesztőségi beköszöntő: Térkép e táj?

Tisztelt Előfizetőink, Kedves Olvasóink!

Idei utolsó számunkban Sopron megye két 18. század végi – 19. század eleji leírása kap kiemelt hangsúlyt. Az első, Hegedűs Nepomuk János, Sopron megye hites geometrája tollából, a Helytartótanács utasítására készült Bél Mátyás földrajzi munkájának tervbe vett javított kiadásához. A másik, Bredetzky Sámuel tudós tanár, későbbi galíciai evangélikus püspök topográfiai zsebkönyveiben, inkább csak a Magyarország

egészét átfogó földrajzi ismeretterjesztés szándékának rokonságával kapcsolódik Bél monumentális művéhez. (Ez utóbbinak Sopron vármegyei első kötete idén látott napvilágot, kritikai ismertetése szintén olvasható hasábjainkon.)

Hegedűs 1782-ben összeállított földrajzi leírásához szorosan kapcsolódik Sopron megye következő évben elkészített térképe. A gyönyörű színes, 86 x 63 cm méretű térkép eredeti példánya a Soproni Levéltár gyűjteményében található. Ennek a térképnek a facsimile kiadását a Soproni Szemle előfizetői ajándékba kapják a 2002/4. szám mellékleteként. A nagylelkű gesztust a Cartofil Kiadó anyagi áldozatvállalása tette lehetővé, amelyért a Soproni Szemle szerkesztősége és a Soproni Városszépítő Egyesület ezúton is szeretne köszönetet mondani. A Kiadó a térképet önálló kiadványként is megjelenteti, amelyet a számot példányonként megvásárló olvasóink és a további érdeklődők a jelentősebb soproni könyvesboltokban vagy közvetlenül a kiadótól (www.cartofil.hu) vásárolhatnak meg.

A 18. század tudományos munkáiban a helyrajz szöveges és térképi bemutatása szerves egységet képezett. Elegendő, ha Mikoviny Sámuel kitűnő kartográfiai munkáira gondolunk, amelyek részben éppen Bél Mátyás leírásaihoz kapcsolódva készültek. A közelmúlt történeti kutatásában, kevés kivételtől eltekintve, az írott és térképi források felhasználása elkülönült egymástól, mindkettő specializálódott szakemberek terrénumává vált. A térképek reprodukciója, újbóli közkinccsé tétele pedig anyagi okokból maradt el jóval a szöveges forrásközlések mögött. Ezért is öröndetes, hogy Sopron megye esetében a kétféle forrás újból egymásra, és közös kutatóra talált. Reményünk, sőt ígéretünk van rá, hogy a munka folytatódni fog, és további cikkeket közölhetünk Hegedűs János és társai munkásságáról. Bízunk abban is, hogy a nemzetközi törekvésekkel összhangban a térképek nemcsak illusztrációként, hanem forrásként való felhasználása város- és településtörténeti, valamint történeti ökológiai kutatásunknak is újabb lendületet fog adni.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom

---

300 Táj és társadalom

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Reisz T. Csaba: Hegedűs János: Sopron vármegye új leírása (Adalék Bél Mátyás földrajzi munkája kijavítási kísérletéhez)

Reisz T. Csaba: Hegedűs János: Sopron vármegye új leírása (Adalék Bél Mátyás földrajzi munkája kijavítási kísérletéhez)

„Itt és most használható lehet Bél Mátyás
Magyarországot és csatolt országait tárgyaló,
Pozsonyban kiadott földrajzi munkája...”

Helytartótanácsi vélemény a Compendiumról

Régi adósságot törlesztett a Soproni Levéltár, amikor hosszas előkészület után, ez év tavaszán

megjelentette Bél Mátyás nagyszabású művének, *Az új Magyarország földrajzi-történelmi leírása* (Notitia Hungariae novae geographico-historica. Pozsony, 1735–1742 /1747/) című munkának kéziratban maradt, Sopron vármegyét tárgyaló anyagát. A most kiadott első kötet Sopron vármegye és Sopron szabad királyi város – eredeti latin nyelvű és magyar fordításban is közölt – leírását tárja az olvasók elé. A szerkesztők ígérete szerint egy további kötetben jelentetik meg a kézirat(ok) folytatását: Sopron másik leírását, illetve a vármegye szabad királyi városait, várait és egyéb településeit (mezővárosait és falvait) bemutató részt.¹⁽¹⁾

Nem szükséges ehelyütt részletesen ismertetni Bél Mátyás (1684–1749) hon- és államismereti munkásságát; inkább csak felelevenítésként említendő, hogy Magyarországot számos (földrajzi, történelmi, gazdasági, néprajzi) aspektusából bemutató munkát adott közre, ám halála miatt a négy részre tervezett sorozatnak csak az első – és egy megye erejéig a második – része jelent meg nyomtatásban: összesen öt kötetben 9 dunáninneni (Bars, Hont, Liptó, Nógrád, Nyitra, Pest-Pilis-Solt, Pozsony, Turóc, Zólyom) és 1 dunántúli (Moson) megyéről. A többi megye anyaga vagy el sem készült, vagy kéziratban maradt. Az elmúlt több mint 250 évben a hazai tudósvilág állandóan napirenden tartotta a kéziratban maradt anyag kiadását, azonban – az ilyen irányú szándékok ellenére – egységes szempontú, tudományos igényű és pontosságú, a teljes Magyarországot felölelő kiadás a mai napig sem jelent meg.²⁽²⁾ Ehelyett az egyes megyék saját **301**erőből, egymás megoldásaiból tanulva vagy okulva jelentették meg a rájuk vonatkozó részeket.³⁽³⁾

Bél Mátyás földrajzi-történelmi munkássága – legalábbis kivonatában – már az egykorú (középfokú) oktatásban is szerepet kapott, sőt az új oktatási rend bevezetése után is alkalmasnak tartották arra, hogy újabb művek elkészítéséig tankönyvként használják. Jelen tanulmány ennek történetét vázolja fel, valamint közli a könyv kijavításának munkálataihoz készített Sopron megyei leírást.⁴⁽⁴⁾

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Reisz T. Csaba: Hegedűs János: Sopron vármegye új leírása (Adalék Bél Mátyás földrajzi munkája kijavítási kísérletéhez) / Új oktatási rend – új tankönyvek

Új oktatási rend – új tankönyvek

A magyar oktatásügy egyik legjelentősebb határköve, az 1777-ben kiadott *Ratio Educationis* szakított az évszázados hagyományokkal rendelkező skolasztikus oktatási metódusokkal, amelyek fő célja a „vallásos ember” nevelése volt. Az új nevelési szabályzat szervezeti és tartalmi változtatásaiban a „hasznos állampolgár” eszménye öltött testet, akinek iskolai képzése nem az egyház dolga, hanem kormányzati feladat, és – emiatt is – az egész oktatásügy állami irányítás alá került. E törekvés eleme volt, hogy 1776-ban létrehozták a tankerületeket, amelyek élére – egy püspök kivételével – előkelő világi személyeket neveztek ki főigazgatóknak, akik illetékességi területükön valamennyi felekezet tanintézetei (árvaházai) felett felügyelettel rendelkeztek. Míg korábban főként a latin nyelv oktatására helyezték a hangsúlyt, addig e szabályzat régebben is oktatott tárgyakat emelt előtérbe és új tantárgyakat vezetett be. Kiemelt szerepet kaptak a matematika, a természet- és honismereti, valamint a gazdasági tárgyak. Megváltozott a földrajz tárgya is: ez időtől fogva a szűkebb szülőföld felől a vármegyén és Magyarország bemutatásán át jutott el a Monarchiának, végül pedig az egész földnek a megismertetéséhez.⁵⁽⁵⁾ Ekkor vált önálló tantárggyá – az egyetemes és antik történelem rovására is – a magyar történelem oktatása.⁶⁽⁶⁾

Az új célok megvalósításához megfelelő tankönyvek is szükségeltettek. A *Ratio* a földrajz oktatásának nehézségét abban látta, hogy „nincs olyan tankönyv, amely ilyen [ti. a korábbi pontokban felsorolt tartalom szerinti] rendben összeállítva foglalná magába a tananyagot, és hiányoznak a részletterképek is. Addig azonban, míg mindez egy kötetbe gyűjtve nyomtatásban kiadásra kerül, használható Bél Mátyás négy

részből [302](#)álló »Magyarország földrajzának kézikönyve« című munkája, amely Pozsonyban 1767-ben újra megjelent. Az ehhez a műhöz (amely sokféle ok miatt folytatást érdemelne) mellékelt, a tizenkét vármegyét ábrázoló térképek is felhasználhatók, amíg a királyi egyetem gondozásában elkészítik a jelenleg még igényelt térképeket és a magyarországi iskolák részére saját atlaszt állítanak össze.”[7\(7\)](#)

A *Ratio Educationis* kiadását követően megindult a korszerű oktatás hiányainak pótlása. A Helytartótanács 1777. december 15-én kelt rendeletében arra utasította a (Budai) Egyetemi Tanácsot, adják meg azon könyvek jegyzékét, amelyeket Magyarországon és társországaiban iskolai használatra készítettek és megfelelnek az új tanulmányi rendszernek, illetve közölgék, hogy kik és milyen könyvek elkészítésén dolgoznak. Arról is kikérték a tanács véleményét, hogy milyen, a királyi kegyet méltón kifejező jutalmat tartanak megfelelőnek e hasznos munkák készítői számára.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Reisz T. Csaba: Hegedűs János: Sopron vármegye új leírása (Adalék Bél Mátyás földrajzi munkája kijavítási kísérletéhez) / Bél Mátyás földrajzi munkájának kijavítása

Bél Mátyás földrajzi munkájának kijavítása

Az Egyetemi Tanács 1778. január 10-én kilenc pontban foglalta össze a királyság középiskoláiban folyó oktatás céljaira alkalmas azon könyveket, „amelyek ez ideig a tanulóifjúság számára elkészültek”.[8\(8\)](#) A 8. pont szerint „Magyarország földrajzát Balogh, a győri akadémia professzora, Magyarország vallás- és kultúrtörténetét pedig Sklenár, a pozsonyi gimnázium professzora ajánlotta fel, hogy elkészíti, és mindkettő igyekszik és siet a művel”.[9\(9\)](#)

A Helytartótanács április 6-án – visszaulva a *Rationa* – azt a megjegyzést fűzte ehhez a ponthoz, hogy „itt és most használható lehet Bél Mátyás Magyarországot és csatolt országait tárgyaló, Pozsonyban kiadott földrajzi munkája, amely a maga idejében minden részletében tökéletes volt”. Ennek okán az Egyetemi Tanács értesítése mellett a tankerületi főigazgatókat arra utasították, hogy az alájuk tartozó valamennyi akadémia és gimnázium igazgatóját bízzák meg azzal: hogyha az említett földrajzkönyvben azt a vármegyét vagy környéket illetően, amelyben az akadémia vagy a gimnázium található, hibákat vesznek észre, azokat írásban gondosan jegyezzék fel, és azokat a megfigyeléseket, amelyek a szabályzat 123., 124., és 125. szakaszához kiegészítendőek lennének, tegyék hozzá.[10\(10\)](#) Az észrevételeket küldjék meg a tankerületi főigazgatókhoz, akik aztán a tanév végéig (vagyis szeptemberig) az Egyetemi Tanácsnak továbbítsák az igazgatók feljegyzéseit. Az utasítás közölte, hogy az észrevételek [303](#)beküldésének célja az, hogy ezt követően a jövő évben valakinek feladatul adják, hogy új és a szabályzatnak kiváltképpen megfelelő földrajzi munkát állítson össze az ilyen, pontosan és a legnagyobb szigorral előzetesen megbírált és véleményezett részmunkákból.[11\(11\)](#) Az Egyetemi Tanács május 29-i ülésén úgy határozott, hogy amint a főigazgatók beküldik az észrevételeket, gondoskodnak arról, hogy az anyagban járatos embert bízzanak meg a földrajzi munka elkészítésével, illetve Bél elkészült művének kijavításával.[12\(12\)](#)

A Helytartótanács szándéka tehát az volt, hogy Bél földrajzi munkáját ellenőriztesse, de nem azért, hogy javított kiadását megjelentesse, hanem hogy felhasználásával egy új földrajzi tankönyvet készíttessen el. Az említett könyv valójában nem is Bél Mátyás műve, mert azt könyveiből és kézirataiból (a cím szerint is a *Notitia* mintájára) egyik tanítványa, Tomka-Szászky János állította össze, és először 1753-ban adta ki Pozsonyban *Compendium Hungariae geographicum, ad exemplar Notitiae Hungariae novae historico-geographicae Matthiae Bel, in partes IV.* címen. Ennek második, bővített és javított kiadása

1767-ben jelent meg Pozsonyban. Bizonyára éppen az egyéb könyvek hiánya miatt készült el a harmadik kiadás 1777-ben Pozsonyban–Kassán, majd az ennek kiegészítésül kiadott, a szlavón, a horvát, a dalmát, a galíciai és az erdélyi részeket önálló kötetben bemutató könyvével egybekötött 1779-ben, ugyancsak Pozsonyban–Kassán. A javítási kísérletek kudarcra is hozzájárulhatott ahhoz, hogy a könyv még negyedik kiadást is megért 1792-ben, sőt a II. *Ratio Educationis* is ezt a könyvet rendelte a földrajz oktatására 1806-ban.[13\(13\)](#)

A következő év elején, 1779. január 11-én tárgyalta az Egyetemi Tanács gr. Berchthold Ferenc besztercebányai püspöknek, e tankerület főigazgatójának levelét, amelyben a püspök a helyi igazgatók – közöttük is kiemelten említve a besztercebányai igazgató – által készített észrevételeket küldte be. A tanács köszönettel vette a tudomány előmozdítására tett igyekezetet, és az anyagot a humaniorák igazgatójának (vagyis az egyetem mellett működő főgimnázium igazgatójának), Molnár Jánosnak adta át megőrzésre, amíg a többi észrevétel is beérkezik.[14\(14\)](#)

Az iratokból nem derül ki egyértelműen, hogy melyik hivatalban és kinek jutott eszébe, hogy az elmúlt több mint fél évben még nem is jelentették az észrevételek beérkezését, jóllehet, a határidőül szabott tanév-vég már el is múlt. Bár a helytartótanácsi [304](#) tanulmányi bizottság minden megjegyzés nélkül elfogadásra javasolta az Egyetemi Tanács jegyzőkönyvét, az uralkodó április 9-én kelt rendeletében tájékoztatást kért arról, hogy az ideig melyik tankerületek nem küldték be az észrevételeket, ezeket sürgessék, hogy az uralkodói döntésnek eleget tegyenek. Egyúttal az Egyetemi Tanácsot arra utasította, hogy azokat, akik e munkában magukat kitüntették, a maga idejében név szerint jelentse. A tanulmányi bizottság április 22-én tartott ülésén mind az Egyetemi Tanácsot, mind a tankerületi főigazgatókat (kivéven a besztercebányait) az uralkodói döntés végrehajtására utasította.[15\(15\)](#)

1779. május 11-én az válaszolta az Egyetemi Tanács, hogy eddig a besztercebányai kerületből Platthy Mátyás igen terjedelmes és tudósan összeállított észrevétele érkezett be, amely különleges dicséretet érdemel, mind a felkészültség, mind az iparkodás tekintetében.[16\(16\)](#) Ezenkívül az egyetemi főgimnázium igazgatója jelentéséből tudják, hogy a besztercebányai kerületből a rózsahegy, a breznóbányai és a selmecbányai prefektusok, valamint a budai kerületből a gyöngyösi prefektus készített (egy kicsiny) észrevételt. A pécsi kerületből Hersching Dániel küldte be feljegyzéseit. Ez minden, amit eddig kaptak, a többit még várják.[17\(17\)](#)

Ennek alapján a Helytartótanács május 31-én a besztercebányait kivéve valamenynyi tankerületi főigazgatót ismételten felhívta az április 22-én kelt (szintén sürgető) uralkodói rendelet teljesítésére, az észrevételek elkészítésére.[18\(18\)](#)

A többszöri sürgetésre aztán számos feljegyzést küldtek be a főigazgatók. Gr. Balassa Ferenc utazása közben, három részletben küldött anyagot: június 17-én a trencsényi, a zsolnai, a szakolcai és a privigyei igazgatók és prefektusok észrevételeit nyújtotta be, jelezve, hogy a többi igazgató még készíti munkáját. Július 6-án Sopronból küldte be a pozsonyi főgimnázium igazgatója által kidolgozott kiegészítést, augusztus 6-án pedig Fiuméből írva terjesztette be a nagyszombati akadémia elnöke által összeállított jelentést.[19\(19\)](#)

Augusztus 4-én Péchy Gábor kassai tankerületi főigazgató juttatta el az igazgatók által elkészített jelentéseket. Ebben az ügyiratban számos – nem csak a kerület illetékességi területéről származó – észrevétel található: Eperjes, Temesvár, Pécs, Máramarossziget, Arad, Baja, Ungvár, Rozsnyó igazgatójának vagy prefektusának jelentései lelhetők itt fel.[20\(20\)](#) Szeptember 16-án Affalter József győri

tankerületi főigazgató is újabb észrevételeket nyújtott be az Egyetemi Tanácshoz.²¹⁽²¹⁾

A beérkezett anyagokat az Egyetemi Tanács rendre Molnár Jánosnak, a budai egyetemi főgimnázium igazgatójának adta át, aki a feldolgozó munka megkezdéséig őrizte az iratokat. Az észrevételek igen eltérő színvonalúak voltak, és jól látható, hogy ³⁰⁵elsősorban a Notitia megjelent kötetek területéről érkeztek észrevételek (bár pl. éppen Sopron vármegyéről is született egy kétoldalas hibajegyzék).

Az év végén, az Egyetemi Tanács december 11-i ülésén Molnár János igazgató azt jelentette: szükségesnek látszik, hogy valakit kiválasszanak, aki Bél földrajzi munkájának kijavítását és a tanulóifjúság használatára való összeállítását vállalja. Ő maga igen alkalmasnak találja erre a feladatra Wagner Károlyt, az egyetemi könyvtár örét, mert ilyen tekintetben igen járatos és Magyarország legtöbb tartományát nagyon alaposan ismeri. A javaslatot elfogadva megbízták a tudóst, hogy megfelelő díjazásért készítse el a művet.²²⁽²²⁾

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Reisz T. Csaba: Hegedűs János: Sopron vármegye új leírása (Adalék Bél Mátyás földrajzi munkája kijavítási kísérletéhez) / Wagner károly bekapcsolódása a javításba

Wagner károly bekapcsolódása a javításba

Bizonyára nem véletlenül esett Molnár választása Wagner Károlyra (1732–1790), aki előbb a jezsuita rend tagjaként, majd annak feloszlatása után, az egyetem Budára kerülésekor a könyvtár első öreként és a címer- és pecséttan tanáráként Bél Mátyás vállalkozásához hasonló történeti feldolgozást készített Szepes vármegyéről, valamint kiadta Sáros megye okleveleit. Wagner tudatosan vallotta, hogy Bél munkáját kívánja folytatni. Már 1762-ben azt írta Kaprinai Jánosnak: „Az a szándékom, hogy Felső Magyarországot, vagy Tiszáninnenit történeti és földrajzi módszerrel megírjam, amint Bél tette az ő Dunáninnen Magyarországon ... Kezdem Sáróstól és innen szándékozom tovább haladni, ha a Fentieknek is tetszik, Abaújvárhoz, Zemplénhez és így tovább. ... Szóval Bél igyekszem folytatni...”²³⁽²³⁾ Talán senki más nem lett volna alkalmasabb arra, hogy a nagy mű kijavítását és az új földrajzi munka elkészítését elvégezze.

1780. január 29-én már azt jelentette Molnár az Egyetemi Tanácsnak, hogy bizonyos feltételekkel Wagner elfogadta a felkérést. A tudós azt kérte, hogy a Helytartótanács bocsásson rendelkezésére egy jobb Magyarország-térképet, amit katonai mérnökök készítettek. Azt is kérte, hogy az egyetem palotájában biztosítsanak számára egy megfelelőbb, az írók használatára szolgáló szobát, mivel az, amelyet az egyetem átköltözését intéző bizottság adott neki, nem megfelelő e munkára.²⁴⁽²⁴⁾ Az utóbbi kérését azonban nem teljesítették, bár az Egyetemi Tanács a Helytartótanáccsal folytatott ügyintézés során minden alkalommal ismételt alázatosan kérte a megfelelő szálláspenz kifizetését.

A március 3-án kelt – a Helytartótanács által az Egyetemi Tanáccsal március 30-án közölt – uralkodói rendelet jóváhagyólag vette tudomásul Wagner megbízását, azonban megjegyezte, hogy nem derült az ki, hogy minden kerület beküldte-e a megkívánt észrevételeket, ezért utasította az Egyetemi Tanácsot, hogy a késlekedők sürgetését ne hagyják abba. Egyúttal annak gondolatát is felvetette, hogy célszerű volna más ³⁰⁶örökös tartományok földrajzi összefoglalóját is minél előbb elkészíteni és a tanulóifjúság használatára nyomtatásban megjelenteni.²⁵⁽²⁵⁾

A munkálatok beindulása újabb és újabb ötleteket hozott a felszínre. 1780. június 22-én a tanulmányi bizottság az uralkodói rendeletnek és saját korábbi határozatának megfelelően a Müller-féle

Magyarország-térképet az Egyetemi Tanácsnak továbbküldeni javasolta.²⁶⁽²⁶⁾ Ugyanakkor arra kérte az uralkodót, hogy kegyeskedjék elismerni, mennyire üdvözlendő lenne, ha a vármegyei földmérők valamely tapasztalt csillagász vezetése alatt valamennyi vármegye felmérését elkészítenék. Bár nyilvánvaló, hogy az ilyen felmérések csak hosszabb idő alatt készülhetnének el, és nem is rendelkezik minden vármegye olyan tapasztalt földmérővel, akire ezt a feladatot rábízhatnák; továbbá a csillagász kiválasztásáról, a szükséges költségekről és a segédekről sokkal alaposabban kellene döntenie; mindazonáltal a lehető legtöbb személynek kellene a munkában részt venni, hogy a szakmai követelményeknek megfelelő és a tanulmányi számára használható mű mielőbb elkészüljön.²⁷⁽²⁷⁾

1781. április 1-jén az Egyetemi Tanács azt jelentette, hogy amit ebben az ügyben feladatul kapott, azt teljesítette: Wagner Károlyt megbízta a munkával és átadta neki az összes beérkezett észrevételt. Wagner a könyvtár katalógusainak segítségével minden feljegyzést alaposan megvizsgált, de semmilyen vagy csak csekély segítséget kapott a földrajzi munka kijavításához. Mivel nem volt minden vármegyéről leírás, és ha volt is, az nem tudományos alaposan készült, sőt egyik ellentmondott a másiknak, ezért csak Pozsony, Trencsén, Ungvár, Máramaros, Arad és Zaránd, Bács és Bodrog vármegyék leírását, illetve amelyeket ő maga máshonnan ismer, Sáros és Zemplén leírását tudja használni. Éppen ezért, hogy az új tanulmányi rendszer előírásainak eleget tehessen, az összes többi vármegyéről újabb információ szükséges, különösen pedig az, hogy:

1. Hány járásra oszlik a vármegye?
2. Mik a határai vagy legalábbis ezen járások a többihez képest hogyan fekszenek?
3. Az egyes járásokban mely várak, városok, emlékezetes helyek vannak? Hogy hibát hibára ne halmozzanak, ezeket egyesével szükséges megadni.
4. A vármegye faluinak és mezővárosainak számát csak az egyetlen biztos forrásból, a vármegyék közléséből tudják felvenni a műbe.

Azért tehát, hogy az uralkodói rendelet által oly nagyon óhajtott munkát el tudják készíteni, azt kérik a Helytartótanáctól, hogy rendeljék el, hogy a vármegyék a fenti kérdésekre mielőbb valódi tájékoztatást adjanak.²⁸⁽²⁸⁾

A Helytartótanács május 21-i válaszában azonban nem tartotta fontosnak, hogy az egyes járások határait részletesen és alaposan leírják, mert ezt sem a mű, sem az oktatás ³⁰nem igényli. Véleménye szerint elegendő, ha minden járást szélessége és hosszúsága vagy kiterjedése és fekvése szerint külön megadják, és az emlékezetes helyeket, köztük a vásárhelyeket közlik.²⁹⁽²⁹⁾

Az Egyetemi Tanács azonban nem hagyta annyiban a dolgot, és 1781. július 19-én ismételt kísérletet tettek az alapvető kérdések megválaszolására. Csatolták Wagner kérdéseit, és azt kérték a Helytartótanáctól, hogy azokat küldjék ki a tankerületi főigazgatóknak, utasítva őket a gyors válaszadásra. A tanács úgy gondolta, hogy a válaszok beérkezéséig Magyarország térképét a hibáktól is meg tudják tisztítani, és azt a kötetbe mellékelhetik majd.³⁰⁽³⁰⁾

Wagner Károly a korábbi kérdéseket kicsit kibővítve terjesztette be jelentését az Egyetemi Tanácshoz. Az egyes vármegyéktől arra várt választ, hogy:

1. Hány és milyen nevű járásokra oszlik a vármegye?
2. Az egyes járásoknak mik a határai, vagy ahogy a nagyméltóságú Helytartótanács jobban szeretné,

mi a szélessége és hosszúsága, kiterjedése, fekvése?

3. Az egyes járásban mely várak, városok, mezővárosok és emlékezetre méltó helyek vannak, csakúgy melyek a jeles hegyek és folyók?
4. Milyen természeti termékek, mesterségek és kézművesség virágzanak?
5. És végül ha valami különleges előfordulna, ami a megye dicséretére vagy ajánlására van, azt is tegyék hozzá jelentésükhöz.

Wagner a rendelkezésére álló forrásokat is összefoglalta, eszerint Bél Mátyás által kiadatott: Pozsony, Nyitra, Liptó, Zólyom, Turóc, Bars, Nagy- és Kishont, Nógrád, Pest-Pilis-Solt, Szepes vármegyék. Nincs kiadva tőle: Árva, Komárom, Moson, Sopron, Vas, Zala, Veszprém, Győr, Esztergom, Fejér, Tolna, Somogy, Baranya, Bereg, Abaúj vármegyék.[31\(31\)](#)

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Reisz T. Csaba: Hegedűs János: Sopron vármegye új leírása (Adalék Bél Mátyás földrajzi munkája kijavítási kísérletéhez) / A vármegyei részvétel a kijavításban

A vármegyei részvétel a kijavításban

A Helytartótanács végül engedett a kérésnek, és 1781. december 6-án kiadott rendeletében felhívta valamennyi vármegyét, hogy a – Wagner által fentebb összeállított – kérdésekre válaszoljanak. Pozsony, Nyitra, Liptó, Zólyom, Turóc, Bars, Nagy- és Kishont, Nógrád, Pest és Szepes megyéket arra kérték, hogy Bél Mátyás által a megyéről írt földrajzi munkát a megadott kérdések szerint javítsák ki és a pontos információkat küldjék be. A többi vármegye között Sopront is arra kérték, hogy a megadott kérdésekre a választ gondosan jegyezze fel és küldje be; és ha netalán a néhai Bél Mátyás által összeállított Sopron vármegye földrajza kezükben lenne, és arról már észrevételeket is készített a vármegye, azt a fent mondottaknak megfelelően elkészített írással együtt mielőbb küldje fel.[32\(32\)](#)

[308](#)Sopron vármegye közgyűlése 1782. március 18-án úgy határozott, hogy megbízzák a vármegyei földmérőt, hogy a megadott pontok szerint készítse el a földrajzi munkát és nyújtsa be jelentését, a jegyzői hivatal pedig arra utasították, hogy a földmérő munkáját hasonlítsák össze Bél Mátyásnak a vármegyei levéltárban található anyagával.[33\(33\)](#)

A vármegye földmérőjéről, Hegedűs Nepomuk Jánosról igen keveset tudunk, munkásságáról pedig fennmaradt térképei tanúskodnak. E tisztségbe 1780-ban került, miután a január 4-én tartott kisgyűlésen az addigi földmérő, Greger (vagyis Krieger) Sámuel bejelentette visszavonulását. A gyűlésen úgy vélték, nem jó dolog, ha az előforduló mérnöki munkák, az utak javítása és a középületek elkészítése hosszabb ideig elmaradnak, ezért Hegedűs Jánost javasolták vármegyei geometrának. E kinevezésre többen támogatták, sőt a győri püspök írásos ajánlása szerint nevezett már addig is a geometria művészetének szép példáit mutatta fel.[34\(34\)](#) Hegedűs beszélt németül és magyarul, és évek óta közreműködött a vármegyei munkálatokban. A főispán is elfogadta a jelölt személyét, így március 13-án a közgyűlés előtt letette esküjét a vármegye új földmérője.[35\(35\)](#) 1784-ben a vármegye ajánlást adott Hegedűsnek, amelyben kijelentették, hogy nemes családból származik és katonai állásra alkalmas.[36\(36\)](#) 1785. november 19-én a Magyar Kancellária „districtualis hydraula”-nak, vagyis kerületi vízmérnöknek nevezte ki, feladatul szabva neki a folyók feltérképezését.[37\(37\)](#) 1792-ben hg. Eszterházy Miklós a vármegye kérésére Hegedűs Jánost, a vármegye inzsellérjét a nemesség elnyeréséért az uralkodónak beajánlotta.[38\(38\)](#) 1799–1800-ban Hegedűs végezte el

Lipszky János Magyarország-térképéhez a szükséges megyebéli javításokat.³⁹⁽³⁹⁾ Végül 1803-ban már visszavonulását jegyezték fel a vármegyei jegyzőkönyvbe: „Hegedűs János föld-mérő úr a nemes vármegyének már 24 esztendőktől olta ditséretesen, és a tekintetes Statusoknak teljes megelégedésével viselt hivatalát letette, és írásban resignálta.”⁴⁰⁽⁴⁰⁾

Hegedűs az elkészült jelentését kilenc hónappal megbízása után, 1782. december 16-án terjesztette a vármegye közgyűlése elé, ahol azt – nyilván a közgyűlési határozat alapján a jegyzői hivatal által tett – változtatások után elfogadták és felterjesztették a Helytartótanácshoz.⁴¹⁽⁴¹⁾ A földmérő – talán éppen a megyeleírás elkészítéséhez segítségül – 1782-ben fő vonalaiban megrajzolta a vármegye térképét, majd 1783-ban nagyobb méretben, részletezőbben annak színes térképét is összeállította. Valószínűleg ez utóbbi szolgált forrásul az 1788-ban, szintén Hegedűs által készített vármegyei térképhez is.⁴²⁽⁴²⁾

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Reisz T. Csaba: Hegedűs János: Sopron vármegye új leírása (Adalék Bél Mátyás földrajzi munkája kijavítási kísérletéhez) / A javítás csendes kudarca

309A javítás csendes kudarca

Bél Mátyás munkájának kijavításával uralkodói rendeletre, a *Ratio Educationis* előírásainak megfelelő földrajzkiadvány elkészítése érdekében 1778-ban kezdett foglalkozni a Helytartótanács és az Egyetemi Tanács. Előbb a tankerületi főigazgatók irányítása alatt álló középiskolai igazgatók észrevételeit gyűjtötték össze, majd az új kiadvány elkészítésével megbízták Wagner Károly könyvtárórt, illetve adatközlésre kérték a vármegyéket. 1780-tól a Helytartótanácsban annyira megsaporodtak az ügyhöz tartozó iratok, hogy önálló iratkezelési egységben (korabeli szóval élve: kútfőben) gyűjtötték össze a „helyi igazgatók Bél földrajzához tett észrevételeinek megsűrgése”, valamint a „Bél-földrajz kijavításának és a földrajzi munka összeállításának” dokumentumait, ide iktatva a vármegyék 1782–1783 folyamán felterjesztett jelentéseit is.⁴³⁽⁴³⁾ Sajnos azonban a budai egyetem professzorai között dúló torzsalkodások miatt – nincs új a nap alatt! – Wagner Károlyt meggyengült egészségére hivatkozó ürügygel 1784-ben nyugdíjazták, így a javítási munkálatoknak vége szakadt. Korszerűbb kötet híján még évtizedekig Bél Mátyás földrajzkiadványa szolgált a középiskolai oktatás számára. A vármegyék elkészült jelentései pedig, mint az alább közölt soproni is, azóta várják, hogy lefújva róluk a múlt porát, beillesszék őket a hazai történet forrásai közé.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Reisz T. Csaba: Hegedűs János: Sopron vármegye új leírása (Adalék Bél Mátyás földrajzi munkája kijavítási kísérletéhez) / A szövegközlésről

A szövegközlésről

Az alábbiakban Hegedűs Nepomuk János jelentésének a vármegye által javított és felküldött változatát közlöm két hasábosan, eredeti latin nyelven és magyarul. Hegedűs kihúzott mondatai sok esetben többletinformációt hordoznak, ezért azokat lábjegyzetben mindkét nyelven megadom. A latin szöveg átírásakor a jelenleg iránymutatónak tekinthető közlési szempontokat érvényesítettem.⁴⁴⁽⁴⁴⁾ Így pl. a jelölt nazális rövidítéseket külön jelölés nélkül feloldottam; a kis- és nagybetűket a humanista átírás szerint alkalmaztam; a kétpontos y-t nem jelöltem, ha pedig -ii helyett áll, akkor azt ii-nek írtam át. A rövidítéseket jelölés nélkül feloldottam (Cottus = comitatus, Inc. = inclylus, ~q. = que, & = et; stb.). A településneveket a

magyar fordításban Lelkes György: Magyar helységnevé-azonosító szótár (Baja, 1998) szerint közlöm, a latin nyelvű szövegben meghagyom a forrásban alkalmazott névalakot. Miután e kötetben maradéktalanul és bőségesen található információk az egyes településekről (neveik, országhoz tartozásuk), így a cikk felesleges lábjegyzetekkel való megterhelésétől eltekintek.

310 Nova Inclytae Comitatus Soproniensis
Descriptio
Praesentatur per Joannem Nep. Hegedüs
Juratum Inclytae Comitatus Soproniensis
Geometram

Nemes Sopron vármegye új leírása
Hegedüs Nepomuk János,
Sopron vármegye hites geometrája által bemutatva

Posteaquam erga gratiosum Excelsi Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici circa emendationem geographici operis Beliani anno 1781 die vero 6ta decembris sub nro. 4945. emanatum intimatum ex generali congregatione die 19^a et subsequentibus mensis Martii anni currentis in possessione Nemeskér per inclytum comitatum Soproniensem celebrata pro nova inclyti comitatus hujus dimensuratione, et pro investigandorum investigatione exmissus fuissim, ac integrum comitatum per omnes suos processus juxta benignum gratiosi intimati praescriptum adhibita consueta, et per regnum recepta mensura geometrica dimensurassem, observationesque meas quam diligentissime annotassem, sequentia pro uberiori omnium notitia et informatione deservitura adinveni.

Inclytus hicce comitatus Soproniensis Trans-Danubium in inferiori Hungaria ad occidentalem regni limitem situatus conterminat ad orientem cum inclytis comitatibus Mosoniensi et Jaurinensi, ad meridiem cum Veszprimiensi et Castriferrei, ad occasum et septentrionem cum Austria, dividiturque in quinque processus:

processum⁴⁵⁽⁴⁵⁾ supra Sopronium

processum superiorem extra fluvium Arabonem

processum inferiorem extra fluvium Arabonem

processum superiorem intra fluvium Arabonem

processum inferiorem intra fluvium Arabonem.

Miután a nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanács 1781. december 6-án 4945. sz. alatt Bél földrajzi munkájának javítását illetően kiadott kegyes rendeletét illetőleg nemes Sopron vármegyének az ez év március 19-én és az azt követő napokban Nemeskér faluban megtartott közgyűlésén ezen nemes vármegye új felmérésére és a megvizsgálandók megvizsgálására kiküldtettem; és az egész vármegyét az összes járásával, a kegyes rendeletben előírtak alapján, az alkalmazni szokott és az országban elfogadott geometriai mérték szerint felmértem, és megfigyeléseimet a lehető leggondosabban feljegyeztem, a következőket találtam, amelyek mindenki alaposabb ismeretére és tájékoztatására alkalmasak lesznek.

Ezen nemes Sopron vármegye a Dunántúlon, Alsó-Magyarországon, az ország nyugati határán fekszik, keleten Moson és Győr, délről Veszprém és Vas nemes vármegyék, nyugatról és északról Ausztria határolják, és öt járásra oszlik:

a Sopron fölötti járásra

a Rábán túli felső járásra

a Rábán túli alsó járásra

a Rábán inneni felső járásra

a Rábán inneni alsó járásra.

Processus supra Sopronium, qui conterminat partim cum Austria, partim cum comitatu Mosoniensi continet in sua longitudine orgias 20 000, seu milliaria Germanica 5, in latitudine orgias 15 000 milliaria $3 \frac{1}{3}$;

Tres numerat liberas, regiasque civitates

Sopronium, Kismartonium, et Rustum.

311 Sopronium, unde nomen comitatus sortitur, est civitas antiqua, in valle sita, et ad omnem amoenitatem composita.⁴⁷⁽⁴⁷⁾ Civitas haec infra Austriam 4 milliariibus sita, haud procul a lacu Fertő recedit, dividiturque in interiorem et exteriorem civitatem, utramque muro cinctam, et interiorem aggere⁴⁸⁽⁴⁸⁾ et triplici muro firmatam. Turris hic civica elegantioris structurae inter omnes Hungariae turret eminet, in qua maxime mirandum, quod tanta moles uni altiori et latiori fornici, qui liberiori curruli transitui deservit, superaedificata, a tanto temporis spatio sine omni ruptura illaesa persistat. Haec complurium magnatum sedes venerabili capitulo anno abhinc 2do aucta, religiosi ordinibus PP. Dominicanorum, Franciscanorum et Monialium ornata repetitis vicibus⁴⁹⁽⁴⁹⁾ hospitio exceptit regni comitia, scholas habet duplices, romano-catholicorum inferiores, Augustanae confessioni ad-dictorum tanquam locus articularis aequae inferiorum. Cives vineatico cultui deditos, vinum generosissimum, emporium in Hungariae regno tam respectu frumenti, quam et pecorum⁵⁰⁽⁵⁰⁾ inter celebriora numerari meretur.

A Sopron fölötti járás, amely részben Ausztriával, részben Moson vármegyével határos, 20 000 öl vagy 5 német mérföld hosszú, 15 000 öl, $3 \frac{1}{3}$ mérföld széles.⁴⁶⁽⁴⁶⁾

Három szabad királyi városa van,

Sopron, Kismarton és Ruszt.

Sopron, ahonnan a vármegye a nevét nyeri, egy völgyben található, minden kellemetességgel bíró ősi város. Ez a város Ausztriától 4 mérföldre fekszik, nem messze a Fertő-tótól, s belső és külső városra oszlik, mindkettő fallal van körülvéve, a belső pedig sánccal és hármassal fallal van megerősítve. Az elegáns építésű városi torony Magyarország minden tornya közül kitűnik, és felette csodálatos benne, hogy ekkora tömeget egy magasabb és szélesebb boltív fölé építettek, amely szabad szekérjárást biztosít, és oly hosszú idő elteltével mindenféle repedés nélkül épségben megmaradt. Itt van több főúrnak székhelye, mely két éve a főtisztelendő káptalannal gazdagodott, a dominikánus és ferences atyák rendjeivel és apácarenddel⁵¹⁽⁵¹⁾ ékes, ismételt vendégül látta az országgyűlést. Két iskolája van,⁵²⁽⁵²⁾ a római katolikusok alsófokú, illetve az ágostai hitvallásúak artikuláris helyeként ugyancsak alsófokú. Lakosai szőlőműveléssel foglalkoznak, kiváló bora van, vásárját mind a gabona, mind az állatok tekintetében a magyar királyság leghíresebbjei között tartják számon.

Kismartonium infra Austriam duobus, et supra Sopronium pariter duobus milliariibus in pedomontium a lacu Fertő $1 \frac{1}{2}$; milliari, in septem-trionali comitatus parte situatum, et muro simplici cinctum. Ornatur PP. Franciscanorum claustro cum celebri mausoleo familiae Eszter-házianae in parte orientali arcis existit. Monasterium Sancti Monialium sub regula Divi Augustini viventium, praeterea in fundo Kiss Höfleinensi appertinentiis arcis vicino exstat monasterium Fratrum Misericordiae, et in contiguitate a structura aedificii, staturisque affabre elaboratis celebris mons Calvariae, cum claustro PP. Franciscanorum.

Kismarton Ausztria alatt kettő, Sopron felett hasonlóképpen kettő mérföldre található a hegyek lábánál, a Fertő-tótól $1 \frac{1}{2}$; mérföldre, a vármegye északi részén, és egyszeres fallal van körülvéve. A vár[os] keleti részében lévő ferences atyák kolostora az Eszterházy család híres mauzóleumával, a Szent Ágoston-rendi apácák monostora, azonkívül a kishöflányi jószágon a vár tartozékaival szomszédos irgalmas testvérek monostora, és tőszomszédságában az épület szerkezetéről és mesterien elészített szobrairól nevezetes Kálvária-hegy a ferences atyák kolostorával díszíti.

312 Rustum juxta lacum Fertő in occidentali parte situatum, urbs exilis, elegans tamen muro simplici cincta, distat Sopronio $1 \frac{1}{2}$ milliari, exiguo gaudet campo, vino gloriatur generoso.⁵³⁽⁵³⁾

Arces numerat septem, totidem dynastias seu dominiorum capita, ad celsissimum principatum Eszterháziánium spectantia. Ex quibus

Kismartoniensis, occidentali urbis, parti contigua, et fossato firmata, in forma quadriangulari, quatuor altioribus turribus, splendido palatio, et majoribus ornata campanis,⁵⁴⁽⁵⁴⁾ cui amoenus hortus adjacet.

Szárvi-Kőínesis in latere montis uno milliari infra Austriam olim erecta, nunc in rudibus jacet.

Fraknoiensis in occidentali comitatus collimitio prope Austriam in rupe praealta exstructa forti conservatur aditu, thesaurario, armamentario et antiquitatibus principum Eszterházy instructa, in subjecta eidem vicina possessione est monasterium PP. Servitarum, qui locus a pomeriis et castanetis commendatur.

Lanzsériensis in occidentali pariter comitatus parte prope Austriam in eminentiori monte aedificata, duplici firmatur aggere.

Kaboldiensis in superiori ejusdem nominis oppidi parte $\frac{1}{2}$ milliari ab Austria in loco depressiori in forma circulari exstructa, exiguo fossato roboratur.

Lakenbachiensis ad orientalem ejusdem nominis oppidi finem exposita, exili cincta aggere, horto gloriatur fructifero.

Németh-Kereszthuriensis non procul ab oppido ejusdem nominis in medietate comitatus in campo vitis frumentique feraci in forma quadriangulari quatuor minoribus ornata turribus exstructa jacet.

Ruszt a Fertő-tó mellett, annak nyugati részén fekszik, kicsiny város, de csinos egyszeres fal veszi körül, Soprontól $1 \frac{1}{2}$ mérföld távolságra fekszik, kis határral bír, nemes boráról híres.

[A járásnak] hét vára van, mindegyik a fényes Eszterházy hercegséghez tartozó uradalom vagy uradalmi központ. Közülük

a kismartoni a város nyugati részével határos és árokkal van megerősítve, négyszögletes alakú, négy magasabb toronnyal, ragyogó palotával, és nagyobb harangokkal felszerelt, mellette kellemes kert fekszik.

a szarvkői Ausztriától egy mérföldre, a hegy oldalában állt egykor, most romokban hever.

a fraknoi a vármegye Ausztriával határos nyugati részén, igen magas szirten épült, melyet erős bejárat őriz, az Eszterházy hercegek kincstárával, fegyvertárával és régiségeivel felszerelt, a hozzá tartozó szomszéd faluban van a szerviták monostora, amely hely gyümölcseiről és gesztenyéséről nevezetes.

a lánzséri szintén a vármegye nyugati részén, Ausztria közelében egy kiemelkedő hegyen épült, kettős sánccal van megerősítve.

a kaboldi az ugyanilyen nevű mezőváros felső részén, Ausztriától $\frac{1}{2}$ mérföldre egy mélyen fekvő helyen van, kör alakban épült, kis árokkal van megerősítve.

a lakompaki az ugyanilyen nevű mezőváros keleti végén található, gyenge sánccal van körülvéve, gyümölcsöskertje híres.

a Némethkeresztúri nem messze az ugyanilyen nevű mezővárostól, a vármegye közepén, szőlőben és gabonában gazdag mezőn fekszik, négy-szög alakban épült, négy kisebb torony díszíti.

Oppida numerat 13 pariter iuribus principatus Eszterházi adscripta. Ex quibus

[A járásnak] 13 mezővárosa van, mindegyik az Eszterházy hercegség tulajdona.[55\(55\)](#) Közülük

Széleskút, Breite-brun ad septentrionalem co-mitatus partem prope lacum Fertő in collimitio comitatus Mosoniensis, et via postali Sopronio Posonium ducente situatum, et muro circum-septum cultu vineatico sustentatur.

Széleskút, Breitenbrun a vármegye Moson vármegyével határos északi részén, a Fertő-tó mellett, a Sopronból Pozsonyba vezető postaúton fekszik, melyet fal vesz körül és szőlőművelés-ből tartja el magát.

313 Fekete Város, Purbach, oppidum mediocre muro conclusum vetusto, supra lacum Fertő aequae in via postalium Posonium ducente in septemtrionalem comitatus partem recedit.

Fejér-Egyháza, Donnerskirchen oppidum frequens muro incinctum in via Posoniensi a lacu Fertő haud procul jacet.

Sz. Margaretha, S. Margareth oppidum taxum in agro vitis frumentique ferace supra Sopronium 1/2; milliari situatur.

Nagy Hefflein, Gross Hefflein oppidum mediocre inter Austriam et Sopronium in via media situm, postalium stationi deservit.

Szarvkeő, Hornstein in pede montium juxta viam Sopronio Viennam ducentem prope limites Austriae divergit.

Nagy-Marton, Mattersdorff oppidum 56(56) amplum in montosam declinat regionem.

Lauretum, M. Laureta oppidum exiguum PP. Servitarum clastro ornatum, trans montes ad partem septemtrionalem in extremo comitatus cum Austria collimitio prope Laitam recedit.

Kabold, Kobersdorff in occidentali comitatus parte 1/2; milliari ab Austria divertit.

Sz. Marton, S. Martin oppidum mediocre pariter versus occidentalem comitatus partem in campo steriliori situatur.

Nyék, Neken-Mark oppidum mediocre in via postalium Sopronio Ginsium ducente situatum vini potissimum cultura sustentatur.

Németh-Keresztúr, Kreütz oppidum taxum 57(57) in campestrum reclinat regionem.

Rákos, Kroissbach, oppidum castello auctum, juribusque episcopi Jaurinensis adscriptum, in orientalem comitatus partem juxta lacum Fertő infra montem generosioris vini feracem positum est.

Feketeváros, Purbach, régi fallal körülvelt kicsiny mezőváros a Fertő-tavon túl, szintén a Pozsonyba vezető postaúton, a vármegye északi részén fekszik.

Fejéregyháza, Donnerskirchen, fallal körülvelt népes mezőváros a pozsonyi úton, a Fertő-tótól nem messze fekszik.

Szent Margaréta, Sankt Margarethen, szőlőben és gabonaföldben termékeny taksás mezőváros, Sopronon túl 1/2; mérföldre fekszik.

Nagyhöflány, Grosshöflein, a közúton Ausztria és Sopron között található kisebb mezőváros, postaállomásként szolgál.

Szarvkő, Hornstein, a hegyek lábánál, a Sopronból Bécsbe vezető út mellett, Ausztria határai közelében fekszik.

Nagymarton, Mattersdorf, nagy mezőváros, a hegyes vidék felé terül el.

Lorétom, Maria-Laureten, kis mezőváros, amely a szervita atyák kolostoráról híres, a hegyeken túl a vármegye Ausztriával határos északi szélén, a Lajta mellett fekszik.

Kabold, Kobersdorf, a vármegye nyugati részén, Ausztriától 1/2; mérföldre található.

Szentmárton, Sankt Martin, kisebb mezőváros ugyancsak a vármegye nyugati részén, egy terméketlenebb mezőn fekszik.

Nyék, Neckenmarkt, közepeszerű mezőváros, a Sopronból Kőszegre vezető postaúton fekszik, főképpen bortermelésből tartja fenn magát.

Némethkeresztúr, Kreutz, síkvidéken fekvő taksás mezőváros.

Rákos, Kroisbach, kastéllyal bíró mezőváros és a győri püspök tulajdona, a vármegye keleti részén, a Fertő-tó mellett, nemesebb borban gazdag hegy alatt fekszik.

In processu hoc memoratu digniores fluvii sunt.

Primus Lajta, qui comitatum ab Austria in parte septemtrionali secernit.

Secundus fluvius Vulka ex variis scaturiginibus et rivulis in hocce comitatu auctus, postquam superiorem processus hujus partem transfuit, inter oppidum Fejér-Egyháza et possessionem Oggau in lacum Fertő se exonerat.

Sequitur lacus Fertő, qui in sua longitudine continet orgias 20 000 milliaria 5, in latitudine 4000, 6000, 8000, seu unum semialterum et duo ³¹⁴etiam milliaria. Lacus hic inter comitatum Mosoniensem et Soproniensem excepto terreno Illmitz trans lacum sito ad hunc comitatum spectante pro limitibus deservit.

Duplices in hoc processu, salubres existunt ther-mae, utpote Schürzienses, per celsissimum principatum Eszterháziánium, Balfenses vero per amplissimum senatum Soproniensem erectae.

Processus superior extra Arabonem

Processus hic in occidentali comitatus parte situatus conterminat cum comitatu Castriferrei, et continet in sua longitudine orgias 24 000 milli-aria 6, in latitudine orgias 9000 milliaria 2 ....

Ezen járásban említésre méltó folyók:

Először a Lajta, amely a vármegyét északi részén választja el Ausztriától.

Másodszor a Vulka folyó, amely a vármegyebéli különböző forrásokból és patakokból gyarapodik, és miután e járás felső részét átszeli, Fejéregyháza mezőváros és Oka falu között a Fertő-tóba rakja le terhét.

Következik a Fertő-tó, amely 20 000 öl, 5 mérföld hosszú és 4000, 6000, 8000 öl vagy másfél-két mérföld széles. Ez a tó Moson és Sopron vármegye között fekszik, így – kivéve Illmic tavon túli, e vármegyéhez tartozó területét – e vármegye határául szolgál.

Ebben a járásban két gyógyfürdő van, mégpedig a sérci, amelyet a fényes Eszterházy hercegség, illetve a balfi, amelyet a tiszteletre méltó soproni tanács épített.

A Rábán túli felső járás

Ez a járás a vármegye nyugati részén fekszik, Vas vármegyével határos és 24 000 öl, 6 mérföld hosszú, 9000 öl, 2 ... mérföld széles.

Arces habet duas ad celsissimum principatum Eszterháziánium pertinentes. Quarum una Esz-terház dicta in se splendida in orientali hujus processus parte⁵⁸⁽⁵⁸⁾ infra lacum Fertő in plano situata cujus magnificentiam adsitus amoenissimi hortus et vivarium illustrat, non tantum reliquas hujus comitatus arcas, sed et totius regni Hungariae aedificia suo splendore superat.⁵⁹⁽⁵⁹⁾ Arx haec moderni C. S. R. I.⁶⁰⁽⁶⁰⁾ principis Nicolai Eszterházy potiori anni tempore sedes est. Ad quam magnis conatibus et assiduis comitatus et principatus laboribus per paludes ex lacu Fertő descendentes ad distantiam unius, et ultra milliaris via strata neoerecta est, quae communicationem cum superioribus comitatibus non tantum huic comitatus, sed et inferioribus utpote Castriferrei, Szaladiensi, Sümeghiensi, et Baranyensi, et Croatiae Viennae et Posonium versus valde facilitat.

Arx altera Léka dicta ad occidentem in extremo hujus processus limite juxta fluvium Gyöngyös in eminentiori colliculo oppido ejusdem nominis opposita, juribusque principatus Eszterháziáni adscripta domini ejusdem cognominis caput est.

Oppida numerat 9 quorum 5 Sz. Miklos, Locsmánd, Kéthely, Kőhalom et Derecske juribus principatus Eszterháziáni, duo vero Hegykő et Lővő Szécsényianis, Loss castello auctum Viczai-anis, Alsó Rámoc vero partim juribus principatus Eszterháziáni, partim Inkeianis adscripta sunt.

Két vára van, amelyek a fenséges Eszterházy hercegséghez tartoznak. Közülük az egyik az Eszterháznak nevezett, amely a maga ragyogásában ezen járás keleti részében, a Fertő-tavon inneni síkságon fekszik, melynek pompáját egy gyönyörű kert és egy vadaskert emeli, és szépségében nemcsak a vármegye többi várait, hanem az egész magyar királyság összes épületeit felülmúlja. Ez a vár néhány év óta a mostani herceg Eszterházy Miklós római szent birodalmi gróf székhelye. Hozzá a vármegye és a hercegség nagy igyekezettel és kitartó munkával a Fertő-tóból kifolyó mocsarain keresztül több mint egy mérföldnyi távolságra új kövezett utat készítettek, amely a felső vármegyékkel való összeköttetést nemcsak a vármegyének, hanem az alsóbb, úgymint Vas, Zala, Somogy és Baranya vármegyéknek és Horvátországnak felettebb megkönnyíti Pozsony és Bécs felé.

A másik, Lékának nevezett vár e járás nyugati határszélén, a Gyöngyös folyó melletti kimagasló dombon, az ugyanilyen nevű mezővárossal szemben van, és az Eszterházy hercegség tulajdona, az ugyanolyan nevű uradalom központja.

Kilenc mezővárost számlál, közülük öt, Szent-miklós, Locsmánd, Kéthely, Kőhalom és Derecske az Eszterházy hercegség tulajdona, kettő, mégpedig Hegykő és Lővő a Szécsényiek, a kastéllyal bíró Lózs a Viczayak, Alsó-Rámóc pedig részben az Eszterházy hercegség, részben az Inkeyek tulajdona.

315 Triplices hujus processus sunt notabiliores fluvii.

Primus Ikva, qui postquam in processu superiori ex variis rivulis coaluit, per processus hujus majorem partem defluit et in paludes lacus Fertő supra possessionem Endréd se exonerat.

Secundus Répce, qui in hoc processu, ex com-plurium scaturiginum fontibus confluit, et ad oppidum Locsmánd cum rivulis Csáva et Raiding se conjungit, sicque in majori quantitate versus processum inferiorem extra Arabonem devolvitur, cujus perrupto saepius antedaneis annis litore vicinis damnosa rapacitas sumptu-osa cataracta recenter exstructa coercetur.

Tertius Gyöngyös ex Austria ortus, postquam in exigua hujus processus parte supra et infra arcem Léka intra comitatum Soproniensem et Castriferrei limites agit, versus Ginsium in co-mitatum Castriferrei decurrit.

In hoc Processu notatu digna venit nobilitaris possessio Nemeskér duplici ex ratione 1mo ob curiam comitatensem, in qua publica comitatus negotia tractari, delinquentes conservari et in executionem summi solent. 2do propter locum articulare Augustanae confessioni addictorum, in quo elementares habent scholas.

Processus inferior extra Arabonem

Processus hic in meridionali comitatus parte situatus, conterminat cum comitatu Castriferrei, et continet in sua longitudine orgias 14 000 milliaria $3\frac{1}{2}$, in latitudine orgias 7000 milliaria $1\frac{1}{4}$.

Ebben a járásban három emlékezetre méltóbb folyó van:

Első az Ikva, amely miután a felső járásban különféle patakokból egyesült, e járásnak nagyobb részét átszeli, és Endréd falu felett a Fertő-tó mocsaraiba rakja le terhét.

Második a Répce, amely ebben a járásban, több forrásból folyik össze, és Locsmánd mezővárosnál a Csáva és a Raiding patakokkal egyesül, és így megnagyobbodva a Rábán túli alsó járás felé hömpölyög alá, és amelynek a korábbi esztendőben gyakran áttört partjával a környékre ártalmas rablószenvedélyét a nemrégem emelt költséges zsilippel tartják féken.

A harmadik a Gyöngyös, amely Ausztriából ered, és miután ezen járás kis részében, Léka vára alatt és felett határt képez Sopron és Vas vármegyék között, Kőszeg felé Vas vármegyébe fut le.

Ebben a járásban két okból emlékezetre méltó Nemeskér nemesi falu: először a vármegye-házáról, amelyben a vármegye közügyeit intézni, a vétkeket őrizni és a peres tárgyalásokat lefolytatni szokták. Másodszor az ágostai hitvallásuk artikuláris helye miatt, ahol elemi iskolájuk van.

A Rábán túli alsó járás

Ez a járás a vármegye déli részén fekszik, Vas vármegyével határos, 14 000 öl, $3\frac{1}{2}$ mérföld hosszú és 7000 öl, $1\frac{1}{4}$ mérföld széles.

Oppida numerat duo, Csepregh et Beú, utrum-que in agro frumentario late diffusum, hodie juribus comitis Jankovics adscribitur.

Processum hunc separat a comitatu Castriferrei fluvius Zábláncz et Répcze, qui supra possessi-onem Guór conjuncti, postquam per integrum hujus processus tractum defluunt, et supra possessionem Dénesfa cum fluvio Kőrös, et ve-na Arabonis Sebes-ér dicta se conjungunt, con-junctimque Rabam Vittnyédiensem efficiunt, in paludes ex Fertő procedentes decurrunt.

In hoc processu notatu digna venit sylva Nagy Erdő dicta, inter omnes totius comitatus sylvas maxima potiori in parte juribus comitum Szé-csényi adscripta.

316 Processus superior intra Arabonem

Processus hic ad orientalem comitatus partem reclinans inclusis paludibus Hanság dictis effi-cit in sua longitudine orgias 14 000 milliaria $3 \frac{1}{2}$;; in latitudine orgias 7000 milliaria $1 \frac{1}{3}$;

Oppida numerat duo Kapuvarinum et Mihályi, quorum primum in septemtrionali hujus pro-cessus parte ad minorem Arabonis ramum situatum antiqua gaudet arce, fossato firmata, ditionis principis Eszterházi, caputque domini adpellatur.

Mihályi alterum in medio hujus processus juxta minorem Arabonis ramum in agro frumenti fe-race erectum, juribus Kissfaludianis, Niczkianis aliorumque complurium nobilium adscribitur.

In hoc processu inter reliquas possessiones no-tatu digna est, qua locus articularis Augustanae confessioni addictorum exigua nobilitaris possessio Vadosfa.

Két mezővárosa van, Csepreg és Bő, mindkettő gabonaföldön, szélesen terül el, ma Jankovich gróf tulajdona.

Ezt a járást a Záblánc és a Répce folyók választják el Vas vármegyétől, amelyek Gőr falu felett egyesülnek, miután az egész járás területén átfolyanak, és Dénesfa falu felett a Kőrös folyóval és a Sebes-érnek nevezett Rába-ággal egyesülnek, és együtt a vittnyédi Rábát hozzák létre, a Fertőből kialakuló mocsarakba folynak bele.

E járásban emlékezetre méltó a Nagyerdőnek nevezett erdő, az egész vármegye erdői között a leghatalmasabb, nagyobb részben a Széchényi grófok tulajdona.

A Rábán inneni felső járás

Ez a járás a vármegye keleti részén fekszik, és a Hanságnak nevezett láppal együtt 14 000 öl, $3 \frac{1}{2}$ mérföld hosszú és 7000 öl, $1 \frac{1}{3}$ mérföld széles.

Két mezővárosa van, Kapuvár és Mihályi, amelyek közül az első ezen járás északi részén a Rába kisebb ágánál fekszik, árokkal megerősített régi várral bír, az Eszterházy herceg fennhatósága alatt áll és az uradalom központjának nevezik.

Mihályi a másik, ezen járás közepén, a Rába kisebb ága mellett, gazdagon termő gabonaföldön építették, a Kisfaludyak, Niczkyek és több más nemesek tulajdona.

Ebben a járásban más falvak között nevezetes, mert az ágostai hitvallásúak artikuláris helye Vadosfa kis nemesi falu.

Processum hunc separat a comitatu Castriferrei major Arabonis ramus, qui in montibus Stiriaci ortus per integrum comitatum Castriferrei de-fluit, et ut primum comitatum Soproniensem attingit, ad territorium Kecöliense in duos ramos se dividit, quorum inferior seu major ver-sus comitatum Jaurinensem decurrit, et in occi-dentali parte propugnaculi Jaurinensis in Danubium influit. Ramus vero minor, seu superior versus Kapuvárinum in paludes Hanság dictas ascendit, ibique infra humidum terrae tractum se recipit, et ad unum et ultra milliare occultum ante et subterraneum,⁶¹⁽⁶¹⁾ recenter vero curis et sumptibus celsissimi principis Eszter-házi apertum cursum sequitur, nomenque fluvii Rábcaze ad territorium Beő-Sárkány obtinet, et sic non amplius sub nomine Arabonis, sed Ráb-czae inter comitatum Mosoniensem et Jaurinen-sem defluendo supra fortalitium Jaurinense Danubio illabitur.⁶²⁽⁶²⁾

317 Processus inferior intra Arabonem

Processus hic ad orientalem comitatus partem situatus, conterminat ad septemtrionem cum co-mitatu Mosoniensi, ad ortum cum Jaurinensi, ad meridiem cum Veszprimiensi et Castriferrei. Hujus longitudo inclusis paludibus efficit orgias 16 000 milliaria 4, latitudo orgias 6000 milliaria 1 ½.

Ezt a járást Vas vármegyétől a Rába nagyobb ága választja el, amelyik a stájer hegyekben ered, és egész Vas vármegyén átfolyik, és ahogy először éri el Sopron vármegyét Kecöl területén, két ágra válik: közülük az alsó vagy nagyobb Győr vármegye felé folyik és a győri erőd nyugati részén a Dunába ömlik. A kisebb vagy felső ág pedig Kapuvár felé a Hanságnak nevezett láp felé veszi útját, ahol a nedves talajú vidéken nekibátorodik, és több mint egy mérföldön keresztül valaha rejtetten a föld alatt, most pedig a fenséges Eszterházy herceg úr gondoskodásából és költségén szabad folyással fut tovább, és Bősárkány területén a Rábca folyó nevét veszi fel, így már nem Rába, hanem Rábca név alatt, Moson és Győr vármegyék között átfolyva a győri erőd felett ömlik a Dunába.

A Rábán inveni alsó járás

Ez a járás a vármegye keleti felén fekszik, északról Moson vármegyével, keleten Győrrel, délről Veszprémmel és Vassal határos. Hossza a láppal együtt 16 000 ölet, 4 mérföldet tesz ki, a szélessége pedig 6000 öl, 1 ½ mérföld.

Oppida numerat tria, quorum primum Csorna, est oppidum taxum in campo satis diffuso, segetibusque idoneo. Nobili praepositura S. Michaelis ordinis Praemonstratensium sedem praebet, ejusdemque juribus in tertialitate, in duabus vero tertialitatibus juribus celsissimi principatus Eszterháziანი adscribitur.

Secundum Szil, oppidum satis populosum in agro frumentario in ditione principatus Eszterháziანი rusticationi deservit.

Tertium Szany, oppidum haud exile in agro frugum alias satis ferace, sed crebrioribus Arabonibus exundationibus exposito in inferiori hujus processus parte non procul ab Arabone situatur, castello episcopi Jaurinensis ornatur, juribusque ejusdem adscribitur. Infra hoc oppidum ad meridiem in extremo hujus processus collimitio juxta majorem Arabonibus ramum olim exstructa, juribusque episcopi Jaurinensis adscripta, exstitit arx Keszőiensis, cujus hodie nonnisi tristia rudera supersunt. Haud procul ab his rudibus oppidum comitatus Veszprimiensis Marczalteő dictum, juribusque Amadeanis adscriptum ad majorem Arabonibus ramum situatur, in cujus oppidi superioribus fine in horto antea haec provisoraliter prope confluum fluviorum Arabonibus et Marczall⁶³⁽⁶³⁾ quatuor cumuli terrei visuntur, quatuor comitatus, utpote Soproniensem, Castriferrei, Veszprimiensem et Jaurinensem separantes.

Montes praecipui hujus comitatus sunt, qui in occidentali parte comitatum ab Austria secerunt. Montes item supra lacum Fertő versus Kismartonium et Austriam protensi. Praeter hos plures praesertim in duobus superioribus processibus infra et supra Sopronium minores asurgunt colles, qui partim vitibus, partim sylvis castaneis, glandes, lignaque tam aedilia, quam focalia proferentibus deserviunt.

Három mezővárosa van, amelyek közül az első Csorna, taksás mezőváros egy eléggé széles és szántóföldnek alkalmas síkságon. A premontrai rend nemes Szent Mihály prépostságának van itt a székhelye, és [a város] egyharmad részben az ő, kétharmad részben pedig a fenséges Eszterházy hercegség tulajdona.

A második Szil, eléggé népes mezőváros egy gabonaföldön, az Eszterházy hercegség fennhatósága alá tartozik és földművelésből él.

A harmadik Szany, gyümölcsben és másokban eléggé bővelkedő nagy mezőváros, bár ki van téve a Rába gyakori áradásainak, e járás alsó részében, nem messze a Rábától fekszik, a győri püspök kastélya díszíti, és az ő tulajdona. E mezővároson innen, ennek a járásnak a déli határszélén, a Rába nagyobb ága mellett emelték egykoron, és a győri püspök tulajdona volt Kesző vára, amelynek ma csak szomorú romjai állnak. Nem messze e romoktól található a Marcaltőnek nevezett mezőváros Veszprém vármegyében, amely az Amadéj tulajdonaként a Rába nagyobb ága mellett fekszik, s amely mezőváros felső végén egy annakelőtte ideiglenes kertben a Rába és a Marcal folyók összefolyásánál négy földhalom volt látható, amelyek a négy vármegyét, úgymint Sopront, Vast, Veszprémet és Győrt [egymástól] elválasztják.

Ennek a vármegyének jeles hegyei vannak, amelyek a vármegyét a nyugati részen Ausztriától elválasztják. A hegyek kinyúlnak a Fertő-tó felett Kismarton és Ausztria felé is. E sok hegyen kívül, kiváltképp a két felső járásban Sopron alatt és felett kisebb dombok emelkednek, amelyek részben szőlőnek, részben pedig gesztenyét, makkot termő, épület-, és tűzifát adó erdőknek adnak helyet.

318 Profert hic comitatus vinum, triticum, sitigi-nem, avenam, hordeum, pannicum, turcicum triticum, pisa, lentesc, millium, vicias, pomorum et fructuum hortensium diversa genera, casta-neas, herbam nicotianam, herbam item veneficam Konyi-Gyökér dictam, quae in paludibus Hanság dictis⁶⁴⁽⁶⁴⁾ reperitur. Veneficam hujus herbae vim testari possunt tam pecora, quae hujus esu interimuntur, quam et navigantium piscatorum remi, quibus si pernavigantes haec herba transsecetur, venefica ejusdem vis in flammam ex accenso, spiritu vini provenienti similem erumpit. Super quibus humillimam facio relationem.

Joannes Nepom. Hegedüs, jur. i. comitatus Soproniensis geometra m. p.

Ez a vármegye bort, búzát, hüvelyeseket, zabot, árpát, kölest, török búzát (= kukoricát), borsót, lencsét, bükkönyt,⁶⁵⁽⁶⁵⁾ különféle fajtájú almát és kerti gyümölcsöket, gesztenyét és dohányt termeszt, valamint a konyigyökérnek nevezett méregfüvet, amely a Hanságnak nevezett lápban fordul elő. E fű mérgező erejét bizonyíthatják mind az állatok, amelyek ezt elfogyasztva elpusztulnak, mind pedig a csónakozó halászok evezőlapátjai, melyekkel ha a hajósok e füvet elvágják, annak mérgező nedve meggyújtva a borszeszhez hasonlóan lánggra lobban. Ezekről alázatos jelentést teszek.

Hegedüs Nepomuk János, nemes Sopron vármegye hites geometrája sk.

Sopron vármegye térképe

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Kovács József László: Tájszemlélet és emberábrázolás Bredetzky Sámuel soproni írásaiban (topográfiai zsebkönyvei alapján)

319 Kovács József László: Tájszemlélet és emberábrázolás Bredetzky Sámuel soproni írásaiban (topográfiai zsebkönyvei alapján)

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Kovács József László: Tájszemlélet és emberábrázolás Bredetzky Sámuel soproni írásaiban (topográfiai zsebkönyvei alapján) / Egy szinte elfeledett topográfus

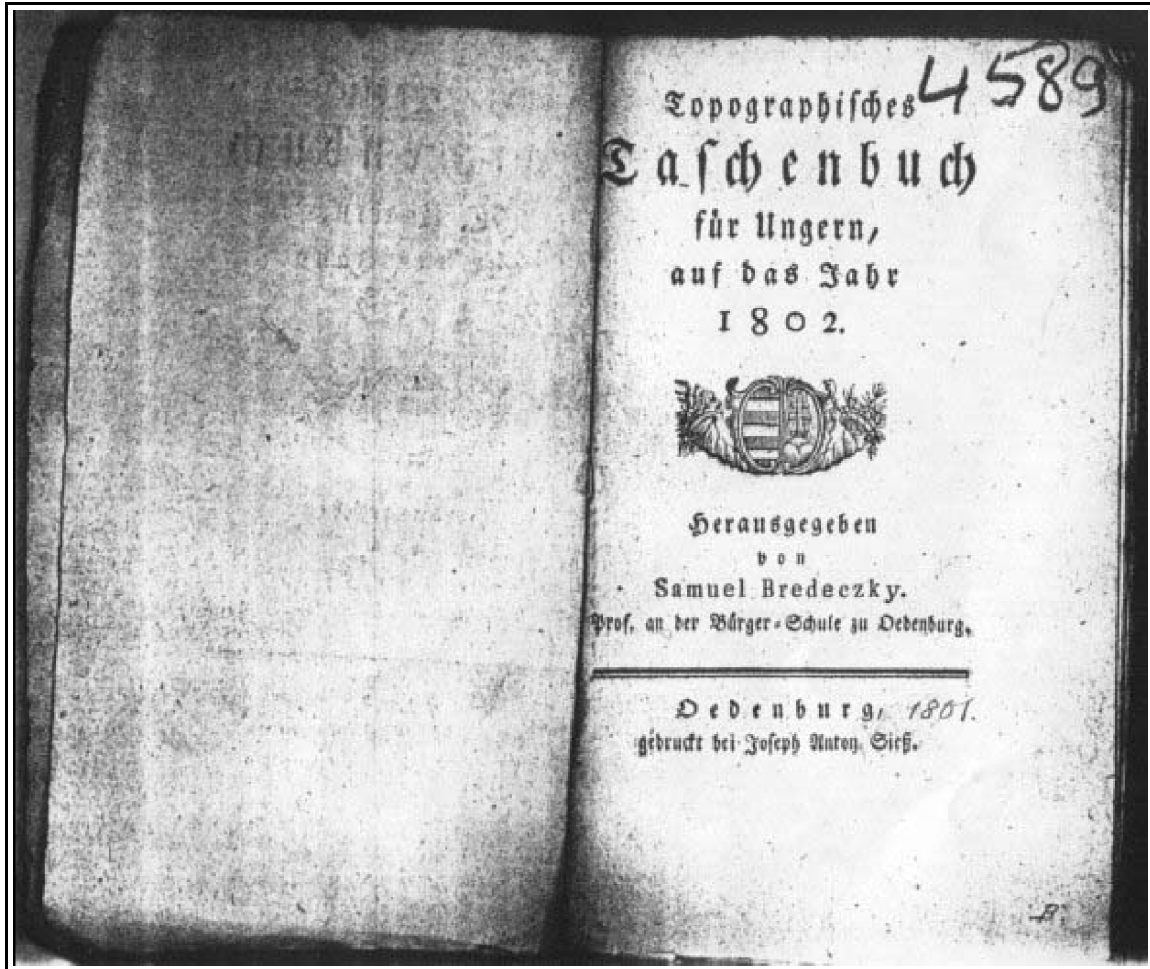

Egy szinte elfeledett topográfus

Bredetzky Sámuel a soproni helytörténet-írás fontos, de szinte teljesen elfelejtett személyisége. Leitner József folyóiratunk második évfolyamában, 1938-ban rajzolt róla rövid pályaképet, forrása Horváth Ödön monográfiája volt. 1962-ben Erdei László a soproni táj korai felfedezőiről írva idézett néhány szemelvényt Bredetzky 1803-as topográfiájából. Bredetzky soproni írásai valószínűleg azért maradtak ennyire visszhang nélkül, mert Csatkai Endre *Idegenek a régi Sopronról* című könyvének bevezetésében megállapította Bredetzkyről, hogy Sopron lakosait nem szerette. „Az 1800 körül itt tevékenykedő földrajzi író hosszú éveket töltött e városban, így bennszülöttnek számít, azon felül lakosai iránt sem viseltetett szeretettel.”¹⁽⁶⁶⁾

Nem volt nagyobb szerencséje Bredetzkynek az irodalomtörténet-írókkal sem, bár Pukánszky Béla a magyarországi német irodalomról írt kézikönyvében néhány helyen említi. Habis György *Goethe magyar utókora* című tanulmányában (1942), a tanulmány végén álló időrendi vázlat egyetlen mondatában szól Bredetzky Sámuelről: „Goethe a *Hermann und Dorothea* egy példányát ajándékozta Bredeczky Sámuel teológusnak.” Habis forrásként azonban Szinnyi életrajzgyűjteményét adja meg, jóllehet erről Jakob Glatz emlékfüzete: „*Einige Züge aus dem Leben des Galitzischen Superintendenten Samuel Bredetzky*” (Wien, 1812) részletesen írt.²⁽⁶⁷⁾ A ritka füzet visszaemlékezését azonban már szinte senki sem olvasta. Petz Gedeon sem, aki 1932-ben, a jubileumi Goethe-évben szólt az író magyar kapcsolatairól. Megemlíti ugyan, hogy Bredetzky jénai teológusként ismerkedett meg Goethével, Schillerrel, Herderrel és Wielanddal, majd 1798-ban visszatért Magyarországra, de forrásként ő is csak Szinnyi nagy életrajzgyűjteményét nevezte meg.³⁽⁶⁸⁾ Többet tudunk meg róla, ha kézbe vesszük Horváth Ödön 1924-ben megjelent monográfiáját. Az életrajz ugyan körülményes mondatokban megfogalmazott, nehézkes szövegezésű munka, de ma is ez a legbősegebb adattár, forrás az íróról. A leghitelesebb képet viszont úgy alkothatjuk ³²⁰magunknak Bredetzky munkájáról, ha kézbe vesszük saját tanulmányait. Ezt a módszert választottuk.⁴⁽⁶⁹⁾

Az író vezetéknevét már rövid élete során kétféle módon írták; könyvei címlapján is váltakozva jelent meg a kétféle névalak. A Sopronban 1802-ben kiadott topográfiai zsebkönyvén szerzőként a „*herausgegeben von Samuel Bredeczky*” névalak olvasható (1. kép). Ennek a munkának kiérleltebb, négykötetes formája Bécsben jelent meg, „*Beyträge zur Topographie des Königreichs Ungern*” címmel; itt szerzőként a *Samuel Bredetzky* névalak áll.

1. kép. Bredetzky első, Sopronban megjelent topográfiája.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Kovács József László: Tájszemlélet és emberábrázolás Bredetzky Sámuel soproni írásában (topográfiai zsebkönyvei alapján) / Bredetzky élete és kapcsolata a német irodalom nagyjaival

321 Bredetzky élete és kapcsolata a német irodalom nagyjaival

Az 1772-ben született Bredetzky 1796 tavaszán fejezte be soproni tanulmányait. Wietoris Jonathan igazgatótól lelkes, dicsérő hangú végbizonyítványt kapott. Kiállításának időpontja 1796. április 4. A jénai egyetemre 1796. április 29-én iratkozott be. Horváth Ödön, aki az eredeti kéziratokat forgatta, azt jegyzi fel, hogy a tavaszi szemeszter idején 291 teológus, 218 orvos és 323 jogász tanult az egyetemen. Bredetzky tanulmányairól naplót – ún. „Tag-Buch” köteteket vezetett; 1796. április 17-től az év végéig, majd 1797-től 1798-as hazatéréséig. A két vaskos kötet feljegyzései „a legrészletesebben számot adnak arról a csaknem szédítően lázas munkálkodásról, amelyre (...) tudásvágya és munkabírása ösztönözte”. A naplók azt is elárulják, hogy a diák „nagyon kedvelte a földrajzi, helyrajzi és néprajzi munkákat is, s ezek között szorgalmasan olvasta a Tátrára vonatkozó leírásokat. Feltűnően sok az ásványtan és orvostudomány

körébe vágó olvasmány.”⁵⁽⁷⁰⁾ Ezek az előkészületek alapozták meg Sopron megyei és soproni megfigyeléseit is.

A vele egyidőben Jénában tanuló Jakob Glatz fontos adatokat jegyzett fel barátja irodalmi érdeklődéséről: „A legjobbat, amit a szép, klasszikus német irodalom mindaddig felmutathatott, azt Bredetzky olvasta és tanulmányozta. Figyelt minden újonnan feljegyzett irodalmi alkotásra, ezeket szeretettel fogadta, beszélgetésünk tárgya nagyobb részét az irodalom volt, irodalmi terveket szőttünk, ezek közt éltünk, ifjú megbocsátható buzgalmunkban túl sokat terveztünk, a jövőben arany hegyeket láttunk. Hiú ifjúkori álmok! (...) mégis, ezek az álmodozások is hoztak jót, visszatartottak minket az egyetemi számárságtól (...) ezek sok szempontból előnnyel jártak a szív és a lélek számára.”⁶⁽⁷¹⁾

A szemeszterek szüneteiben a diák útjai a közeli Weimarba vezettek. Boldog örömmel tudósította a Jénából már elutazott Jakob Glatzot újabb irodalmi ismeretségeiről is: „Drága Barátom! Itt sokkal több kapcsolatot nyertem el, mint amit mi, Te és én magam is remélhettem; érdekes szituációkat éltem át, melyben önmagam és másokat is igen élesen megfigyeltem. Már csaknem az egész Weimar ismer. Tegnapelőtt Göthénnel(!) beszélhettem. Óh, micsoda férfi Ő! Emlékbe kaptam a *Herrmann und Dorothea*-t. Most néhány régebbi szerzőt olvasok. Euler leveleit egy német hercegnőhöz, és Mengs *A szépről a festészetben* című tanulmányát forgatom.” Euler esetleg azonos lehet azzal a híres svájci matematikussal, aki *Nova theoria lucis et colorum* címmel írt könyvet a fény hullámteóriájáról, a szerzőt Goethe is idézi *Színtanában*. Anton Raphael Mengs klasszicista festőművészt Goethe túlértékelt, a reneszánsz óta alkotó egyik legjelentősebb művésznek tartotta. Mengs művének pontos címe: *Gedanken über die Schönheit und über den Geschmack in der Malerei* azaz Gondolatok a szépségről és az ízlésről a festészetben.⁷⁽⁷²⁾ Ilyen művek tanulmányozása is felkészíthette Bredetzkyt a Fertő tó fényeinek pontos ábrázolására!

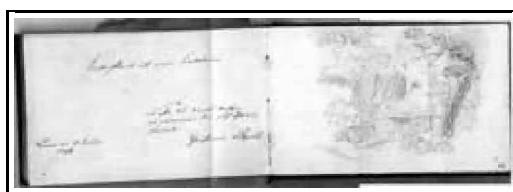
„In Göthes Haus kam er öfters.” (Többször megfordult Goethe házában.) – írja Glatz visszaemlékezésében. Ez valóban így lehetett, mert Horváth Ödön szerint Christiane Wulpus (akkor még Goethe barátnője) jegyezte be az ifjú teológus emlékkönyvébe ³²²1798 januárjában: „Jelképem a vidámság!” – majd így folytatta: „emlékezzék barátnéjára!”. Az emlékkönyvi bejegyzést rajzzal egészítette ki: faragott kövekből épített kis kút áll a fal mellett, csövéből bőségesen folyik a víz egy félkör alakú víztartóba (2. kép).⁸⁽⁷³⁾ A *Hermann und Dorothea* 1797 októberében jelent meg először Viegweg *Taschenbuch für das Jahr 1798* zsebkönyvében. Christiane bejegyzésének időpontját ismerve- megállapíthatjuk, hogy mikor ismerkedett össze a diák és a weimari költőfejedelem. 1797 októbere és 1798 januárja között találkozhattak először, ezt követően Bredetzky járt is a Frauenplanon álló Goethe-házban. Horváth szerint azonban már az 1797-es évben feljegyzte Bredetzky naplójába, hogy a kilenc antik múzsa jegyében írt hexameteres alkotás nagyszabású, tökéletes remekmű, könnyen megérthető, hazafias, népies alkotás, tehát a zsebkönyvet már ekkor megkaphatta. „Olyan könyv ez, amely telve van a bölcsességnek és az erénynek aranytanításaival.”

Bredetzky Sámuel 1798-tól 1802-ig tanított Sopronban. Életrajzírója, Horváth Ödön szerint egyfajta munka-iskolát próbált megvalósítani a soproni Evangélikus Líceum legkisebb diákjainak elemi osztályában. 1802 őszén elfogadta a bécsi lelkészi meghívást. Ott sem maradt sokáig, mert miután lelkészként egyre jobb nevet szerzett magának, meghívták előbb Krakóba, majd Lembergbe (Lvov) galíciai superintendensnek. Leitner József erről is írt a Bredetzky halálának 125. évfordulójára megjelent megemlékezésében: „Alig akarták elengedni bécsi hívei, amikor (...) az 1805. március 14-én kelt udvari rendelet kinevezte őt a krakkói egyházmegye esperesévé. Krakóban azonban csak egy évig maradt. 1806-ban ugyanis meghalt Paulini József ev. püspök és leMBERGI lelkész. Helyére Bredeczkyt választották meg először leMBERGI lelkésznek, majd pedig ráruházták a leMBERGI püspöki állást is.”

Bredetzky superintendensi rangra emelkedve is emlékezett a neki annyira fontos néhány diákkori találkozásra. 1805-ben már Galíciában élt, az akkori osztrák fennhatóságú Krakkóból írt tanárának, Johann Georg Lenznek, az ásványtan professzorának Jénába: „Mit csinál Goethe Titkos Tanácsos? Gondol-e még néha rám? Szívesen küldenék Neki egy példányt könyveimből, ha az utóbbiról bizonyos lennék! Rendkívül fatális, hogy olyan messze kell egymástól élnünk!”

Bredetzkyt egyre jobban lekötötte lelkészi, püspöki munkája. 1809-ben még megjelent *Reisebemerkungen über Ungarn und Galizien* című műve, ez nyújtotta Pukánszky szerint évtizedeken át a legtöbb ismeretet Magyarországról. Fontos forrásmunka: hasonló kiadását 1990-ben Berlinben jelentették meg. Annak a felkérésnek azonban már nem tudott eleget tenni, hogy egy tervezett díszes bécsi *Voyage pittoresque* című útirajz-gyűjtemény galíciai részét megírja. 1812. június 20-án jegyezte fel özvegye: „Délután 5 órakor halt meg szeretett s nekem örökre felejthetetlen férjem, a fekete epe betegségében (an der schwarzen Galle).”

323

2. kép A rajz feltehetően J. W. Goethe munkája.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Kovács József László: Tájszemlélet és emberábrázolás Bredetzky Sámuel soproni írásaiiban (topográfiai zsebkönyvei alapján) / Geológia és szentimentalizmus

324 Geológia és szentimentalizmus

Bredetzky kapcsolata Jénával az ásványtan jegyében folyamatos maradt. Lenz professzorral a jénai tanulmányok befejezése után is levelezett. Már 1798 áprilisában elnézést kért mesterétől, hogy visszatért Magyarországra. A jénai Ásványtani Társaságban – melynek titkára volt – maga helyett utódnak Nagy Sámuel diáktársát javasolta. 1799 áprilisában arról adott hírt, hogy egy kis ládában ásványgyűjteményt rendezett össze a Társaságnak, de nem talált senkit, aki ezt Jénába elvigye. Beszámolt arról, hogy Sopron földtanilag érdekes vidék, amelyről tanulmányt állított össze.

Már 1799-ben egy nagyobb tanulmány megírására készült Sopron közettanáról. Lenz professzornak címzett levelében így írt tervéről: „Ön, miután érdeklődésemet a földtan („Geognosie”) iránt felkeltette, életemben új vonzalmat ébresztett, szívemnek új csatornákat nyitott, melyen át öröm, és belső megelégedés áramlik belé minden irányból. Korábban gondolatok nélkül mentem tova Kárpátjaink hatalmas sziklafalai mellett, (...) Most meghitt érzéssel kapcsolodom hozzá, és örvendezek a létezésének. Tanulmányozom a természetet, annak fekvését, az idegen részeket elkülönítem, és követem tovafutó láncolatát a föld középpontjáig.”⁹⁽⁷⁴⁾ Ez a gondolkodásmód vezette el Bredetzkyt szűkebb világa, Sopron környékének tanulmányozásában is. Az 1802-ben Sopronban megjelent *Topographisches Taschenbuch* előszavában szintén megköszönte mesterének, Lenznek, hogy érdeklődését a földtan iránt felébresztette.

Jakob Glatz már idézett 1812-es visszaemlékezésében elhunyt barátja érdeklődésének két forrását jelöli

meg. Ezek egyike volt a földtan, de ehhez szorosan kapcsolódott irodalmi olvasmányvilága is. „Barátom szellemére mély és maradandó benyomást gyakoroltak Rousseau, Sterne, Göthe(!), Schiller, Thümmel és Lessing. Egyaránt élénk érzéssel bírt a fennkölt és a nagy, a bájos és a naiv iránt. Ezért keltették fel érdeklődését Matthisson költeményei, Voß Luise-je, Neubeck Egészségkútja, és más hasonló művek.”

Neubeck költészete alig lehet több ma már lexikonadaléknál. Voß hexameterben megírt idilljét a vidéki lelkipásztorok életéről a teológus Bredetzky érdeklődve olvashatta. A fennkölt, a nagy a bájos és a naiv emlegetése mögött azonban Schiller fontos tanulmányának, az *Über naive und sentimentale Dichtung* ismerete rejlik. E tanulmányában Schiller naiv költőnek Goethét nevezi, aki teljességében ábrázolja a valóságost, szentimentálisnak pedig a saját költészetét tartja. Mindezek ismerete megmutatkozott kezdetben Bredetzky topográfiai leírásaiban is, így a soproni *Topográfiai zsebkönyv*-ben, majd annak Bécsben megjelent újabb változatában, a *Beyträge* 1803-as kiadásában olvasható tájleírásokban.

A geológus kortársak Bredetzky tanulmányainak irodalmi nyelvezetét Glatz szerint nem ok nélkül kifogásolták. Megbírálták, mert „túl sok szentimentális könnyes hangot, költői kinövést” tartalmaz, ezért a legtöbb „buján tenyésző kifejezést” ki kellett hagynia később a végső átdolgozásban: „die meisten zu üppigen Außwüchse weggeschnitten, so schwer es ihm auch wurde, etwas zu vertilgen.”¹⁰⁽⁷⁵⁾ Példák erre az itt következő szemelvényeink, melyek a *Beyträge* 1803-as leírásaiból valók.

325 Bredetzky hangulatos képet rajzol az ébredő városról, Sopronról. A vidám tehénpásztor megfújja a kürtjét, a reggeli ég halványpiros, erre ébred a kapás és a cselédlány a külvárosban. „Siessünk!” – biztatja önmagát és a kirándulásra invitált olvasót. Át kell kelniük a „Lewer”-en, ha Bánfalvára igyekszünk. „A nap megaranyozza a hegyek csúcsait”, amikor átlépünk az Újteleki kapun. Megpillantjuk az Alsó-Lővert, ekkor itt még szőlőskertek terültek el. De savanyú a boruk, mivel a szőlők „fekvése északi, éppen ezért nem itt szüretelik a legjobb szőlőlevelet”. A kedves völgy, mely az Alsó- és a Felső-Lővert egymástól elválasztja, „érző szívet nem hagy érintetlenül”. „Az előtérben a rét mindenfajta pillangótól népes tavasszal, az itteni színes virágok elvarázsolják a szemeket.” Kőrifák és csipkerózsa-bokrok között vezet az út a Deákkút felé.

A Lővereken át Bánfalvára vezető szentimentális tájleírást részletesebben idézzük. „Tisztán csörgedezik a Najád, [tehát a deákkúti forrás – KJL] felfrissülést és gyógyulást nyújt. Gyakran egész lényével pajkoskodik, mivel a jobblelek ezt a Tempét régóta a csendes gondolkodásnak és a múzsáknak szentelték. A domb mindkét oldalról korlátozza a kilátást, a fák üde lombja szent homályt terít el, a lelkesedéstől elragadtatva bontakozik ki a gondolkodó lelke. Gyakran hallottam itt a felszentelt Múzsza magasztos énekét, aki a Messiást énekelte, és sírtam az elérzékenyültség könnyeit, itt lebegtek körül engem szép álomalakjaid, ábrándozó Hölty, vad hárfadalod, halhatatlan Bürger, riadtan zúgott át a fák csúcsain Lenora panasza, szétszakította a szívemet, (...) hallottam lihegő lovaidd patkócsattogását! Jaj annak, háromszor is, jaj, aki ezt a Tempét megszentelteleníti!”

Az ekkor nagy sikerű Klopstock, a Messiás hírneves költőjének neve, majd a „göttingai liget” költő-híressége, Hölty, az ekkor legnevesebb balladaíróval, Bürgerrel együtt kerül elő a Deákkút tempei szépségét éneklő Bredetzky leírásában! A szentimentalizmus írói így jelentkeznek együtt a táj költői ábrázolásával!¹¹⁽⁷⁶⁾

A továbbiakban a gesztenyeerdők dicséretét olvashatjuk, ezt követi a soproni lővertulajdonosok bírálata, akik szerinte eddig csak a természet kegyére bízták kertjeiket, mivel szebb gyümölcsöskerteket csak egy ideje telepítenek. Rövid időre ismét szót kér a költői leírásban a természettudós, amikor megemlíti a

Felső-Löver hangyáit, fehér kvarcát, majd ismét a szép kilátás dicsérete következik: „Nos, felmáztunk a Felső-Löver tetejére. Fenséges pompával ereszkedik a nap a Fertő tó tükre fölé, mely a háttérben, mint egy kék fátyol, magába zárja Sopron környékét. Ennek délkeleti partján ragyog a széplaki templom magas tornyával és a kolostor, [Bredetzky a régi Széchényi kastélyra utal – KJL] távolabb Eszterháza és mindkét helység árnyéka oda vetődik délelőtt, délután azonban ott ragyog árnyékképük a tó nyugodt tükre. Észak felé a kilátás még tovább nyílik. Derűs napokon látható a pozsonyi vár, mely innen nyolc mérföldre fekszik a kék derengésben tovatűnő hegység lejtőjén, a tó észak-déli partja határolja sötét fátyol alakjában az úgynevezett Heideboden-t.”

Fontos kulcsszót rejt a bánfalvi kolostor leírása is. „Az épület fekvése szép és valóban romantikus. Dél-keleti oldalán szép gyümölcsös keretezi, melyek összenőnek az erdővel, és az észak-nyugati oldalról szép kilátás nyílik. A domb csúcsán magános kápolna emelkedik a gesztenyefák fölé. Ezt a helyet a természet a melancholiának szentelte. 326 Órák hosszat ültem itt gyakran, és a keresztény szaturnáliákról álmodoztam, melyek a múlt homályának leplebe borítva, vonzó fényben merültek fel fantáziámban.”

A Fertő fölé ereszkedő kék fátyol, a pozsonyi vár kék derengésben feltűnő képe és a bánfalvi kolostor, mint a romantika jelképei összetartozó fogalmak. Ezek az 1796–1798-as években éppen Jénában megszülető romantika kulcsfogalmai. A derék földrajzos-földtanos kollegák számára a 19. század elején szokatlan kifejezések, a romantika megszületésekor Jénában tanuló Bredetzkynek azonban ezek nem voltak idegen és távoli képzetek! Ha csak néhány sort idézünk Novalis regényéből, Heinrich von Ofterdingen álmából, mindez jól követhető.

„Nem nagy távolságban tarka erezetű, sötétkék sziklák emelkedtek; a körülvevő napvilág vadabb és világosabb volt, mint máskor, az ég feketén kékes és tökéletesen tiszta. De ami teljes erővel vonzotta, az a forrás közvetlen közelében egy magas világoskék virág volt, mely széles leveleivel megérintette az ifjút. (...) Nem látott mást, csak a kék virágot, és hosszan szemlélte megnevezhetetlen gyengédséggel.”¹²⁽⁷⁷⁾

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Kovács József László: Tájsemlélet és emberábrázolás Bredetzky Sámuel soproni írásaiban (topográfiai zsebkönyvei alapján) / Egy új, tudományosabb helyrajzi leírás

Egy új, tudományosabb helyrajzi leírás

A *Beyträge* új kiadása 1805-ben jelent meg. Előszavában arra utal a szerző, hogy zsebkönyve szövegét részben átdolgozta. „Egyes részeket kihúztam, és talán még többet elpusztítottam volna, ha nem kellett volna attól félnem, hogy ez által az egész jellege, sőt néhány feljegyzés megkárosodna. Ezen túl új tanulmányok is kerültek hozzá, úgy, hogy ez a második kiadás akár új kötetnek is tekinthető.” Azt a lehetőséget, hogy megújított kötettel jelentkezhessen, gróf Széchényi Ferencnek és gróf Aspemont mecénási segítségének köszöni.¹³⁽⁷⁸⁾

Ebben az új szerkezetű topográfiában Bredetzky a tudományos nyelvhez jobban közelítő szövegezt használ. Szerzőtársakkal dolgozik, így az I. fejezet írásai a Kárpátokról szólnak. Az egyik tanulmány szerzője Berzeviczy Gergely; a Kárpátok Zöld tavaról pedig Asbóth János, a Georgikon tanára értekezik. A második kisebb-nagyobb tanulmánycsoport Sopronról és környékéről szól, ezek szerzője Bredetzky. Egy 1799-ben keletkezett írása a brennbergbányai kőszén-termelést írja le. A legtanulságosabb talán az a *Szakirodalom* című fejezet, melyben Bredetzky az elődök tudományos írásait veszi számba. Az *Beyträge*-nek („Adalékok”) az a célja, hogy földrajzi és természetrajzi ismereteket közvetítsen hazánkban.

Ugyanakkor előmunkálatokat szeretne végezni egy később megírandó magyar földrajzkönyv számára. Ezért úgy véli, nem dolgozik cél nélkül, ha számba veszi az egyes vidékek szakirodalmát.

Felsorolja azok nevét, akik már korábban közzétették megfigyeléseiket Sopron környékéről és múltjáról, így többek között megemlíti a wolffenbütteli Bruckmann írását 1742-ből. Mélyebb tudományos érdeklődésére utal, hogy tanulmányozta az Evangélikus Líceum könyvtárának kéziratait. Kézbe vette Loew és Deccard *Flora Semproniensis* kéziratát (1739), és elmondja részletesebb megfigyeléseit Marx Faut és Melchior Klein *Kurze Verzeichnus* című krónikájáról. ³²⁷Pontosan lemásolja a krónika címét, kiemeli Faut szavahihetőségét. „Nagyon érdekessé teszi ezt a kéziratot sajátos színezete, mely azoknak az időknek génusát a krónika lapjain kifejezi, és szép élmény az, ha az olvasó azokat az idöket a maga korszakával [...] összehasonlítja.”¹⁴⁽⁷⁹⁾

A *Beyträge* III. kötete bevezetéseként a szerző áttekintését olvashatjuk a magyar királyság 1801., 1802. és 1803. évi topográfiai irodalmáról. A *Pest városa és környéke levelekben, ahogy egy idegen látta* című, 1803-ban megjelent útirajz bevezetéséből idéz, amellyel ő is egyetért. „Ezekben a levelekben az első percben felismerhető, hogy nem a tudósoknak készített topográfiai leírást ... inkább egy sor megjegyzést tartalmaz a közönség számára.” Ez így is van valóban. Statisztikai és geográfiai jegyzeteket az olvasó ebben a monográfiában hiába keres, azonban a kép egyes részleteiben, amelyet az idegen Pestről felvázol, örömmel fog elidőzni. Bredetzky nem mellőzi a tudományosság igényét, azonban örömmel vázol fel olyan színes részleteket soproni élményeiről, a tájról és emberről, amelyek ma is sokat mondanak azoknak, akik olvassák.

1836-ban Kazinczy Ferenc barátja, Guzmics Izidor bakonybéli apát Sopronba látogatott. Úti jegyzeteiből azért idézek egy kis részletet, hogy módunk legyen Bredetzky stílusát az ugyancsak szépírói törekvésű Guzmics jóval szikárabb szövegével összehasonlítani: „július 29. Sopronba, de útközben betekintés Kis Czenken gr. Széchenyi István új, sokablakú, szögü és lépcsőjű épületébe. (július) 30. Fraknóban reggeli 4 órakor fölmenet Rozália hegyre, melyről a kilátás bájos; a styriai hegyek jelesen a Sneeberg (!) közel látszottak; a Fertő tavába gyönyörűen tükrözé magát a kelő nap, a sopronyi hegyek hitvány dombokká lapulnak.”¹⁵⁽⁸⁰⁾

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Kovács József László: Tájszemlélet és emberábrázolás Bredetzky Sámuel soproni íásaiban (topográfiai zsebkönyvei alapján) / „Sopron megye mostani lakói”

„Sopron megye mostani lakói”

A *Beyträge* IV. kötete ugyancsak 1805-ben jelent meg Bécsben. Az I. kötetben értékes földtani leírásokat olvashatunk, a *Sopron megye fizikai-topográfiai áttekintése* c. fejezet másutt nem olvasható fontos ismereteket őrzött meg a vármegye akkori német, magyar és zsidó lakosairól. Számunkra leginkább a *Sopron megye mostani lakói* c. fejezet közöl új ismereteket.

A németek a megye nyugati, a magyarok az északi területén laktak. A horvátok a német községek közt szétszórva telepedtek meg, velük jobban megértik magukat, mint a magyar falvak lakóival. A német falvak nyelve és erkölce az ausztriai német falvakéval azonos. Annyiban térnek el egymástól, hogy Sopron megye lakói protestánsok, és magyar ruhát hordanak.

„Gondtalanul átadják magukat kedélyes élvezeteiknek, annak a gyámoltalanságnak és nehézkességnek,

melyen a külföldiek derülnek. Megelégednek a szellemi képzettség olyan fokával, melyet az elődeiknek, vagy bárki másnak köszönhetnek. Nem törtetnek féktelenül magasabb szellemi javak után, másrészt nem olyan keménynyakúak és elviselhetetlenek azokkal szemben, akik óvással és barátsággal tanítani próbálják őket, vagy akiknek mások a nézeteik és az elveik. Ha meghagyják nekik pohár borukat és jó [328](#)nagydarab marhahúsukat, úgy megtesznek mindent, ami erejükből telik, hogy összetartsanak; amit elődeik megszereztek, amit Isten és a felsőbbség elrendelt, azt megteszik.”

Embertani megfigyelései sem közömbösek. Bredetzkynek feltűnt, hogy a német lakosok közt kevés a szép fiatal. „A szőlőkben végzett nehéz munka, és az a kártékony szokás, hogy a nehéz terheket fejükön hordják, sokban hozzájárul, hogy ritkán látható e vidéken szabályos szép fiatal.” A soproni asszonyok karcsú természetűek, jó kedélyű szemmel figyelik a szép természetet, de nem szeretik igazán. „Kevés olyan helyet találtam, ahol a szebbik nem kevésbé törődött a kertjeivel és a virágokkal, mint a soproni asszonyok. Ugyanakkor tevékeny háziasszonyok, és akkor tetszenek önmaguknak leginkább, ha a borkimérésnél tevékenykedhetnek, ami csaknem minden polgár házánál szokásos.”

Bredetzky itt a Sopronban szokásos – a házaknál egy hétre engedélyezett bor kimérésére utal. Mivel a bor fogyasztásakor a vendégek könnyen megszegik a mértékletességet, ahol gondosan nevelik a gyerekeket, ott a szerző szerint távol tartják őket a *Buschenschank* helyétől. A soproni fiatalság erkölcsével szerzőnk elégedett. „Életformájuk egyszerű és csendes. Itt nem található szórakozóhelyek, nincsenek nyilvános terek, kivétel a Neuhof, és nyáron a belváros körüli séta.” Így örökítette meg Bredetzky elsőként a várkerületi korzózás szokását!

Felrója ugyanakkor a város lakóinak az elzárkózó életformát. „A legtöbb család itt önmagának él, legfeljebb a rokonságának. Itt nem is lehet tudós, baráti és társalgási klubokra gondolni! Néha összegyűlik néhány barát a szomszédos Lőverekben, hogy egy délutánon át együtt legyenek. Nem található itt semmi szívélyesség, közösségi szellem, nem lakozik harmónia az itt lakók között, inkább feszültség, pletykálkodási kedv és irigység, mely egyébként megnyilatkozik a nyilvános tárgyalásokon, a közjóra irányuló területeken is.”

Aggályosan ragaszkodnak a régi szokásokhoz –, folytatja a bírálatát – a korszerű tervek csírájukban elhalnak. „Az egoizmus parancsol bírói pálcájával gazdagnak és szegénynek, kicsinek és nagyoknak, aláássa a közjót és a polgárok boldogságát egy olyan városban, amely pompás fekvésével a magyar királyság első városaival mérhetné össze magát.” Ez lehetett az a kemény beszéd, melyet Csatkai Endre még 1938-ban sem mert az *Idegenek a régi Sopronról* c. gyűjteményében idézni![16\(81\)](#)

A megye magyarságáról kevesebb megfigyelés olvasható az *Áttekintés* c. fejezetben, ezek részben elfogultan ítélik meg a magyar parasztot, de egyfajta 19. század eleji látásmódot mégis megörökítenek. Jóval többet tudunk meg a horvátokról; mindkét nép megfigyelésének jellemző részeit idézzük.

„A magyar termetre zömök, alacsony, lelkülete tüzes, ügyes a művészetek és a tudomány területén, ha szellemével nagyszabású feladatokra vállalkozik, ugyanakkor emellett munkától és erőfeszítéstől visszariad. Éppen ezért a szláv és különösen a német paraszttal szemben tartózkodó, szegény, – de nem azért, mert földesura elnyomná, hanem a nyugalom és a kényelem kedvelése miatt. Ipari munkára nem vállalkozik.” Szigorú és nem éppen kedvező bírálatát Bredetzky kemény ítélettel zárja: „A magyar paraszt a hegyvidéken, ahol a természettől úgy kell a terményeket kikényszeríteni – éhen halna!”

[329](#)A Fertőről írt tanulmányában a *Beyträge* 3. kötetében összehasonlítja a szőlőjéből, munkából hazatérő szépen öltözött soproni gazdaasszonyt a magyar jobbágy feleségével. „Sok munkálkodót láthatnak

bizonyára együtt utazásaik során az egyes nemesi birtokokon, azonban ily sok étellel, jóléttel, és vidám kedéllyel nehezen találkozhattak. Mekkora a különbség egyik és a másik között! Azt egy csatlós fenyegetéssel és bottal hajtja [munkára], ezek minden kényszer nélkül dolgoznak maguknak és övéikért. Ott rosszkedv uralkodik közöttük, melyeket a terhek érzete szül, itt egyik háztól a másikig az öröm hangja hallható, melyet annak tudata idéz elő, hogy arcuk verejtékével szerencsésen elvégezték napi munkájukat. Míg ezeknél alig van leburnult, mert fejük rongyokkal van fedve, addig a soproni gazdaasszony úgy megy haza felékesítve a munkából, mintha templomszentelésre menne. Mindezek az előnyök következhetnek az én körülményes leírásomból, bár ezeket az érdeemes Bombardi topográfiája Önöknek aligha nyújthatná...”

„Már megint! – így kiált fel egy hideg recenzens ezeknél a részleteknél. A *Magyarországi topográfiai adalékok* szerzője átlépi saját határait, amelyet neki tárgykörének komolysága előír, és a romantikus hangba esik. – Mire jó ez a gyerekes locsogás? Hamarosan fellengző, dagályos stílusába esik! – Költemények és romantikus ábrázolások egyáltalán nem ide valók!”

„Bocsánat, Kritikus Uram! Amit én itt elmesélek, az legkisebb árnyalatával olyan jól beleillik Magyarország topográfiájába, mint az Ön unalmas Jordanja, az Ön komoly Bombardija, az Ön rendkívül bölcs Liviusa, az Ön Laziusa, az Ön döntő Sextus Rufusa, és az én kedvencem, a körülményeskedő Aurelius Victor. A pirospozsgás Sandel [Zsuzska], a gesztenyék, a Jacobi-szőlő számomra bizonyos esetben fontosabbak, mind az összes fent megnevezett igen tisztelt úr, és Ön is szégyellné a buzgalmát, ha abba a helyzetbe kerülne, és úgy látná, [...] hogy ez így van, és nincs másképpen.”¹⁷⁽⁸²⁾

Bredetzky a Fertő leírásakor újra vállalta a táj és az ember szemléletes bemutatását. Elismerte, hogy ami kritikussai szerint romantikus hang, az számára éppen személyes jellege miatt fontos. Ugyanebben a felfogásban ábrázolja Sopron megye horvát lakosainak életét is. Idézi bevezetésében Johann Christian Engel véleményét a horvátokról, majd személyes hangú megfigyelései következnek.

„Bár a horvátok képzetlen és durva, emellett munkás és jó kedélyű nép, testi erejük rendkívüli, előnyükre különböznek a magyaroktól és a németektől. Az ifjú horvát széles vállú, erőteljes ifjú, aki egész héten át végzi a legnehezebb munkát, ha legalább vasárnap a táncban szórakozhat kedvesével. Ezek tánca (amit szenvedélyesen szeretnek) a magyar és német táncok keveréke, és annyira ügyetlen, hogy a képzett néző egy percig sem viseli el annak szemlélését. A lányok, akik közt időnként rendkívül bájos teremtesek is akadnak, rövid, egymásra húzott szoknyákat, és merev fűzöt hordanak. A szoknyák száma vagyoni jólétükkel áll arányban, mert minél gazdagabb egy horvát lány, annál több szoknyát hord vasárnap a táncban. Ami elviselhetetlenül csúnya látványt nyújt, mert a számtalan merev szoknyához még farpárnák is járulnak, mely testüket tűrhetetlen kövérségűre dagasztja.

A legtöbb horvát anyanyelve mellett még töri a németet is, amely nyelvben soha nem jutnak olyan tökélyre, hogy a horvátot ne lehetne felismerni. Mindnyájan a katolikus ³³⁰vallás hívei. Sopron megye német lakói között szétszórt falvakban élnek, szőlőtermelésből és földművelésből tartják fenn magukat.”¹⁸⁽⁸³⁾

Röviden szól a megyében lakó zsidókról és a görögkeleti vallás követőiről is. Karl Windisch 1780-as adata nyomán a zsidók számát 1595 főben jelöli meg, ez azonban huszonöt év alatt (1805-ig) bizonyára elérte a kétezret. „Sopronban egyáltalán nem tűrik meg őket, holott valaha a belváros nagyobb részét birtokolták. Az itt lakó kereskedőknek mégis nagy károkat okoznak, ami miatt az utóbbi időben keményen panaszkodnak. Kaboldon, Lakompakon és Németkeresztúron van zsinagógájuk. Itt is, mint az egész országban, kizárólag kereskedéssel foglalkoznak, (ez különösen a mezőgazdasági terményekre vonatkozik) – mindez csaknem kizárólagosan az ő kezükben van. Nem messze Héflánytól a Bécsi országról

szódagyártással is foglalkoznak.”

A nem egyesült görögök (görögkeletiek) száma sokkal csekélyebb, a többi nemzetiséggel kapcsolatot nem tartanak. Sopronban leginkább sertés-kereskedéssel foglalkoznak. Sopronban magánkézben rendelkezők, lelkésziük a soproni evangélikus gimnáziumban tanul, annak elvégzése után más szerb közösségbe helyezik át a tanulmányait befejezett pópát.¹⁹⁽⁸⁴⁾

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Kovács József László: Tájszemlélet és emberábrázolás Bredetzky Sámuel soproni írásában (topográfiai zsebkönyvei alapján) / Fürödjünk a fertőben!

Fürödjünk a fertőben!

Bredetzky egy szinte mellékes megjegyzése azt igazolja, hogy egy dologban megelőzte saját korát: felfedezte az úszás fontosságát! Hajdani kedvelt tanára, Wietoris Jonathan tanácsai alapján a soproni fiataloknak az egészséges életmódot, az úszást ajánlja a Fertő tavon.

„Itt van annak a helye, hogy néhány szóval a szülők szívéhez forduljak. Ne mulasszátok el, hogy fiaitoknak teremtetek arra lehetőséget, hogy jól megtanulják az úszást. [...] A ti túlhajtott, túlzott érzékenységetek tartja vissza az ifjúságot a víztől, ahová pedig természetes ösztönük vonzza őket. Hagyjátok őket fürödni felügyelet mellett, amikor csak kedvet kapnak rá. [...] Testük erős, egészséges marad, és mindig ügyesek lesznek, hogy az egészséges lélek parancsait kövessék. Vízi balesetnél nem veszítik el józanságukat, magukat és másokat is kiragadhatják a biztos halálból. Mindig egyik kedvenc terve volt az Istenben megboldogult Wietoris professzornak, hogy a Fertő taván uszodát rendezzen be, azt kívánta, hogy ez a gimnázium keretében valósuljon meg.”

A Fertőről szóló fejezetben a tó vízének természetéről és adottságairól szól, itt újra az úszást, a gyakorlati testedzést javallja. Elmondja, hogy a rossz feltételek ellenére is sokan járnak ki a tóra fürdeni, jóllehet az embereket még egy árnyékot adó sátor sem védi. Aki kádfürdőben fürdik, annak tagjai természetellenes, kényeszerű helyzetbe kerülnek, a tó vízében minden inunk és izmunk minden irányba nyújtható. „Isten szabad derűs ege alatt, melyet szemlélhetünk, a felfrissítő, egészséges levegő, melyet belélegzünk, a pompás táj, mely minden oldalról körülvesz minket, a ringató hullámok, melyek átölelnek, mindez ahhoz járul hozzá, hogy szívünk vidám, a fürdés pedig hatékony legyen és minket boldoggá 331tegyen. Ezzel szemben a mesterséges kádfürdők kigőzölgése fejidegeinket megtámadja, és melankóliát okoz!”

Bredetzky a Fertő szépsége iránt érzett rajongásával, a szabad ég alatti fürdés népszerűsítésével minden bizonnyal megelőzte saját korát. Az 1891-ben Sopronról megjelent német nyelvű idegenvezető kézikönyv az, *Illustrierter Führer durch Oedenburg*, dicséri a város képviselőtestületét, hogy eleget tett a közkívánságnak, amikor 1884-ben díszes verandás épületet emeltetett a tó partján, mely a vízpart szépítését is szolgálja, és szükséges esetben éjszakázásra is alkalmas.²⁰⁽⁸⁵⁾ Szerető ragaszkodással ír a Kis- és Nagy Tómalom szépségéről is. „Mindkettő, a felső és az alsó Tómalom szép romantikus részletekben gazdag, érzésem szerint Sopron környékének legszebb részéhez tartozik.”

Annál több humorral szemléli a malom tulajdonosának angolkert építését, melyet 400 négyzetöles területen alakított ki.

„Sosem illett jobban egy tréfás német epigramma egy angolkertre, mint ez itt, mely nagyjából így hangzik:

Mindenki megkéretik szépen,
Hogy a hegyekre semmiképp ne lépjen.
Egy kutya se szaladjon körbe,
Hogy a tavacskát kihörpölje.
Senki oly indiszkrét ne legyen
Hogy egy sziklacsúcsot zsebre tegyen.”

A humoros szándékú epigrammát, melynek rímes alakját e rögtönzött fordítással próbáltam megjeleníteni, alighanem maga Bredetzky írhatta.²¹⁽⁸⁶⁾

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Kovács József László: Tájszemlélet és emberábrázolás Bredetzky Sámuel soproni írásaiiban (topográfiai zsebkönyvei alapján) / Hungarus-tudat és hazaszeretet

Hungarus-tudat és hazaszeretet

Bredetzky halálának 125. évfordulóján, amint a bevezetőben említettem, Leitner József ébresztette a Soproni Szemlében a tudós pap emlékét. Cikkével jó szolgálatot tett az akkori soproni kultúrtörténet-írásnak, egy állításán azonban igazítanunk kell. Leitner József szerint Bredetzkynek csak a könyvei német nyelvűek: „Munkáinak szelleme azonban teljesen magyar s nem egy helyen árulja el szerzője mély hazafias érzését.”²²⁽⁸⁷⁾

Ezzel a megállapítással már Kazinczy Ferenc sem értett volna egyet! Bredetzky ugyanis részt vett azon a tübingeni pályázaton, melyet forma szerint a Cotta cég, valójában azonban az osztrák titkosrendőrség írt ki. Szerzőnk itt a császári oldalra állt, nem a magyar államnyelv használatát sürgette. Kazinczyval szemben Magyarország államnyelvének *a latint* javasolta. Kazinczy haragját ezzel érthető módon kivívta, egyik levelében ezért így háborog: „Berzeviczy Gergely barátom s Batthyány Vincze és ennek Recenzense a' Bécsi Annálisok ' Febr. füzetében ez idén Superint(endens) Bredeczky, azt az átkozott óhajtást teszik, hogy Nemzetünk szűnjön meg az a' Nemzet lenni, melly eddig volt. Minél jobban tud valaki görögül, annál gonoszabb hazafi! Ezt kiáltá ³³²eggykor szíve fájdalomban egy Római. Ezt kell nekünk is, ezt a' három B betűs Magyar-Németet látván s'hallván.”

Tehát ezt az átkozott kívánságot – a nemzeti nyelv feladásának tervét – kellett a magyar nyelv diadalra juttatásáért mindent vállaló Kazinczynak hallania, emiatt panaszkodott báró Prónay Sándornak 1812 áprilisában. Horvát Istvánnak 1812 februárjában írt levelében azt válaszolja: „Szeretnék a' bolondnak felelni, de feleletem bizonyosan nem lelne helyet az Annálisokban.”²³⁽⁸⁸⁾

Az akkor Sopronban még csak erősödő magyar világgal a későbbi superintendens kevés közösséget vállalt. Viszont a város és környéke lakóit és tájait kevesen ismerték olyan bensőségesen, és a német szentimentalizmustól, talán a kezdődő romantikától is áttüzesedett leírásokban kevesen ábrázolták olyan pontosan, mint Bredetzky. Kazinczy kemény és elítélő szavairól azonban korai halála miatt már valószínűleg nem értesült.

Bredetzky Sámuelre alighanem Kazinczy meghatározása érvényes, Berzeviczyvel és Batthyány Vincével együtt Ő is csak „német-magyar”. Nemzettudata szerint lehet hungarus, aki alapos ásványtani ismeretei mellett kedvet és tehetséget érzett, hogy az embert és a tájat irodalmi eszközökkel is, pontos megfigyelések

alapján megírja. Ez az ember és ez a táj számára Oedenburg – és nem Sopron! Ezt egy korai versével is igazolhatjuk, azzal, melyet soproni tanár korában, 1800-ban írt *Vaterland* címen egy pozsonyi almanachnak.

„Unter den hohen Karpats kahlen Felsen
Staun ich Vaterland, deine Größe, wie hier
Schaaren, ähnlich stürmenden Wettern, neue
Horden verdrängen.”

Egymást váltották a népen a Kárpátok koszorújában, szkíták, kelták, s a gyengébbnek mindig menekülnie kellett. Csak Árpád hadainak nem álltak ellent az itt élő népek, ezért ragyog az utódok felett a dicsőség fénye. „Ragyogó hősi tettek dicsősége koronáz téged most, Pannonia.”²⁴⁽⁸⁹⁾

Bredetzky Sámuel ennek a Pannóniának német-magyar hungarus gyermeke, ugyanakkor a soproni táj és a soproni Sopron megyei német, magyar, horvát lakosok pontos, alapos megörökítője. Sokáig azt kellett hinnem, hogy kéziratos hagyatéka elkallódott. Azonban néha a véletlen is segít. E tanulmány lezárásakor sikerült megtalálnom Bredetzky Sámuel hagyatékát, amelyet Horváth Ödön az életrajz megírásakor használt. Szerencsére az eredeti kéziratos anyag (vagy annak egy része) közgyűjteménybe került. Így az a további feladat vár e sorok írójára, hogy annak soproni vonatkozásait feldolgozza. Ezt egy további tanulmányban szeretném bemutatni a Soproni Szemle későbbi évfolyamában.²⁵⁽⁹⁰⁾

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Katona Csaba: „Menj, menj leány, vegyűlj a mulatságok zajába ...” Schlachta Etelka balatonfüredi naplója (3., befejező rész)

333 Katona Csaba: „Menj, menj leány, vegyűlj a mulatságok zajába ...” Schlachta Etelka balatonfüredi naplója (3., befejező rész)

Zadjeli Schlachta Etelka 1841. évi balatonfüredi nyaralása során vezetett naplójának két részletét közölte ebben az évben a Soproni Szemle.¹⁽⁹¹⁾ A Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltárában őrzött 15 kötetnyi naplóból a XII. kötet egy része (39–90. oldala) és a csonka XIII. kötet összesen 12 oldala íródott a balatoni nyaralás során. E helyt – a közlés lezárásaként – a XII. kötet július 26-án kelt bejegyzéseit, valamint a XIII. kötet július 26. és augusztus 3. között papírra vetett sorait tesszük közzé.²⁽⁹²⁾ Augusztus 3-ával a napló írása megszakadt, így Schlachta Etelka további füredi napjairól nem maradt fent hasonlóan részletes leírás.

* * *

Az itt közölt naplórészlet az 1841. július 26-i nap hosszabb leírásával veszi kezdetét. Nincs ebben semmi meglepő, Anna-nap lévén, ekkor került sor a már országszerte híres Anna-bál megrendezésére Füreden. A táncot és zenét igencsak kedvelő Etelka érthető izgalommal várta a napot, igaz, nem is annyira a bál, mint inkább Szekrényessy József miatt, akinek kitartó és forró udvarlása nem maradt egészen hatástalan. Ám a lány arról igyekezett meggyőzni magát, hogy amit érez, nem szerelem, csupán női hiúság táplálta vonzalom és kíváncsiság. Tény: Etelka a mindenáron igent vagy nemet kicsikarni akaró, szenvedély űzte Szekrényessyt nem biztatta semmivel, az Anna-bál forgatagába pedig a maga ártatlan kacérságával vetette bele magát: „Én szalagomat Gludováczt frakkjába tűzém, s nolens-volens kelle neki velem táncolni. Mondá, élte végéig őrzendi emlékül. Azonban engem annyi úr választott, hogy végül 5 bokréta vala

kezemben. [...] Annyira valék faitirozva, mint senki más; s valóban, mintha az ünnep királynéja vólnék.”

Még ismerve Etelka tánc és zene iránti rajongását is, meglepően hat, hogy milyen szenvedéllyel merült el a mulatságban. Éjfél felé híre ment, hogy a bál idő előtt véget ér. Erről Etelka az alábbiakat jegyezte le naplójába: „Azonban Cotillon után nyugóra következett s ebben távoztak Semsey[ék], Meskó[ék], Csúzyék; Zichyék nem is voltak; borzadásomra hallám, hogy Vojnitsné is már kocsiért küldött; [...] Ugyan megjártuk! kezdetén azon hír szállongott, becsukják a kapút, 1 óra előtt nem szabad senkinek távozni — s íme most vége mindennek.”

A kedvetlenül hazatérő Etelka gondolatait aztán lefekvéskor ismételten Szekrényessy kötötte le, aki mindenáron egy négy szemközti beszélgetést akart kierőszakolni a lányból. De az Anna-bál után Szekrényessy és Etelka románca véget 334érni látszott: mivel a fiatal ügyvéd mindhiába próbált biztatást kicsikarni az udvarlását egyébként látható örömmel fogadó, sőt nem egy esetben provokatív pajzánssággal folytatásra biztató leányból, bejelenti, hogy elhagyja Füredet. Mikor nagy nehezen sikerül titokban belopóznia Etelka szállására, hogy tanúk nélkül beszélhessenek, a rövid találkozóknak a betegeskedő anyához érkező fürdőorvos látogatása gyorsan véget vet. Etelka hajthatatlannak bizonyult: „Ekkor kezemet fogá meg, s ajkihoz húzá. „És más semmit?” kérdé kétségbe eső pillantással. Nemet³⁽⁹³⁾ intettem fejemmel.”

Döntését elősegítette, hogy a fürdön már lábra kapott a pletyka, miszerint Etelka Szekrényessy szeretője. Amikor azonban később megtudja, hogy Szekrényessy mégis a fürdön maradt, mi több egy zenés-táncos összejövetelen is részt vett, nem is próbálja leplezni önmaga előtt, hogy csalódást érzett: „Könnyűn mennék át e tárgyon — azonban midőn Tercsi távozott, kissé átjára eszem. Sz[ekrényessy] könyűkkel szemében búcsúzott tőlem — hívém, mindjár elutazik, s íme, ő mulat, tánczol, hollott én honn egész sentimentalison töröm eszem rajta, s egyre várom a posta síp hangzását — tehát azért nem hallottam! Nem, valóban, ez könnyelmű volt tőle, s nemigen bízhatom hűségében — kissé megsértett — s bár tán finomságból tánczolt, hogy engem több beszélgetés tárgyául ne tűzzön ki — hát: kellett-e neki reunióba menni?”

Bár naplójában újra és újra leírja, hogy ő már soha nem lesz szerelmes, és Szekrényessy iránt csak szimpátiát érez, udvarlójának bókjai és rajongása pedig csak női hiúságát legyezgetik, a történetek mégis bántották — persze annyira azért nem, hogy ezt követően ne fogadta volna örömmel a kor szívtipró színésznének, idősebb Lendvay Mártonnak az „ablakparádéit”. Hogy miként rendeződött (vagy lángolt fel) Etelka és Szekrényessy viszonya olyannyira, hogy házasság lett belőle, s hogy ebben milyen szerepet játszott Etelka árvaságra jutása, a napló megszakadása miatt nem tudjuk bizonyosan.

* * *

Végezetül tán nem szükségtelen néhány szót ejteni arról, hogy miként és mikor kerültek Schlachta Etelka naplói épp a Soproni Levéltárba. Csatkai Endre ennek történetét közreadta 1943-ban,⁴⁽⁹⁴⁾ mivel azonban írásához ma már nem könnyű hozzáférni, tán nem érdemtelen néhány sorban ismét megemlékezni erről.

Csatkai 1941 tavaszán kereste fel Schlachta Etelka unokáját, Bisell Margitot Budapesten, akitől megtudta, hogy Etelka naplót írt, és a kötetek Bisell Margit tulajdonában vannak. Csatkai a fejleményekről értesítette Házi Jenőt, aki örök letétként megszerezte a naplókat a Soproni Levéltár számára, valamint Schlachta Etelka más családi iratait is sikerült a levéltár részére biztosítania. Érdekes idézni Házi 1942. február 16-án kelt levelét, amelyet Sopron város polgármesteréhez intézett a naplók tárgyában: „Budapesti tartózkodásom alatt ismét meglátogattam Bisell Margit urhölgyet abból a célból, hogy amennyiben még ez lehetséges, az értékes naplókhoz megszerezsem az utolsó kötetet is, amelyet multkoriban a levéltár

bizonyos érzelmi okokból nem kapott meg. Örömmel jelenthetem, hogy ez a látogatásom teljes sikerrel járt, mert Schlachta Etelkának nemcsak a hiányzó naplókötetét hoztam magammal el, hanem [335](#) ezenfelül még számos levelezést és egyéb családi iratokat is kaptam ajándékba. Mindezek az iratok a naplók megértését segítik. Tisztelettel javaslom, hogy ezért az ajándékért is Bisell Margit urhölgynek köszönőlevél küldessék.”

* * *

A harmadik naplórészlet közlésekor az előzőekben megismert elvek szerint jártam el. Az eredeti írásmódot érintetlenül hagytam, a korra olyannyira jellemző latin és francia betéteket lábjegyzetben oldottam fel. Végezetül ezúton szeretném megköszönni Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára valamennyi dolgozójának a segítségét, különösképpen Dominkovits Péter főlevéltárosét, aki felhívta figyelmemet a forrás értékére, valamint Kulcsár Krisztina levéltárosét (Magyar Országos Levéltár) és Vissi Zsuzsanna főlevéltárosét (Magyar Országos Levéltár), akik az idegen nyelvű szövegrészek értelmezésénél voltak segítségemre.

* * *

h[étfő]. 26kán Korán jöttünk le a sétára. Sz[ekrényessy] előnkbe repült. Tegnap, távoztunk után, csak a keringőt táncolák ki, más semmit. Sz[ekrényessy] Cotillont nem akara nélkülem előtáncolni — s így elszéledtek. Kérde, „kivánom e a cotillont vele ma előtáncolni?” Úgy hiszem, únalmas volna, ennyi párnál. „Csak parancsára vártam, így Méreyt^{[5\(95\)](#)} fogom felszöllítni.” Jobb is! ő már holnap utazni akar még annyi mondani, kiösmerni valóm van; erre tán a mai cotillon alkalmat nyújtand. — Igaz! tegnapelőtt Gaál^{[6\(96\)](#)} úr látogatott meg. Körözve voltam egyre ösmerőseimtől. Horváth,^{[7\(97\)](#)} Bezeredy [Bezerédy],^{[8\(98\)](#)} Ilka,^{[9\(99\)](#)} s Késmárky leányokkal is igen sokat valék. Dél felé érkezett Balásné^{[10\(100\)](#)} családostúl; Seraphine nem lett szép. A reggel gyorsan tünt le. Délután Anyám sétára s Vojnitsékhoz^{[11\(101\)](#)} ment. Én az allatt hímzett, öt lebegényű ruhámra, rózsaszínű bokrokat varrtam, mint megannyi oda vetett rózsát. Fent csipkével körözött, s rózsaszínűre bélelt choppe-ot; az újak csipke körzeményét is egy bokorral felhúvva. Éppen midőn Anyám kimene, Szekrényessy küldött egy rakás bokrétácskákat; magát mentve, hogy szebbet nem kapott. Anyám mondá, választanék egy párt ki, a többit küldjem vissza — s elment. Tevém, parancsa szerint — azonban az inas a többit Resinek^{[12\(102\)](#)} ajándékozá, mert mondá, mire használhatná ura? Szörnyűn genirozott,^{[13\(103\)](#)} [336](#) hogy nem adhattam neki borraivalót, azonban, nekem krajczárom sincs, Anyám nem adott. Ennek távolléte allatt Schmerzing báró fiával^{[14\(104\)](#)} két ízben volt nálunk s elutasított. 6 felé házi urunk Corneliája feljön, s hoz három gyönyörű rózsát. Egy brocho^{[15\(105\)](#)} adtam a kedves leánynak. Próbálám guirlandomba tűzni — de nehézkes lett volna — kis rezedát s violát tettem hozzá, s keblemre tűzém. Ha ezen ügyetlen Resink helyett becsületes szobalányunk volna, ki ruhám elkészíti, s este frizirozni^{[16\(106\)](#)} tud, délután lemehettem volna, s a legjobban elmulathattam volna — így magamnak kelle bibelődöm. Colliermat,^{[17\(107\)](#)} s hozzá a garnitúrát^{[18\(108\)](#)} vevén; hajamba, mellynek hátulját két egyszerű orosz fonadékban tevém fel, ama szép guirlandot tűzém — de tudja Isten! nekem csak nem áll jól! 1/4 10kor mentünk a terembe. Bokréta s legyező is kezemben. Belépvén, Barczák^{[19\(109\)](#)} melletti üres helyekre ültünk, azaz én éppen ülni akartam, midőn Szekrényessy nyílként előttem termett; s elvitt Első keringő vala. Valóban, ülésre sem jutottam. Derra^{[20\(110\)](#)} majdnem kizárólag velem; Kupritz rendesen minden második tourt. Polkában sokat két uhlanusunkkal,^{[21\(111\)](#)} s Schmerzing[gel] — azonban a két Rónayt,^{[22\(112\)](#)} egy atyokról tudósító, vagy inkább haldoklását hirtelő sürgöny hívá el már délelőtt. Hogy roppant és roppant sokat táncoltam, nem is említem. Semsey Sarolta^{[23\(113\)](#)} fehér gazeban vala, rózsaszínű atlaszra; két Vojnits leány tarlatanban velem hasonló füzérben; Tercsinek^{[24\(114\)](#)} nagyszerű, villogó gyémánt garniture. Ilka keveset táncolt. Első francaiset^{[25\(115\)](#)} Szekrényessyvel előtáncoltam. Igen sok volt a pár. Haller,^{[26\(116\)](#)} ki maga nem tánczol, elváltatá a colonnet.^{[27\(117\)](#)} Sz[ekrényessy] bosszankodott. Azonban a

volée²⁸⁽¹¹⁸⁾ egy része náluk maradt. Mérey tánczolt elő. Anyám[nak] s Vojnitsnének Sz[ekrényessy] szerzett helyet. Boszú vólt. Azonban confusiónk²⁹⁽¹¹⁹⁾ nem vólt, s amaz elektrizáló pillantás ismét felderíté őt. Ma már sok kosarat osztottam, mind két francaiseba, s cotillonban is. Második francaiset kis Schmerzing báróval tánczoltam, kit ez igen bóldogított, ömledezéseiben pár confusiot is tesz, ha nem figyelmeztetem. Ugyan mesze vittem már! — Mérey colonnejában valánk. Sz[ekrényessy] Etelkával³⁰⁽¹²⁰⁾ tánczolt; nálunk az egész volée, túl csak két Vojnits leány. ³³⁷Rosz vért csinált ez bennem; hát csak én sem vagyok ment hiúságtól?! Mellettem Riefkolh³¹⁽¹²¹⁾ Ilkával állott. Párszor átszóllott; nemigen adtam neki audientiát!³²⁽¹²²⁾ Most két Meskó³³⁽¹²³⁾ leány közbe vett, s velem párszor körülsétált; most két Zichyvel³⁴⁽¹²⁴⁾ megállapodtak, s én szerepet vittem, s kínomra nem menekülhettem soká. Barcza kis[asszony]jal is vóltam párszor; persze Ilkáékkal is. Fiáth Pistám³⁵⁽¹²⁵⁾ csak nem jött!

Az öreg báró Schmerzing igen kitüntetett, az ifjú mindig körültem szállongott. Végre megérkezett a Cotillon. Sz[ekrényessy] olly finom vala, s Anyám elejébe ült. Egy másik, látván Anyám nem kedvezését, messze iparkodott volna tőle — azonban ez egyenes ember nem retten meg semmitől, s ömledezési helyéül éppen ezt választá, mondván, hiszi, Anyám szívesen látandja, ha közelében vagyok. Azonba Resi rosziúl tűzé ruhám nyílását, melly rendtelenség igen genirozott. Füzérem sem állott ínyem szerint. De mégis annyit választottak, hogy valóban Sz[ekrényessy][vel] igen keveset beszélhettem. egyre közben forgattak, annyira, hogy boszankodni kezdék már. Feláldozám a dicsőséget, az idei Anna bál előtánczosnéja lenni; azon kellelnek Sz[ekrényessy]vel jól kibeszélhetni magam — s íme nem sikerült a kívánságom. Anyám Cotillon alatt haza ment.

Sz[ekrényessy] a pillanatokat használá arany perczekként. Keserge, hogy még egyszer sem szóllhata velem egyedül, alkalmatlan tanúk nélkül; annyi mondani valója van, annyi komoly mondani valója, mit tanúk előtt nem lehet. Elkerülém sürgetését. Kére ismételve, mondanám csak egy szóval, szabad e néki reményleni? csak igen, vagy nem. Az ösmertség rövidségével mentém magam. Ismétlé hogy imád, hogy bennem tudja ég! mi minden egyesül — hogy ideálja vagyok! Hogy legszerencsétlenebb.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Katona Csaba: „Menj, menj leány, vegyűlj a multságok zajába ...” Schlachta Etelka balatonfüredi naplója (3., befejező rész) / XIII. kötet Naplóm 1842

XIII. kötet Naplóm 1842

Julius. Nyár hó.

26kán Boszankodtam; a legérdekesb beszédbe mindig félben szakítottánk. Mikor kerül a sor reánk, arra mindig igen figyeltem, hogy ne adjak okot tréfákra. Az utolsó tour³⁶⁽¹²⁶⁾ meglepő vala. Egy asztalon nagy virág bokrétákkal, s szalagbokrokkal ékesített ág vala felállítva — Én szalagomat Gludovác³⁷⁽¹²⁷⁾ frakkjába tűzém, s nolens-volens³⁸⁽¹²⁸⁾ kelle neki velem tánczolni. Mondá, élte végéig őrzendi emlékül. Azonban engem any-nyi úr választott, hogy végül 5 bokréta vala kezemben. Sz[ekrényessy] mosolygva mutatá dússágom Méreynek hozzá tevén, hogy követeljen rajtam 3 huszast, mert minden virág majdnem az én birtokomban van. Mérey olly galant³⁹⁽¹²⁹⁾ vala, a kezében tartott bokrétát is ³³⁸nékem nyújtani. Annyira valék faitirozva,⁴⁰⁽¹³⁰⁾ mint senki más; s valóban, mintha az ünnep királynéja vólnék. Derrat többször választottam; Riefkolht nem láttam; Derra en échange⁴¹⁽¹³¹⁾ mindig lopott velem. Tánczosnéja nem vala. Két uhlanusunk paradedban vala, természetes, hogy az is feltűnt, hogy ők legtöbbet velem tánczoltak. Szakácsy⁴²⁽¹³²⁾ szíves vala figyelmével kísérni. Lendvayt⁴³⁽¹³³⁾ nem láttam. Ennek ma jutalomjátéka vólt. Sz[ekrényessy] indítványozására aláírtak számára. Igaz! egy pár eseményt feledtem a múltkor feljegyezni.

Csütörtök két rettentően vékony derekú kis[asszonyt] láttam a sétán. Több kérdés után, végre Pintértől⁴⁴⁽¹³⁴⁾ megtudtuk, hogy Bécsiek. Sz[ekrényessy]it figyelmeztetem reájok. Nagyon ki kelt ellenök. Ha atyok volna, inkább megverné őket, mintsem ennyire fűzzék magukat, vétek ez az emberiségen, s a t. hogy ez után az én növésem juste milieunek⁴⁵⁽¹³⁵⁾ találataék, természetes a galant Sz[ekrényessy]től. Péntek[en] Casimir⁴⁶⁽¹³⁶⁾ mondá Sz[ekrényessy]hez „hallom, éji zenét kaptál?” — Én e? szép nevetséges volna! ugyan nem is tudnám, ki csináltatna nekem zenét. de valóban kívánnám tudni, kit illetett a zene közelemben! „Hát téged! a cigányok tisztelkedni akartak előtted.” Megköszönném! e tiszteltetés 10 pengőmbe kerülne!

Bár hiszem, hogy nem célzásból mondá, de mégis megvallom megsértett; az éji zene után éppen úgy látszott, mintha tudatni akarná velem, mennyibe került. Hogy én olly igen finom érzésű vagyok, majdnem rossz néha. A zenét Casimir Semsey Gizellának⁴⁷⁽¹³⁷⁾ csináltatta, s csak Sz[ekrényessy]it megtréfálni akara! Ma Casimir Ányos[s]al⁴⁸⁽¹³⁸⁾ a játékszínben⁴⁹⁽¹³⁹⁾ öszve vezett, s kihívás lón vége; hólnap duellíroznak.⁵⁰⁽¹⁴⁰⁾ Casimir vígnak látszott, s dühösen tánczolt; igen sokat velem is. Azonban Cotillon után nyugóra következett s ebben távoztak Semsey[ék], Meskó[ék], Csúzyék;⁵¹⁽¹⁴¹⁾ Zichyék nem is voltak; borzadásomra hallám, hogy Vojnitsné is már kocsiért küldött; Tercsinek lába fáj: nem tánczolhatott többé. Ugyan megjártuk! kezdetén azon hír szállongott, becsukják a kapút, 1 óra előtt nem szabad senkinek távozni — s íme most vége mindennek — Fiáthék is már hűteni kezdék magok. A mellékterembe ültünk; fagyaltot ettünk. Schmerzing és Derra mellém ültek; Szek[rényessy], Gludovátz, Balla⁵²⁽¹⁴²⁾ előttem állottak. Végre megzendült új keringő, Vojnitsné nem állhata ellen az ostromnak — s én ismét körben repültem; Druszámnak is néhány toura megengedettvén. Mindenki betodult e kis terembe, s a tánczosok egész, hosszú sora fűzött egymásután karjára. Az udvarlókra 2, 3szor is került a sor. Jött az öreg báró Schmerzing. „De mondám, már a kocsiért küldetett” — Csak egy tourat még! Csak nem engedem ³³⁹önt előtt távozni, míg ez ünnepély kecses királynéjával még egy búcsú tourát lejtek! — Ezt még fia, Babory,⁵³⁽¹⁴³⁾ Szek[rényessy], Derra követé! Végre bejelentették a kocsi[t], s én, amúgy felmelegülve csak magamra terítém köpenyegem — s nehéz szívvel váltam meg az örömhelytől, mellynek örömeinek illy korán kelle bucsút mondanom. Hazaérve, kün vetkőztem, s lassan, s észrevétlenül csúsztam be. Csak utóbb ébredt Anyám fel, s engem éber álmaimból riasztott fel. Mennyi diadal, mennyi kitüntetés, s még is milly üres, milly elégedetlen szív mellette! S abban a Szekrényessyben mennyi ész, mennyi helyes fogalom az életről, s mennyi forró; égő indulat! De hiába! még sem Atyám, még sem Augustus⁵⁴⁽¹⁴⁴⁾ finom érzése! — Toilettem⁵⁵⁽¹⁴⁵⁾ egyike vala a legízletesbeknek. Szek[rényessy] báná, hogy illy rövid ideig maradtunk. „Hisz kár pár órára csak toilletet tenni!” — De ez nem nagy baj! — főleg az enyim egészen egyszerű! „De sőt inkább igen neveli az illusiót⁵⁶⁽¹⁴⁶⁾ — egészen czélszerű, még confusabbá⁵⁷⁽¹⁴⁷⁾ tenni! mert hiába! lelke bája mellette, ön személye is bájoló!” Úgy hiszem, Sz[ekrényessy] nem hiába említé, szeretne velem egyedül beszélteni; nyilván körülményeiről akar velem szóllani; mutatni, hogy nem ouventurir⁵⁸⁽¹⁴⁸⁾, s financziról⁵⁹⁽¹⁴⁹⁾ szóllani, hogy mutassa: képes egy nőt eltartani. Azonban azt persze, mások előtt nemigen kívánja tenni; de én még ennyire nem akarom vinni a dolgot, mert úgy hiszem, Anyám soha sem egyezne meg, nem csak mert Calvinista⁶⁰⁽¹⁵⁰⁾, hanem mivel csak: ügyvéd. Magam is csak hízelgett hiúság szülte kedvet, s valódi barátságot érzek iránta; megcsalnám őt, meg önmagam, ha többet mondanék. Igaz! ma reggel Juratusa⁶¹⁽¹⁵¹⁾ levelét mutatta nékem; bátya köszönteté, kezemet csókoltatá; és izené, igen szeretné Mayrt a kották mellé pakolni; azonban jelenleg nincs Pesten.” S ez izenet nevelteté annyira tegnap Sz[ekrényessy]it meg. Ha nem ösmerném bátya elménczségét, gúnynak, tisztelet hiányának nézném ez izenetet; így azonban tudom, hogy csak tréfa. Sz[ekrényessy] mindig mondá: „De csak M[ayr] magas, sugár termetét kell képzelniünk — s bépakolva!” Felsőgesen mulattam, s éltem egy legszillentiabb⁶²⁽¹⁵²⁾ napja vala a mai.

27kén k[edd]. Sokan már ma éjjel elutaztak; mások korán reggel. Ürményi⁶³⁽¹⁵³⁾ mint mindig sokat körzött. Ennek örvendek mert akkor mindig Sz[ekrényessy]vel szólhattok. Ismét sokat említé az egyedül szállást; ismét ignorirozám⁶⁴⁽¹⁵⁴⁾ először korántsem volna bátorságom hozzá, másodszor némi just⁶⁵⁽¹⁵⁵⁾ adnék neki — gondolatom szerint — reményre. „De csak egy pillanatig sem szólottam önnel négyszemközt!” — Frohmann,⁶⁶⁽¹⁵⁶⁾ Gludovác is sokat körzének. Szekrényessynek lapot adtam ³⁴⁰emlékkönyvemből. Ma akar még elutazni; Anyám semmikép sem vala reá bírható, hogy Reunióba⁶⁷⁽¹⁵⁷⁾ eresszen. Sz[ekrényessy] mondá, hogy valóban 16 éves gyermeket teszek belőle; már azt sem tudja, mit tesz. Mindent jövő perczen elfelejt; s legénye ki mindennapi elutaztát várja, már nem tudja, mit ítéljen fellelte.”

Kellemesen múlt a délelőtt. D[él] u[tán] lila ruhámba vetém magam, ez allatt jött Tercsikém; a kedves, észтели leány!

Steinbach Lorinak⁶⁸⁽¹⁵⁸⁾ két levelet írtam, Palocsay Ninának⁶⁹⁽¹⁵⁹⁾ is. Tercsi albumom lapját hozzá magával. Sz[ekrényessy] is jött, hasonlólag, az, egyedül számomra készült verses beírott lapot hozván. Hozzá Vojnitsné izzenetét is, mikép egy vízeni parthiára⁷⁰⁽¹⁶⁰⁾ garde de dame-unk⁷¹⁽¹⁶¹⁾ leend. Anyám kezdetén vonakodott, végre lementünk. Itt Tölgyessynével találkoztunk s őt is engagiroztuk.⁷²⁽¹⁶²⁾ A két Anya csak a vízíg kísért. Frohmann vala még csak velünk. Nem ment ínyem szerint; Sz[ekrényessy] nem mellettem, csak átellenemben ült; nem lehetett suttogni. Frohmann rendkívül pajkos vala, s egyszer szörnyű zavarba is hozott. Dicsérem a tűzijátékot; nevetett, s mondá: ez balsam Sz[ekrényessy] szívére s a t. Aztán felhúzott, hogy tegnap egy cotillon tánczban addig nyugtalanzkodtam, míg Sz[ekrényessy] mellém jött. Végre, tudja ég mikép Budai kukerlunkra⁷³⁽¹⁶³⁾ került a sor. Lelkemre! már nem is emlékeztem, róla! Mondá a gonosz, mikép Collináryval gyakran nevték ez observatoriumot,⁷⁴⁽¹⁶⁴⁾ s mindig már figyeltek reá. Csak utóbb jutott eszembe, hogy be vala tömve; azonban átható, pajkos pillantásai annyira megzavarának, azon eszme: hogy valóban hiszi ama színész miatt, annyira megzavarának, hogy igen ügyetlenül, igen erőltetve húzám magam ki, minekutánna fülíg elpirúltam, s nem tudám, merre néztek! Már azon eszme: Sz[ekrényessy] most zavarom után hiendi; bár mennyire is vala már az ellenkezőt meggyőződve. A parthia gyönyörű vala; felséges langyos idő. Midőn kiszállottunk, Sz[ekrényessy] kissé hátra maradt; igen genirozott; csak ő fizeté a csolnakot — igen genirozott. Balázs Seraphineal⁷⁵⁽¹⁶⁵⁾ mentem most fe s alá. Hiába ostromoltuk Anyáink, egyik a másikat biztatá, ne menne ma reunióba. Jött Tallián;⁷⁶⁽¹⁶⁶⁾ e mögé bújtunk, s míg Tercsivel fel s alá sétálva közönyösséggel affectáltunk, az kivívta, hogy pour la bonne bouche,⁷⁷⁽¹⁶⁷⁾ Vojnitsnével felmehessek. Nagy vólt örömünk. Haza mentünk, már czipőt, s kék ruhámat húzám. Így Resivel Vojnitsékhoz, s evvel a terembe — Ifjaink boldogok valának — Frohmann kézbe csapott⁷⁸⁽¹⁶⁸⁾ velem, hogy 2 óra előtt nem lesz vége.

³⁴¹A párviadal ma reggel mindenik fél kis megkarczoltatásával végbe ment, Casimir már este szolgálmasan tánczolt. Első francaiset Szekrényessyvel előtánczoltam másodikat Ballával. Sz[ekrényessy] igen trainirozni⁷⁹⁽¹⁶⁹⁾ akará, s ismét keringőt parancsolt. Kupritz⁸⁰⁽¹⁷⁰⁾ mondá neki: tánczoljunk most cotillont, mert azután elmegyünk. Azonban a helyett keringő s Polka következett — s a kívánt cotillonból — semmi sem lőn. Csúzy mondá, nagyon fáradtak lesznek hólnap — enfin⁸¹⁽¹⁷¹⁾ — nem vala több animo⁸²⁽¹⁷²⁾ — Frohmann kinevettük. Roppant sokat tánczoltam ma ismét; Gludovác ismét élethalálra udvarolt. 11 és fél órakor indúltunk. Vojnitsné elkísért; mert mondá, már múltkor sem bocsájthatá magának meg, hogy zavarba ejtett! Sz[ekrényessy] karján a kapúig mentünk, innen Resivel felsiettem. Anyám már aludt.

Sz[ekrényessy] nem válhat tőlem meg — úgy látszik, még valami súlyos mondani valója fekszik szívében.

28kán sz[erda]. Reggel le mentünk a sétára Vojnitsék utóbb fel mennének. Anyám nem jól érzé magát. A

terassera⁸³⁽¹⁷³⁾ ültünk. Szokovits-ot, Zempléni főispányi helyetttest mutatá Sz[ekrényessy] be. Ez ösmert Regélőből, ⁸⁴⁽¹⁷⁴⁾ Jött Suppim Mundi, egy másik urral; már két nap ólta vannak itt. Ez utóbbi igen dicséré francaiseom; mondá, mikép valódi charme⁸⁵⁽¹⁷⁵⁾ engem benne látni; mikép leggratiosusabb⁸⁶⁽¹⁷⁶⁾ Füreden, s mindenki örvend, engem láthatni, tánczom csudálhatni. — Bene!⁸⁷⁽¹⁷⁷⁾ Sz[ekrényessy] ismét jöve, s előnkbe üle. Végre le sétáltunk; Ürményi s egy másik tábornagy s Nagy Leo⁸⁸⁽¹⁷⁸⁾ Anyám mellé, s elé ültek, mellék Szekrényessy. Mit mondott mindent?! — „Any[j]ja betegeskedése valóban nyugtalanít! — Bárcsak tudósítást vehetnék felőlek! csak pár sort!” S egy kérdő, egy kétségbeesett pillanatot vetett reám. Fejemmel nemet biczentettem. De gyakran ismétlé: „Ugye ön tudósítand? csak pár sorral!” s mindig esdeklőbb, s mindig égőbb lőn. — De ugyan mire? „Csak bulletint! Csak egészségbeli tudósítást!” Én egyre kikerültem. Kére, ha valami parancsolni valóm van, ő kész, s bóldog, ha megbízom; mondá lakását is. — „S én most önről semmit sem fogok hallani! — Any[j]ja hogylétéről semmit!” — Valóban sajnáltam, mert desperatus⁸⁹⁽¹⁷⁹⁾ vólt. Látám, sok fekszik még szíven, de a tanúk genirozzák. Végre haza kísért. Anyám megbizá: mondaná Horváthéknak adna borát a tout prix⁹⁰⁽¹⁸⁰⁾ el. Ez nagyon genirozott; átsugárzott Anyám gondolata, hogy Sz[ekrényessy] galantziából⁹¹⁽¹⁸¹⁾ vegye meg; — igen ám, galantziából, most, hogy már elmegy; itt létekor még sem kívánná, hogy velem legyen!

342 Felöltöztem kék házi ruhámba, s ebédhez ültünk. Vojnitsék engagiroztak magokkal az ...⁹²⁽¹⁸²⁾ völgybe.

Anyám igen nyugtalan, felmelegült vala, izzené, csak én fogok jönni. Resi a sétán Sz[ekrényessy]vel találkozott, ez neki látogató kártyáját adá; s sokat beszélt mint mindig, szerelméről, desperatióról,⁹³⁽¹⁸³⁾ s hogy mit míveljen? mit mondtam felőle? — s a t. a leány mondá, hogy csak nem tudok szerelmes lenni.

Azonban Anyám elaludt. Az úttal Sz[ekrényessy] Lorinak szólló levelem is küldém. — éppen 50 pengőt fizetett a garconnak.⁹⁴⁽¹⁸⁴⁾ Jött Adler;⁹⁵⁽¹⁸⁵⁾ Anyám lefeküdt. Biztatta, mennék csak Vojnitsékkal, de láttam, roszul van, közönséges májgyuladását minden hirdeté, s oda küldék, magam mentő. Resi ismét Sz[ekrényessy]vel találkozott, s ez neki levelet adott. „Óh kérem! mond Resi, csak olvassa hamar” s menjen a völgybe, hisz egészen desperatus!” Ugyan mit írhat? hisz már mindent mondott. Lélek dobogással törém a levelet fel — íme egy bolond szobaleányt érdeklő levél S[teinch] Loritól. Beh boszankodtam! Végre kisült, hogy ő a postáról hozá, igen feszült vala, valljon ki írá? s avval vígasztalá magát, hogy női irás. Ő a sétán várt, megyek e, vagy nem? hogy lovakat rendeljen. Már olly szépen álmodtam mindent! Majd félve ülünk, vagy sétálunk, s ő mindent mondand, mi szívet nyomja — soká haboztam — gyermeki figyelem győzött, s izzeném: nem mehetek. A leány vissza tére, s mondá, meg kelle néki ígérnie hogy pár perczet eszközönd neki, nálam ki, hogy még bucsút vehessen. Feszült várakozással nézék az esteledésnek elejébe. Ablakomon lestem jöttét. Végre látám a kut⁹⁶⁽¹⁸⁶⁾ mellett lappangani — egy dalt énekelt felhangon. Resi is meglátá már ekkor. Kilopóztam — Resi felkisére. Azonban a folyosón egy huszár ruhát tisztított, nem a világért mentem volna ki — tudván, kezet csókoland — mindjár sejtésekre adott volna ez okot. Mondám Resinek, híná be. Az ajtó kissé csikorgott, Sz[ekrényessy] csizmái, bár lábhegyen jött be nyöszörögtek. Az ablakban állottam, kendőt vetettem vólt előbb magamra. Jó estét susogám. — „Alszik?” igen! a’ Dieu!⁹⁷⁽¹⁸⁷⁾ — Ekkor kezemet fogá meg, s ajkihoz húzá. „És más semmit?” kérdé kétségbe eső pillantással. Nemet intettem fejemmel. De ekkor Resi be akará tenni az ajtót, melly eddig csak be vala húzva, s Anyám a zörejre felébredt. „Az orvos van itt?” kérde. Nem! — s ajtaja felé siettem, melly csak félig vala behúzva. Adieu! sugám még Sz[ekrényessy]-nek. „Adieu!” sóhajtá ez, még kezem szívére nyomá, s én besiettem. Resi ez allatt kiereszté, én Anyám simitám, kérdém hogy létéről, s mondám, éppen Resi jött be. Azonban nem múlt 10 percz, jöve az orvos. Anyám teljes semmit sem vón észre, mivel igen nyugodt valék, azonban mennyire örvendék, hogy akkor felébredett, alig mondhatom! Bár bucsúnk így nem létesülhetett, de mennyire zavarodtam volna meg, s hová rejtettem volna Sz[ekrényess]it, ha Adler jön? Valóban,

őrangyalom őrködött fellettem! Anyám valamivel nyugottabb vala; de mégis forróságban. A múltkor estve evett fogas nyomá nyilván, s ez vala a kezdet, ezt követé a nyugtalanság ama szegény [343](#)Sz[ekrényessy] végett, s Anyám, ki magát moderálni⁹⁸⁽¹⁸⁸⁾ nem tudja, s mindig egészen átengedi magát szenvedélyének, ezáltal mindinkább irritálá magát. Adler porokat írt fel. Resi mondá, Szekrényessy két könyút törölt szemeiből, minekutána egy pár arczain gördült le. Valóban így szeretni, s viszonzást nem nyerni — ritka! Mondám neki ma reggel; mind semmi! alig lesz pár hétig hon, már nem is fog rólam emlékezni! „mind igaz, hogy dolog, foglalatosság elszéleszti, elfoglalja az embert — s én őszintén, s nyugottan is mondom önnek, hogy természetes, hogy önnek képe nem fog mindig körzeni, mivel nem látom önt mindig, s ez által fantaziám nem gyulasztatik mindig újabb lobogásokra; azonban hogy önt soha sem fogom feledni, érzem.” Fínoman értettem vele, bár nem mondám ki, hogy nem hiszem, hogy nékem hű maradand; csak értettem vele, mert nem vala jussom, szemrehányólag néki ezt mondani, mivel hideg vagyok iránta. Azonban Ő nem felelt rá, se szokott declaratiokkal,⁹⁹⁽¹⁸⁹⁾ nem¹⁰⁰⁽¹⁹⁰⁾ bizonyításokkal, hanem egy életokos tapasztalással. „Francaise-hoz vis-à-vis¹⁰¹⁽¹⁹¹⁾ kell; így szerelemben is viszonzás kell, különben kihül, elmúl, elemészti magát öntüzeben; ha nem élesztetik viszonzás által.” S milly böles, milly ment minden túlzástól, minden affectatiótól¹⁰²⁽¹⁹²⁾ vala ez. Anyám pamlagra ült; beattam neki; álmodozó, merengő valék; hogy is ne! annyi eszme járá keresztül elmém! Végre 8 után lefeküdt ismét Anyám, ki valóban szenvedő vala; Adler nem kíntá. Hymfynek¹⁰³⁽¹⁹³⁾ ültém — Valljon Sz[ekrényessy] mit akart mindent mondani? S én is mennyit akartam neki mondani! Hogy lássa hibám, hogy lássa, nem vagyok olly tökélyes, mint minőnek ő tart — hisz nem viszonzom szerelmét, véték vólna hiúságom, az övét bírni akarni. Lélekismeretes dolog, őt kigyógyítanom. De mindezt nem tehetém, — mit míveljek? Írni fogok neki! igen, igen! ő annyira esdekelt csak pár sorért! De ő nagyon átengedi magát szenvedélyinek tán, örömeben kérkedhetne vele barátjánál s így szájról szájra — de tán még sem tenné! — s ha is! — hisz kis írói Correspondentia¹⁰⁴⁽¹⁹⁴⁾ — s leveleim bár kinek olvashatja fel! — s ki tudja, ha levelezés következtében ki ösmerjük egymás elveit, gondolkozás módját — mit eddig idő rövidsége meg nem engede — nem fog e ő meg érdeket¹⁰⁵⁽¹⁹⁵⁾ bennem ébreszteni? De elsőben férjfiúnak írni?! Ej mit! hisz esdeklett érte — s hisz nem irok neki szerelmi vallomást! csak nézetimet; csak vagy kigyógyítani akarom őt, vagy belé szeretni — Mindenik czél jó; s elérésére ez az egyetlen eszköz. Tehát írni! S minden gondolatomat előtte kifejtteni — 1 órakor éjfélt után adtam Anyámnak be, ki eddig szunnyadott, s ekkor lefeküdtem. Még soká vólтам ébren. Postásípot csak nem hallottam; csodállom! hisz Sz[ekrényessy] 10 órakor akart utazni?

29. cs[ütörtök]. Reggel kezdtünk lehúzódni új lakásunkba. Mindent kofferba raktam, lehozattam s kiraktam. A jó öreg Buegly ma utazott el; búcsú látogatást tőn. Igaz! tegnap, midőn reggel a sétára mentünk még Gludováczal találkoztunk, ki nem sokára [3444](#) előfogató hintóján elrobogott: egész múlt éjen passét¹⁰⁶⁽¹⁹⁶⁾ játszott, s óráját s gyémánt gyűrűit itt hagyá. Valóban, fájdalmasan hatott reám e hír; én annyira örvendtem ez embernek; milly szép ő; milly eszes, olvasott, mívelt, finom; milly solide¹⁰⁷⁽¹⁹⁷⁾ okoskodások, milly szép életfogalmakat fejtett előttem ki — s mind e kellemek, mind e jeles, ritka külső allatt, mégis csak egy vautreien¹⁰⁸⁽¹⁹⁸⁾ rejtezik! Míg azok lehoztak mindent, én a pamlagra vetem maga, s gondolatim messze szárnyaltak, egészen Sz[ekrényessy] utjáig — Ebéd után Anyám Resi s az én karomon szerencsésen lejtött, s a pamlagra ült; csak utóbb feküdt le. A gyuladás, s a bajt nevelő¹⁰⁹⁽¹⁹⁹⁾ jajgatások még egyre tartanak; azonban az irritatio¹¹⁰⁽²⁰⁰⁾ nem olly nagy; én minden kívánságát lesem — s a legfigyelmeseb vagyok. Most terasse fellett lagnánk — de csak nincs itt Sz[ekrényessy] hogy rajta zenét hozna! Estefelé, midőn reunióba sietének az emberek, a garcon¹¹¹⁽²⁰¹⁾ mondá Resihez „nós, a kisaszony nem jön fel?” Nem ám, mert az as[szony] beteg. „Beh kár! oly gyöngyörűen tánczol! s ennyit! — De tán nem is örülne neki, mert szeretője nincs itt!”, Szeretője? ugyan ki vólna az? „Na Sz[ekrényessy] uraság.”, Bezzeg etalálta! ha ő szerelmes is kis[asszonyom]ba, ennek még sem tetszik! „Ugyan bizony, mintha rosziúl tenné, ha hozzá menne! — bezzeg jó úr az! s gazdag, igen gazdag. Ugyan van oka, vonódni! — én

úgy ösmerem, mintha testvérem volna!” Ej! ej, kedves barátom! milly protektora¹¹²⁽²⁰²⁾ támadt önnek! Én este megvallom, alig válhattam ablakomtól, azaz Resiétől. A hóld rezgő világa a csendes tükörsíma Balatont világítja, s ezüst sugárai benne megtörvén, képét vissza sugárzik. Mennyi est vala, balsamos s puha a lég, tiszta a látkör — s gondolatim milly messze, mily magasra repültek! Az Istenséghez! sorsom, létem intézőjéhez, s Atyám szelleméhez!

Délután Vojnitsné leányival vólt egy fertály órára itt. Tegnap nem vóltak a reunióban. Tercsi mondá, sok mondani valója van, hólnap még egy percze eljövend.

P[éntek]. 30kán. Reggel Tercsim jött fel, minekutánna Vargáné,¹¹³⁽²⁰³⁾ ki kalácsot és szőlőt, igen, édes szőlőt hozott — távozott. Sokat és sokról szóllottunk. Anyám szunyadott. Tercsim mondá, miképp Szekrényessy olly rettentően szerelmes belém, hogy többé nem is ösmeré magát, nem tudá, hól áll a feje. Barátai mindig kitréfálák, mind hiába. Tercsinek meg üzzenetet küldött Frohman[n] által, számomra. „Kezedet csókolja, s bocsánatot, s azt kéri, ne haragudnál, hogy ő még a reunión tánczolt, hanem nagyon feltűnt volna, ha nem tánczol.”

Könnnyűn mennék át e tárgyon — azonban midőn Tercsi távozott, kissé átjárá eszem. Sz[ekrényessy] könyűkkel szemében búcsúzott tőlem — hivém, mindjár elutazik, s íme, ő mulat, tánczol, hollott én honn egész sentimentalison¹¹⁴⁽²⁰⁴⁾ töröm eszem rajta, s egyre várom a posta síp hangzását — tehát azért nem hallottam! Nem valóban, ez könnyelmű vólt tőle, s nemigen bízhatom hűségében — kissé megsértett — s bár ³⁴⁵tán finomságból tánczolt, hogy engem több beszélgetés tárgyául ne tűzzön ki — hát: kellett e neki reunióba menni? Nem, nem, ne csaljam önmagam, ez mély érzést nem mutat. Csak fő, neki levelemben nem mutatni, hogy megsértve érzem magam. D[él] u[tán] 3kor utaztak Vojnitsék el; — esős vólt az idő. Anyám gyuladása jobban van, de ő nagyon gyenge. D[él] u[tán] a kis Schmerzing báró vólt nálunk. Anyám a pamlagon feküdt, elfogadá látogatását. Nagyon kedves, eszes, szép moderatióú¹¹⁵⁽²⁰⁵⁾ fiú. Valami 5kor a volée öszve gyűlt a Horváth házban;¹¹⁶⁽²⁰⁶⁾ Sch[merzing] nem vala ott; tánczoltak 2 cotillont is, egész 11ig; igen vígan valának. Pour la bonne bouche.

Anyám igen báná, hogy közelebb nem ösmerkedtünk velök meg, mert mondá, különben át küldött volna. Kissé bántam magam is.

sz[ombat]. 31kén D[él] e[lőtt] a volée elrepült. Most vége Fürednek, míg az újan érkezők megélnkítik ismét. Perczelné,¹¹⁷⁽²⁰⁷⁾ mindig reggel kérdez, ha lenézzek az ablakon, hogy van Anyám. D[él] u[tán] a nyílt ablaknál írtam. Sok ablakparádét kapok. Anyám sokkal derültebb.

Augusztus. Nyárutó.¹¹⁸⁽²⁰⁸⁾ 1jén. Reggel misében valék. Ez után Pintér jött. Már érkeznek új vendégek. Beh kár, hogy Szekrényessy nincs többé itt; mennyit cseveghetnénk együtt most; s zavartalanúl, tanúk nélkül!

Ma érkezett egy Schmidegg grófnő,¹¹⁹⁽²⁰⁹⁾ fia s neuveujével;¹²⁰⁽²¹⁰⁾ Adlert kérdé Anyám után, mondá: ösmeri. Lendvay mindig abalakparádékat csinált nékem; de finomúl, észrevétlenül; a Horváth háztól jött felénk s így nézett fel. Ma délfelé a fürdőből jött; senki sem vólt a sétatér alsó részén; L[endvay] a Horváth háztól felém tartott, erősen felnéze, s közelemben köszöntött, a tiszteletnek, a nemes szerénységnek, a finom embernek, a lelkesedésnek s a kitüntetésnek egy sajátságos mozdulata[val], s pillanatával. Meglepettve, zavarodva, könnnyűn, de finoman köszöntem neki.

Este felé egy felséges égi háború közelgett, melly mindig közelebb vonúl, s éjjel ki fog törni. Anyám sokkal

jobban van.

H[étfő]. 2. Reggel, szokásom szerint lenéztem. Memlauerne¹²¹⁽²¹¹⁾ felköszöntött. Nem sokára a már előbb ablakparádét csinált Lendvay társult hozzá, s vele sétált. — mindig egy lelkes pillantást vetvén fel.

Egyszer Anyámnak beadék. Mire visszajövök a szép nő társnéjával jobbra sétála. Lendvay a szép Károlykával¹²²⁽²¹²⁾ azonban a kert kerítés mellett állott, s néki egy a Balatonon úszó csolnakot mutogata. Végre felemeli s hintáztatá a gyermeket. Mosolyogtam, s részvétellel tekintettem le e kedves, érzésteli scenára.¹²³⁽²¹³⁾ Lendvay erre jöve; ablakom allatt megállta, s felnézze. „Lássá ott a nenit? Mondjon jó reggelt e kedves, e gyönyörű neninek!” sugá félhangon Károlykának. A gyermek felpillantott, Lendvay előtté avec ³⁴⁶ses caresses¹²⁴⁽²¹⁴⁾ — egy lélekteli piállantást vetett reám, mintha mondani akarná: „ösmerlek, tisztellek!” de mind ezt, avec une vénération extrême;¹²⁵⁽²¹⁵⁾ mély tisztelettel, s valódi kitüntetéssel. Féltem, hogy e scena feltünend, s egy mosolyal vissza húzám magam. Délfelő hallok hangokat, kitekintek — Hát Lendvay a terrasse lépcsőjén áll, s túl felszólt Beliczay alispánhoz, kivel már párszor sétálni láttam. Lendvay olly finom vala, hogy hangos beszéd által fel ne tűnjön, a lépcsők leg felsőbbikére állani. Igy hallám, mikép mondá, hogy tüstén ebéd után elutazik. Egy hosszú óldalpillantást vetett reám, s utóbb még ablakparádét tett. De Lendvay e kitüntetése, hogy mondjam: udvarlása, nem vala egy színészi kérdés, arrogance,¹²⁶⁽²¹⁶⁾ elhittség szülte, feltünést okozó hettykeség, hanem mély tisztelet s szerénység sugárzott mindenütt ki, mintha mondaná: „honszeretetem becsüli, tiszteli bennem; nem vala Slachta Etelka meg tiszteltetve, hanem a honnak egy nem egykedvű leánya.” — S e jeles, e ritka Lendvay, mégis szerencsés! — Anyám ma ismét gyenge.

K[edd]. 3kán Délfelé hallok a sétáról felszóllani — kitekintek; hát Szakácsy felszóll egy úrhoz második ablak tölem — az úr igen dicséré Szakácsy úszói ügyességét, mire ez szerényen felelt. Nem sokára valóban fürdeni ment, s én csak hamar a vízbe ugrani látám, s roppant tova úszni. Midőn visszatért, ablakparádét kaptam, úgy mint egyáltalán minden ösmert, s nem ösmert uraktól, az egy Bizayt¹²⁷⁽²¹⁷⁾ kivéve, ki éppen az által kitüntet, azaz tiszteletét mutatja: mivel ki nem tüntet. Délbe Anyám már étvággal evett, hála Isten! Délest érkezett Bezerédy; mindjár hozzánk bejött, később levelet küldött. Ő immár Bécsből vissza tért, azonban desperatus levelet ír nekem, mert Skolimovsky¹²⁸⁽²¹⁸⁾ Korniknénak¹²⁹⁽²¹⁹⁾ írt, hogy any[j]a semmikép sem engedi meg, hogy Marit¹³⁰⁽²²⁰⁾ nőül vegye. Mari egyúttal ír, szeretne Bécsbe Sapphire¹³¹⁽²²¹⁾ egy barátnéjához néhány hétre húzód[ni] Kornigné is írt Anyámnak. — féltem, hogy Anyámat inkább fogja irritálni — azonban nyugodtan mondá: ezt előre látá, azonban mondá, a Bécsbe rándulást ne is említsem; mert nem kívánja; Mari igen csalatkozik, ha hiszi, most mindig csatangolhat, s csak 12 lesz nálunk. Én Marinak tüstént válaszoltam, a lehetőségig vigasztalólag — valóban desperatus vagyok! Soha sem hittem vólna, hogy Skólimosvkyban [Skolimovskyban] csalatkozzam! Csak ilyenek a férfiak — s éppen most kelle alkalmat lenem minden hitemet férjji hűségben veszítni! Majd Sko[limovsky]nak is írni fogok, keserűn, mint érdemi. Az ablaknál írtam ismét, mert az asztalnál sötét vólna. Adler főhadnagy bátya kérde Resit, verset, vagy mit irok e? De valódi éldelet, szemeim Tihanyra, e felséges, regényes, égi csendes vidékre függesztve, így némileg a világgal ismét kibékülni!

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Kormos Gyula: Sopron orgonaépítői az elmúlt öt évszázadban

347 Kormos Gyula: Sopron orgonaépítői az elmúlt öt évszázadban¹⁽²²²⁾

A krónikák már a 15. század derekától hírt adnak Sopron orgonáiról, vagy éppen végrendeletek szólnak orgonaépítésre vonatkozó hagyatékáról. Sajnos, olyan írásos emlék nagyon kevés maradt fenn a 15–16. századból, amely közelebről körülírna egy orgonát. Sopron környékén legkorábban a 16. század végéről sikerült egy orgona részletesebb leírását fellelni a bécsújhelyi városi levéltárban.²⁽²²³⁾ Sopronban legfeljebb az egyházlátogatási jegyzőkönyvek adnak némi tájékoztatást a 17. századtól, de a 15–16. században sem ezekből, sem más iratokból bővebbet alig tudunk meg.

Az orgonaépítők nevét azonban a legtöbb alkalommal feljegyezték, bár sajnos nem minden esetben tudjuk meg, hogy az építést vagy javítást végző mester hol működött. Volt egy 150 éves időszak is, amikor Sopronban — mint szabad királyi városban — talán rangon alulinak tartották, hogy helyi orgonaépítőnek adják a megrendelést, ezért inkább Bécsből, a bajor Waidhofenből és Regensburgból hívtak orgonaépítőt, ha új orgonára volt szükség.³⁽²²⁴⁾ A város, vagy talán a templomatyák a helyi mesterekre többnyire csak a kisebb javításokat bízták, így ők inkább csak a környék településeinek templomaiban építettek új hangszert. A 18. század végétől azonban már a helyi mesterek is kaptak megrendelést új orgonára. Volt orgonaépítő, aki olyan rangossá vált, hogy közel kétszáz kilométer távolságra is szállíthatta szekéren új hangszerét, sőt több mint félezer kilométerről is jöttek hozzá inasnak. Ezek a tények Sopron és orgonaépítőinek hírnevét mindenképpen öregbítették.

A városban már a 16. századtól nívós zenei élet folyt, s az igényes zenéhez pedig — így az egyházzenehez is — mindig megbízható, jó hangszerekre és orgonákra volt szükség. Történetük szorosan összekapcsolódik a mindenkori zenei igényekkel, ízlésváltozásokkal és természetesen az orgonák építőivel. E nemes kézműves szakma elmúlt öt évszázadbeli soproni képviselőinek — de különösképpen Sopron legnagyobb orgonaépítője, König Fülöp halálának 150. évfordulója alkalmából — az új évezred küszöbén cikkünkkel emelünk emléket.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Kormos Gyula: Sopron orgonaépítői az elmúlt öt évszázadban / A sopronban említett első orgonaépítők

348 A sopronban említett első orgonaépítők

A Szent Mihály-templom már meglévő orgonájáról először 1476-ban esik szó, amikor a Szent Anna oltár javadalmát élvező papnak előírják, hogy minden vasár- és ünnepnap orgonáljon.⁴⁽²²⁵⁾ Az orgonisták nevei az elkövetkező közel száz év alatt végigkísérhetők, ami bizonyíték arra, hogy a templomnak ebben az időben végig működőképes orgonája volt. Elképzelhetetlen, hogy ilyen hosszú ideig ne lett volna szükség javítására. Hogy eredetileg ki építette, vagy ez idő alatt ki reparálta a Szent Mihály-templom orgonáját, írásban sajnos nem maradt fenn. Csak a 16. század közepétől olvassuk az első hírt, amikor is az 1549/50-es számadáskönyvbe feljegyezték, hogy „*Jacob orgonakészítő* úrnak január 6-án 4 tallér borralalót adtunk azért, hogy a 3 orgonát megtekintette és ezek renoválását elvállalta...”.⁵⁽²²⁶⁾ Később, 1551-ben *Péter ónöntő* javította, ekkor 3 db sípot is készített a pozitívhoz.⁶⁽²²⁷⁾ 1557–58 között is sor került egy javításra. 1557-ben egy *Peter Sulzberger* nevű orgonakészítő 19 napot töltött el az orgona átvizsgálásával. 1558-ban a számadáskönyv orgona és pozitív építéséről tudósít,⁷⁽²²⁸⁾ melynek során *Seibitz Péter* és *Holczer Gergely*⁸⁽²²⁹⁾ munkájukért 4 évi jótállást is vállalt.⁹⁽²³⁰⁾ A feljegyzésekből azt is

megtudhatjuk, hogy ez az orgona vagy pozitív a templom egyik oldalánál vagy a mellékoltáránál állott, ugyanis 1566-ban a plébános az orgona oldalán, a templom külső falánál¹⁰⁽²³¹⁾ kívánta temetését. 1558-ban és 1590-ben is foglalkoztak az orgona megjavításával, de a munkát végül is elhalasztották. Majd *Eisenhofer János* bécsújhelyi orgonaépítőre bízta a javítást, aki azonban a munkálatok közben meghalt. 1594-ben *Guldner Mátyás*¹¹⁽²³²⁾ bécsújhelyi orgonaépítő – egykor soproni orgonista és orgonaépítő – jótállással elvállalta a munka folytatását.

A Szentlélek templom (kápolna) orgonájáról először csak 1533-ban tesznek említést az iratok, amikor „... az olmützi *István orgonakészítő*nek az orgonáért, amelyet a Szentlélekben készített...” fizettek ki 20 font dénárt. A század közepén a fent már említett *Jacob orgonakészítő* a három soproni orgona megtekintését követően elvállalta ennek az orgonának is a renoválását. (Nyilvánvalóan az említett három hangszer között kellett lennie a Szentlélek templom orgonájának is, hiszen ekkor Sopronban csak három orgonáról van tudomásunk.¹²⁽²³³⁾)

A Szent György templomnak 1515-ben már volt orgonája, ha az orgonistának Szent György ünnepén fizettek a játékáért.¹³⁽²³⁴⁾ Építőjének nevét itt sem tudjuk. Ennek a hangszernek is sor került a javítására 1549–50 között, amikor a plébánia három orgonáját ³⁴⁹az előbb említett *Jacob nevű orgonakészítő* tetette rendbe.¹⁴⁽²³⁵⁾ A század vége felé azonban ez a hangszer is felújításra szorult, de javításáról nem tudunk.

Az említett orgonaépítők egy részéről tudjuk, hogy honnan jöttek Sopronba orgonát építeni, illetve azokat rendbe tenni, másokról azonban ez sajnos nem állítható minden esetben. Nem tudjuk, hogy *Jacob orgonaépítő*, aki 1550-ben elvállalta Sopron három orgonájának renoválását, soproni volt-e, vagy sem. Az említett *Péter ónöntő*,¹⁵⁽²³⁶⁾ aki 1551-ben javította és 3 db ónsípot is készített a Szent Mihály templomban lévő pozitívhoz, foglalkozásánál fogva nagyon valószínű, hogy soproni lehetett. Minden bizonnyal helybeli lakos volt *Seibitz Péter* és társa, *Holczer Gergely* is, akikre 1557–58 között a Szent Mihály templom új orgonájának építését bízta, hiszen 1556. augusztus 26-tól 1558 Szent György napjáig Seibitz soproni orgonistaként is működött.¹⁶⁽²³⁷⁾ Az orgonát 1594-ben javító bécsújhelyi *Guldner Mátyás* feltehetően már korábban, soproni orgonista éve alatt, 1582–84 között is üzhette az orgonaépítő szakmát.

Ezt követően mintegy 130 éven át nem hallunk Sopronban tevékenykedő helyi orgonakészítőkről.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Kormos Gyula: Sopron orgonaépítői az elmúlt öt évszázadban / A barokk kor orgonaépítői

A barokk kor orgonaépítői

A korabarokk időszaktól egészen a felvilágosodásig, mint korábban említettem, Sopronban hazai orgonaépítőre új orgona készítését nem nagyon bízta, inkább külföldi mesterektől rendelték meg az építést. Az első időkben – talán ezért – orgonakészítő mesterek nem is telepedtek le a városban. Csak valamikor az 1700-as évek elejétől találhatták meg számításait, s követhetők nyomon a feljegyzések alapján. Új orgonát alig készítettek, többnyire a javítások és felújítások biztosították nekik a megélhetést. Bár a hazai és a soproni orgonaépítés terén a barokk stílus még a 19. század elején is meghatározó volt, ezt a korszakot mégis a felvilágosodás kezdetével zárjuk le. Ez ugyanis a hazai orgonaépítés fellendülését eredményezte, mivel a gombamódra épülő új templomokat orgonákkal is ellátták. A megnövekedett igények – elsősorban az evangélikusok liturgiájában és gyakorlatában betöltött fontos szerepe miatt – minőségi változást hoztak az új orgonák tekintetében.

Zoll József (*?, †?) Életéről, családjáról semmit nem tudunk, azonban amikor Zalaszentgróton a felújított r.k. templom számára az egyik evangélikus gyülekezetből vettek egy régi, 1666-ban épített 6 változatú orgonát, a hangszert az egyik fasípon talált felirat szerint „1718 Zoll Josef soproni orgonás összehangolta”, így feltételezhető, hogy ezt az orgonát ő is állította fel 1718-ban. Minden bizonnyal vándor orgonaépítő lehetett, aki polgárjogot sem szerzett Sopronban.[17\(238\)](#)

350 Willer János[18\(239\)](#) (*?-1736) volt az első orgonaépítő, akit a soproni anyakönyvek is említnek. A halotti anyakönyv szerint 1736. október 14-én temették el, de nem tudjuk, hogy mikor telepedett le a városban. Életéről, munkáiról ezidáig alig sikerült többet felkutatni.[19\(240\)](#)

Kolb József [20\(241\)](#) (*?-1742) orgona- és hangszerkészítő 1717-ben telepedett le Sopronban. 1715-ben – még mint az Esterházyak kismartoni orgonaépítőjét[21\(242\)](#) – őt kérték meg az evangélikusok a regensburgi orgonaépítő, Jacob Harrer által épített orgona javítására.[22\(243\)](#) Ugyanezen év júliusában a fraknói szervita kolostorban az Esterházy Pál tulajdonában lévő klavikordot újratollazta, néhány húrt cserélt rajta, két billentyűjét elefántcsonttal borította és a hangszert újrahangolta, amelyért 4 ft-ot kapott.[23\(244\)](#) A soproni evangélikusok 1718-ban – ekkor már mint soproni orgonaépítőt – újból őt hívták, amikor szükség volt szaktudására.[24\(245\)](#) Később, mialatt 1722–24 között az evangélikusok egy nagyobb templom építését végezték, ismét Kolbot bízták meg Harrer 1689-ben épített hangszerének alapos felújítására, aki a munkát 275 forintért elvégezte, sőt az orgonát új regiszterekkel is bővítette.[25\(246\)](#) Ő hangolta ugyanezt a hangszert 1726-ban, amikor a gyülekezet regálját is megjavította.[26\(247\)](#) Ugyanezen a regálon 1727-ben is végzett egy kis igazítást.[27\(248\)](#) Ezután évi 6 ft-ot fizettek neki 1727–42 között az evangélikus templom orgonájának karbantartásáért.[28\(249\)](#) Valószínű ő javította 1737-ben a fraknói plébániatemplom karzatán lévő orgonát is.[29\(250\)](#) Családjáról csak annyit tudunk, hogy elhunyt feleségét, Sabinát 1727. december 9-én temették el. Az anyakönyvek tanúsága szerint Sopronban nem születtek gyermekeik. Bizonyára a megözvegyült **351 Kolb** volt az, aki 1738-ban ismét házasságot kötött.[30\(251\)](#) Néhány év múlva, 1742. június 9-vel jegyezték be nevét a katolikus halotti anyakönyvbe,[31\(252\)](#) amikor a Szent Mihály-templom mellé temették el.[32\(253\)](#)

Heferle János Mihály (~1709–1777) Augsburg környékéről származik. [33\(254\)](#) *Apja, Johann Heferle* jobbágy volt az Augsburg melletti Grafdisridtben. (Minden bizonnyal az orgonaépítő Heferle is itt született 1709-1710 körül.) Valószínű házason és már gyermekeivel telepedett le Sopronban, mivel a soproni anyakönyvekből sem házasságkötéséről, sem gyermekeinek születéséről nem értesülünk. Felesége a Katalin nevet viselte, és 1759-ben hunyt el.[34\(255\)](#) Csak két gyermekükről tudunk, mindkettő fiatalon halt meg: Anna Mariát 1764. április 24-én, Barbarát pedig 1770. január 22-én temették el Sopronban.[35\(256\)](#) Heferle a polgárjogot 1755. január 20-án nyerte el.[36\(257\)](#) Már előtte, 1750. október 4-én szerződést kötöttek vele a lóki[37\(258\)](#) r.k. templom 6 regiszteres orgonájának megépítésére 1751. pünkösdi határidővel.[38\(259\)](#) Ezután 1752-ben a ruszti katolikus templom orgonáján dolgozott.[39\(260\)](#) Úgy látszik, hogy az orgonakészítésből és orgonajavításokból nem nagyon tudott megélni, mert 1767-ben engedélyt kért, hogy szatócsboltot nyithasson. A Kis-Várkerület belső során állt a háza.[40\(261\)](#) 1775-ben még tisztította, javította és hangolta a Szent Mihály templom 1651-ben épült orgonáját.[41\(262\)](#) 1777. január 27-én temették el 67 évesen.[42\(263\)](#)

Roth János [43\(264\)](#) (~1723–1792) 1723 körül született, s az erdélyi Nagyszebenből került Sopronba. *Apja, Leonhard Roth* nagyszebeni posztó készítő, anyja az Agneta nevet viselte. Roth János 1754-ben – ekkor már mint helyi orgonaépítő – feleségül vette a soproni Johan Heinrich Lehr szabómester Juditha Catharina lányát.[44\(265\)](#) Házasságukból hat gyermek született:

Geog Gottlieb 1754. december 4-én,

Johann Heinrich 1757. január 31-én,

Johann Joseph 1760. augusztus 19-én,

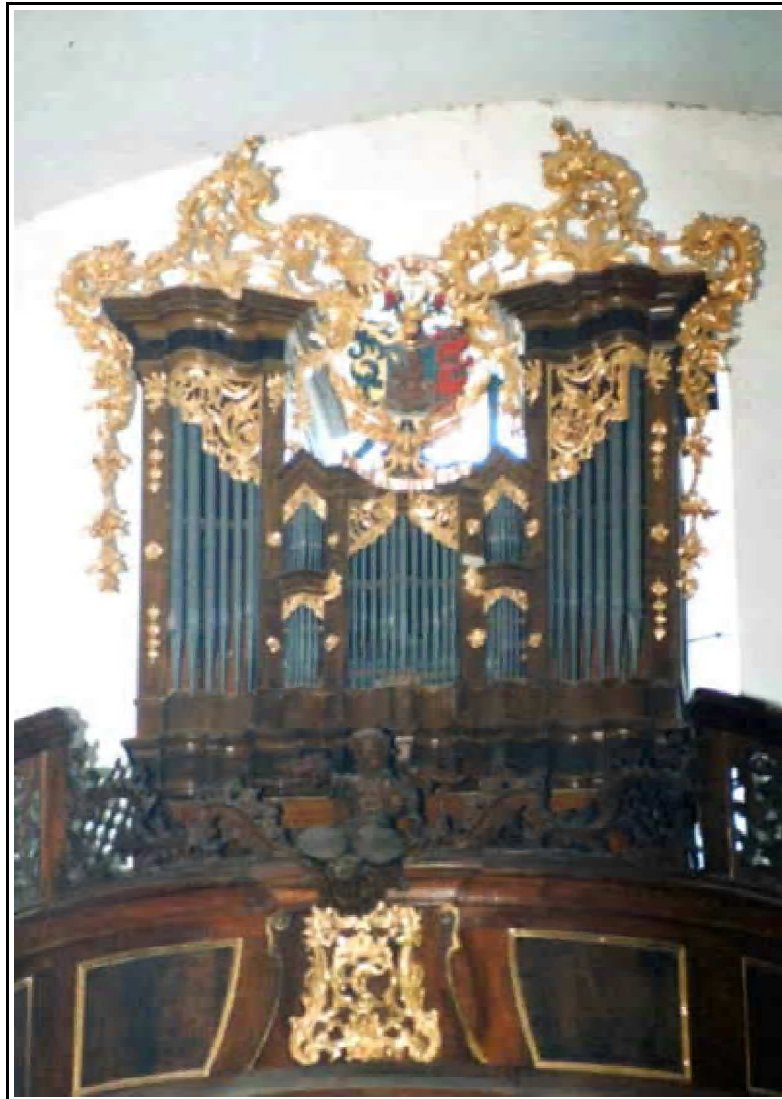
[352](#)Friedrich Gottfried 1763. március 5-én,

Maria Elisabeth 1767. október 20-án, s végül

Charlotta Elisabeth 1770. június 28-án

lett megkeresztelve. (Gyermekei közül Maria Elisabeth lánya nem érte meg a 3 éves kort, 1770. április 10-én meghalt.[45\(266\)](#) Johann Joseph nevű fia apja szakmáját folytatta Bonyhádön, kinek keze nyomán számos új orgona készült azon a környéken.)

Roth 1756. november 8-án 40 ft-ért javította az evangélikus imaház 1752-ben készített orgonáját.[46\(267\)](#) Nem sokkal ezután, 1757. április 1-től már az evangélikusok alkalmazásában állott, előbb mint alsekrestyés,[47\(268\)](#) később már fősekrestyésként. Mellette tanult szakmáját, az orgonakészítést is gyakorolta: javított, hangolt[48\(269\)](#) és készített is orgonákat. Minden valószínűség szerint többen is nála sajátították el az orgonaépítés fortélyait. Ilyen volt a felvidéki František Eduard Petznik, aki még vándorévei után, 1770-ben is visszatért Roth-hoz.[49\(270\)](#) Feltehető, hogy a soproni Kleeblatt is nála tanulta az orgonaépítést. Csak nagysokára, 1782. március 1-én szerezte meg a kitűnő mester a polgárjogot.[50\(271\)](#) Mai ismereteink szerint több új orgonát készített, ezek közül az egyikkel 1761-ben készült el Loretton (ma Loretom, Burgenland), a másikat 1770. március 21-én[51\(272\)](#) adta át Osliban. Mindkettő kiváló alkotás volt. A lorettói hangszer (I/10 P)[52\(273\)](#) – bár időközben a hátuljátszós orgonát Seidemann Károly bécsi orgonaépítő elől elhelyezett játszóasztallal látta el, szekrényét megemelte és az orgonát kissé átalakította[53\(274\)](#) – restauráltan ma is működik (1. kép). A másiknak Osliban sajnos csak a faragványai maradtak ránk.[54\(275\)](#) Az 1875-ös Canonica Visitatio szerint 1770-ben ő építette a nagyerdősi orgonát.[55\(276\)](#) Stílusjegyek alapján[56\(277\)](#) neki tulajdonítható a doborjáni[57\(278\)](#) Liszt-házban lévő [353](#)orgona, valamint a sopronbánfalvi rk. templom 1790 körül épített egykori – ma magántulajdonban lévő[58\(279\)](#) – barokk pozitívja is.[59\(280\)](#) Az orgonaépítőt, mint az evangélikusok fősekrestyését 1792. augusztus 20-án, 69 éves korában érte a halál.[60\(281\)](#)

1. kép: Roth orgonája 1761-ből a lorettói kegytemplomban

Gottfried Malleck (1733–1798) nevét – bár a kutatás jelenlegi stádiumában nem tudjuk, hogy egy időre letelepedett-e Sopronban – mindenképpen meg kell említenünk a soproni orgonaépítők sorában, hiszen polgárjogért fordult a soproni tanácshoz.⁶¹⁽²⁸²⁾ Az elsősorban bécsi orgonaépítőként ismert Malleck⁶²⁽²⁸³⁾ 1733 augusztusában Hadersdorfban született az 1732. november 9-én házasságot kötött Johann Michael kesztyűkészítő és Maria Elisabeth gyermekeként.⁶³⁽²⁸⁴⁾ Az orgonaépítést nyilván Bécsben ³⁵⁴tanulta, nem lehetetlen, hogy éppen annál a Theodor Wilhelm Weißmann-nál, aki 1752-ben a soproni evangélikus templom 20 regiszteres orgonáját építette. A polgári esküt 1763. október 29-én Bécsben tette le, s a következő évben be is fizette első iparüzési adóját 4 ft értékben. Elisabeth nevű első feleségétől egy fia született, akit apja neve után szintén Gottfriednek kereszteltek. Amikor később apjától átvette iparát, megígérte, hogy minden, apjával szemben esetlegesen fennálló követelésnek eleget tesz.⁶⁴⁽²⁸⁵⁾ Malleck 1779-ben kérvényezte a soproni tanácsnál a polgárjog megszerzését, amelyhez a tanács 1779. nov. 15-én hozzájárulását adta.⁶⁵⁽²⁸⁶⁾ A polgárjog megszerzésére a jelenlegi ismereteink alapján azonban nem került

sor:[66\(287\)](#) Miután Malleck első felesége 1790-ben elhunyt, másodszer is házasságot kötött a nála mintegy négy évvel idősebb Maria Annával. Végül 1798. július 19-én a Gababonapiac 7. sz. alatti bécsi lakásában keletkezett tűz következtében 65 évesen vesztette életét.[67\(288\)](#)

Új orgonái:[68\(289\)](#) 1778-ban a kismartoni Szt. Márton templomban,[69\(290\)](#)

1782-ben a soproni ev. templom Weißmann által épített orgonáját egy 7 regiszteres pozi-
azt manuál- és pedálkopulával is ellátta (2. kép),[70\(291\)](#)

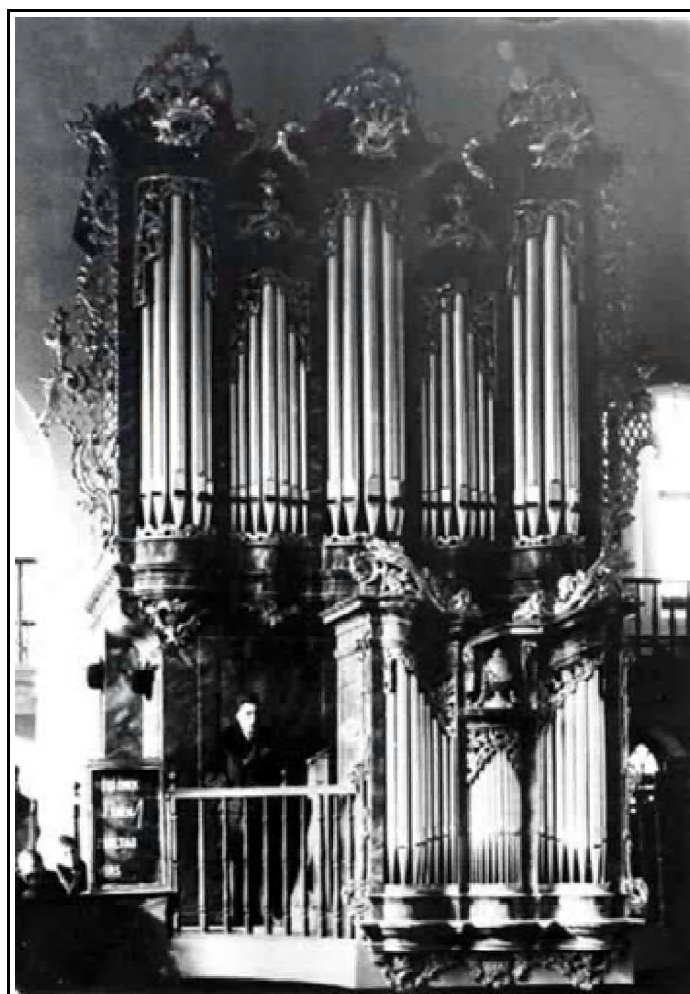
1792-ben Pecsényéd[71\(292\)](#) rk. templomában épített új hangszert (?/11 P?).[72\(293\)](#)

A Sopronnal szomszédos településeken eddigi ismereteink szerint felállított orgonái:[73\(294\)](#)

1785. Ágfalva ev. templom (I/6 –)[74\(295\)](#)

1790. Harka ev. templom (I/5 –)[75\(296\)](#)

[355](#)

2. kép: Malleck pozitívumúje 1782-ből (elől), amikor a soproni evangélikusok Weißmann által 1752-ben épített orgonáját kétmanuálosra bővítette (archív felvétel)

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Táj és társadalom / Kormos Gyula: Sopron orgonaépítői az elmúlt öt évszázadban / Orgonaépítők a felvilágosodástól napjainkig

Orgonaépítők a felvilágosodástól napjainkig

1781-től II. József türelmi rendelete értelmében a protestánsok újra építhettek templomokat. Így szinte minden település, ahol számottevő volt a protestánsok létszáma, néhány éven belül megépítette a saját templomát, s azokat csakhamar orgonákkal is ellátták. A kevésbé tehetős gyülekezetek ideiglenesen először többnyire használt orgonát vettek, később azonban újat építettek a helyére. Ez az időszak egybeesett a szerzetesrendek felszámolásával is, s ekkor sok orgona gazdát cserélt. A használt orgonájukat gyorsan értékesítő katolikusok a templomaikba új orgonákat építettek, majd egy-két évtizeddel később az evangélikusok is a használt orgonák helyett új, véglegesnek szánt hangszereket szereztek be. Ez Sopronban is az orgonaipar fellendüléséhez vezetett. Bár külön céhet ezúttal sem alkottak, az 1800-as évek első

felében Sopronban több orgonaépítő egyidejű – igaz nem mindig zökkenőmentes – megélhetése is biztosított volt a környék orgonaépítési igényeinek növekedésével. Végre megrendeléshez jutottak a helyi mesterek Sopronban is, mivel már csak ritkán hívtak külföldről orgonaépítőt.

[356](#)**Kleebblatt Keresztély** (1766–1835) *apja Michael Kleebblatt*[76\(297\)](#) asztalos (*1730. aug. 20., †1800. dec. 25., 70 é.)[77\(298\)](#) 1760. február 11-én kötött házasságot[78\(299\)](#) Dulman[79\(300\)](#) cipésmester leányával, Eva Barbarával (*1737?, †1791. júl. 17., 54 é.), akitől a következő gyermekek születtek[80\(301\)](#), köztük a leendő orgonaépítő, Christian Gottlob[81\(302\)](#) is:

Johann Michael	(*1760. nov. 21., †1807. márc. 19., 46 é.)
Johann Christian	(*1762. aug. 1.)
Johann Samuel	(*1764. aug. 30.)
<i>Christian Gottlob</i>	(*1766. ápr. 14.)
Susanna Catharina	(*1768. jún. 19.)
Eva Rosina	(*1770. okt. 7.)
Johann Friedrich 82(303)	(*1772. dec. 10., †1779. máj. 25., 7 é.)
Maria Elisabeth 83(304)	(*1777. aug. 6.)

Keresztély Gottlob apjánál sajátította el az asztalosságot. 1784. március 1-jén szabadult a segédi kötelezettségek alól.[84\(305\)](#) Feltételezhető, hogy az orgonaépítést Roth Jánosnál tanulta, hiszen ezidőtájt Sopronban csak ő folytatott orgonaépítő tevékenységet. Az orgonaépítőknek nem volt külön céhük, mivel e szakmában csak egy-két mester tevékenykedett. Amikor Kleebblatt Keresztély felvételét kérte a soproni polgárok sorába, a tanács azt felelte neki, hogy a céhartozás kedvéért iratkozzon be az asztalosok közé, s akkor mestermunkát sem kell készítenie. Kleebblatt azonban ragaszkodott a „remeklés”-hez, s kérte, hogy két asztalos, egy orgonás és egy zongoratanár vizsgálja meg a munkáját. A zenészek azonban erre nem voltak hajlandók, az asztalosok pedig nem akartak beleavatkozni egy idegen – Sopronban nem létező – céh dolgába.[85\(306\)](#) Az asztalos-céh véleménye szerint – mivel Kleebblatt érti a munkáját és már bizonyított –, ha nagyon akarja, Bécsben, vagy másutt megszerezheti oklevelét. Egyébként apjával egy műhelyben dolgozott, s a korabeli céhes iratok szerint büszkeség töltötte el őket, hogy nagyon igényesek a minőségi munkára.[86\(307\)](#) Csatkai szerint a tanács Kleebblattot a bécsi orgonakészítők céhe elé küldte, s így végül 1796. április 27-én a soproni tanács beiktatta polgárai közé.[87\(308\)](#) Az asztalos céhbe történő felvétele természetesen nem jelentett gondot, hiszen tudjuk, hogy apja ezidőtájt hosszú éveken [357](#)át az asztalos-céh vezető embere volt.[88\(309\)](#) 1800. október 8-án be is lépett az asztalos kézművesek sorába, amelynek közel 15 éven át volt tagja.[89\(310\)](#)

Kleebblatt Keresztély elismert szakemberré vált, s mint mester, segédek is foglalkoztathatott. Nála tanult[90\(311\)](#) 2 év és 12 héten át a bibrachi születésű Vitoli Mayer, aki 1807. március 18-án Pozsonyba távozott. Később 1811. február 18. és szeptember 25. között nála inaskodott Joseph Schranckenmüller,

majd 1811. augusztus 26 és 1812. március 31. között a frauenkircheni születésű Joseph Hauser, aki innen Bécsbe ment tovább, s végül a csáktornyai Georg Schostorisch, aki 1812. március 6-án érkezett Kleeblatthoz⁹¹⁽³¹²⁾ és csupán egy hónapot töltött el nála, mielőtt Bécs felé folytatta útját.

Házasságot csak 39 évesen, 1805. február 24-én kötött, amikor a 20 éves Elisabeth Karnert (*1785. jan. 28., †1862. máj. 6. 77 é.) vette feleségül.⁹²⁽³¹³⁾ Négy gyermekük született, de azonos nevű utolsó két gyermekük még csecsemőkorban meghalt:⁹³⁽³¹⁴⁾

Leopold Hermann	(*1805. dec. 4.)
Katharina Eulalia	(*1807. júl. 18.)
Barbara Emilia	(*1808. okt. 27., †1809. jan. 3.)
Barbara Emilia	(*1811. jan. 6., †1811. ápr. 28.)

Hermann fiuk jónevű, elismert gimnáziumi tanár lett, Katharina Eulalia lányukról nem sikerült többet megtudni. Így apjuk szakmáját a családban senki sem folytatta.

Kleebblatt Keresztély 1803-ban (esetleg már 1799-ben?) a szilsárkányi,⁹⁴⁽³¹⁵⁾ jóval később, 1829-ben pedig a meszlénai evangélikus templom részére épített egy-egy 6 regiszteres szíjhúzó pozitív orgonát.⁹⁵⁽³¹⁶⁾ 1808-ban ő szállította az ágfalvi rk. templom orgonáját is.⁹⁶⁽³¹⁷⁾ 1813-ban – nyilván kiegészítő jövedelemként – ő is vegyeskereskedést nyitott, mégpedig a Magyar utcában.⁹⁷⁽³¹⁸⁾ Egyébként korábban nagyon jómódú ember lehetett, amiről házrészének és felsőlőveri gyümölcsösének eladásai is tanúskodnak.⁹⁸⁽³¹⁹⁾ (Elképzélhető, hogy König vándorútjáról történő hazatérése 1810-től a megrendelések számának megcsappanásával pénzügyi zavarba hozta, ezért adta el házrészét, illetve nyitott vegyeskereskedést.)

³⁵⁸Amikor 1829-ben a soproni evangélikus konvent a líceum részére beszerzendő orgonával kapcsolatban olcsóbb megoldást keresett, mint König akkori ajánlatai, az evangélikus konvent egy pártatlan bizottságot, nevezetesen Kurzweil Ferenc zeneszerzőt (a Szent Mihály-templom karnagyát), Szarka Mátyás orgonaépítőt és Feigerl Illés zeneszerzőt bízta meg Kleebblatt 6 regiszteres orgonájának megtekintésével. A szigorú bizottság azonban a hangszert nem találta alkalmasnak a líceum számára sem nagysága, sem minősége, sem pedig intonációja szempontjából.⁹⁹⁽³²⁰⁾ Hogy ez utóbbi orgona került-e végül Meszlénre, vagy Kleeblattnak ez egy másik új orgonája volt, nem tudjuk. Sajnos egyik orgonája sem maradt ránk.

Az új orgonák készítésén túl Kleebblatt többnyire Sopron és környéke orgonáinak kisebb-nagyobb javításaival foglalkozott. Legelső munkáinak egyike az a régi orgona felújítása lehetett, amelyet a balfi evangélikus gyülekezet 1795-ben vásárolt a nagylózi rk. templomból és azt rendbe téve 1796-ban felállította a balfi templom karzatán. Ekkor munkájáért több részletben mintegy 86 ft-ot kapott. Később 1800 októberében kitesztította, 1806-ban és 1808-ban ismét javította ugyanezt a hangszert.¹⁰⁰⁽³²¹⁾ 1819 tavaszán a csávai evangélikusok a Kapuvár melletti Babot rk. temploma orgonájának megvételével Kleeblattnak bízta meg, átadva neki 200 ft-ot. További 200 forintért soproni műhelyében a hangszert felújította, s augusztusban 13 nap alatt felállította a templom karzatán. 1820-ban még egy utólagos hangolás kiigazítást is végzett, amelyért mindössze 2 ft 30 krajcárt kapott.¹⁰¹⁽³²²⁾ A balfi Szt.

József-kápolna régi orgonájának 1820–21 évi alaposabb rendbetételéért a város 350 ft-ot fizetett ki neki.[102\(323\)](#) A fertőmeggyesi König-orgonát is ő javította, amelyért 1827. augusztus 19-én 50 ft-ot vett fel a gyülekezet pénztárából, ugyanakkor ennek fejében 15 évig vállalta az apróbb javításokat és 10 évig az orgona portalanítását is.[103\(324\)](#) 1830-ban 100 ft-ért 29 napig javította a locsmándiak orgonáját.[104\(325\)](#) Egy másik nagyobb szabású reparálási munkája a kaboldi evangélikus templom 1792-ben épült Klügel-orgonájának alapos felújítása volt. Ekkor 30 napig dolgozott a helyszínen, amelynek fejében a parókián teljes ellátást, valamint 1834. augusztus 23-án 115 ft-ot kapott.[105\(326\)](#) Mintegy fél év múlva, 1835. február 3-án, 69 évesen érte a halál,[106\(327\)](#) tehát a Fertőmeggyesen 1827-ben vállalt karbantartási kötelezettségének már nem tudott maradéktalanul eleget tenni.

Szarka Mátyás (1774–1856) 1774. szeptember 7-én Nemesládonyban született Szarka Mátyás és Világos Katalin gyermekeként.[107\(328\)](#) Bár családja a szomszéd településről származik, ő mégsem maradt a környéken. Ácsmesterként kezdett dolgozni, ezzel a képzettséggel telepedett le Sopronban, ahol orgonajavításokat végzett.[108\(329\)](#) 1802. február 14-én [359](#)kötött házasságot a 24 éves Rosina Schachner könyvkötő mesterrel.[109\(330\)](#) Kortársa, König Fülöp feljelentette kontárkodásért, de a tanács vállvonogatva felelt csak, mondván: ha ért hozzá, hát csak tegye, viszont a kereseti adójába beszámítják.[110\(331\)](#) Több környékbeli orgonát javított, így pl.1835-ben a fertőmeggyesi rk. templom orgonáját is.[111\(332\)](#)

Amikor 1829-ben a soproni evangélikus konvent a líceum részére beszerzendő orgonával kapcsolatban Kleeblatt Keresztély már kész hangszerére volt kíváncsi, a felülvizsgálatára felkért háromtagú bizottságnak Szarka Mátyás volt az orgonaépítő tagja.[112\(333\)](#) Ugyancsak a konvent kérésére 1836. augusztus 19-én ő vizsgálta felül a líceum számára Bartz által elkezdett és halála miatt a szombathelyi Dorner orgonaépítő által befejezett orgonát.[113\(334\)](#)

1840-ben, 65 évesen – betegségére való hivatkozással – adóelengedésért folyamodott a tanácshoz. Ekkor orgonákkal már alig foglalkozott, inkább csak zongorahangolásból élt. Később azonban a tanácsi jegyzőkönyv szerint azt is elkaptokták előle a toronylegények, ulánus trombitások.[114\(335\)](#) Talán utolsó munkája volt 1856. nyarán, amikor az osli kegytemplom Roth-orgonáját „... 3 hétig rongálván nem tudta összerakni”.[115\(336\)](#) Pár hónap múlva 1856. december 6-án, 83 évesen érte a halál.[116\(337\)](#)

König Fülöp (1781–1852) Sopron legelismertebb orgona- és hangszerkészítője volt. Apja Franziscus König (*~1739, †1795. máj. 20., 56 é.)[117\(338\)](#) korábban fölműves volt, azonban később már mint kocsis kötött házasságot 1765. április 28-án Anna Maria Schekulinnal (*~1739, †1817. ápr. 28., 78 é.)[118\(339\)](#), s majorsági szolgaként hunyt el. Házasságukból ismereteink szerint öt gyermek született, akiket az alábbi időpontban kereszteltek:[119\(340\)](#)

Ignatius	(*1770. jan. 31.)
Franciscus	(*1772. szept. 14.)
Jacobus	(*1775. júl. 20.)
Josepha	(*1778. máj. 13.)
<i>Philippus</i>	(*1781. jan. 12.)

3. kép: König 1822-ben épült orgonája Balfon az evangélikus templomban Restaurálta Kormos Gyula 1996–98 között

A legfiatalabb volt Fülöp, akinek keresztapja Fabriczy Mátyás iskolaigazgató, a Szent Mihály-templom organistája és karnagya volt.¹²⁰⁽³⁴¹⁾ Talán ennek a jó kapcsolatnak köszönhető, hogy nem apja foglalkozását választotta, hanem az orgonaépítést. König Fülöp 1805-ben Bécsben inaskodott,¹²¹⁽³⁴²⁾ majd pedig vándoréveit töltötte. (Vándorkönyve sajnos elveszett.) 1810-ben telepedett le Sopronban.¹²²⁽³⁴³⁾ Valószínű, hogy vándorévei során járt Thüringiában a gothai hercegség Großkochberg településén is, ugyanis önálló tevékenységének legalábbis az első szakaszában orgonáinak ósípjait a großkochbergi Heinrich Müller készítette.¹²³⁽³⁴⁴⁾ Egyébként Sopron szabad királyi város is tarthatta a kapcsolatot a hercegséggel, hiszen később maga a herceg is látogatást tett Sopronban. König a polgárjogot csak igen

későn, 1836. március 9-én szerezte meg.[124\(345\)](#)

361 Mintegy 15 évvel fiatalabb felesége Elisabeth Somogyi (*~1796., †1874. szept. 11., 78 é.)[125\(346\)](#) volt, aki egy gyermeknek adott életet: Mária lányuk 1820. február 10-én született, de elég fiatalon, 1844. május 2-án „agy-gyulladás” vitte el a 24 éves hajadont.[126\(347\)](#)

Az orgonaépítés mestersége jó hírnevének védelme érdekében König – Kleblatt-tal karöltve – sokat bajlódott a kontárokkal.[127\(348\)](#) König azzal szerezte meg messze földön jó hírnevét, hogy a környékbeli rendszeres és szakszerű javításokon, felújításokon túl igen szép számú új orgonát épített, messze többet, mint bármelyik előtte és utána tevékenykedő soproni mester. Több, mint 20 új orgonája ismeretes, sajnos azonban ezeknek egy jó része egyrészt a hangzásigény megváltozása, másrészt a restaurálás aprólékos munkáit nem vállaló orgonaépítők keze nyomán megsemmisült. König orgonaépítészete ugyanis a későbarokk hangzásvilágából táplálkozott, így már a 19. század első negyedében is konzervatívnak számított. (3. és 4. kép)

4. kép: König fennmaradt magyarországi legnagyobb orgonája Somogyváron 1841-ből

362 Új orgonái: [128\(349\)](#)

	Település	templom	építés éve	man./reg.	állapot
1.	Szentmargitbánya*	rk.	1813	I/10 P	megsem
2.	Fertőmeggyes*	ev.	1814	I/8 P	megsem
3.	Sopron	Szt. Mihály	1815-17	II/22 P	megsem
4.	Alsórámóc*	rk.	1817	I/8 P	megsem
4.	Harka	ev.	1819	I/10 P	restaurá
5.	Nagyecenk	Széchenyi mauzóleum	1819	I/6 –	restaurá
6.	Sopronkeresztúr*	rk.	1820	II/14 P	megsem
7.	Balf	ev.	1822	I/8 P	restaurá
8.	Devecser	rk.	1824	?	megsem
9.	Fraknó*	Szervita-t.	1825	I/9 P	megsem
10.	Sopron	Szentlélek	1829-30	II/15 P	megsem
11.	Mosontétény*	rk.	1831	I/9 P	megsem
12.	Kővágóörs	ev.	1833	I/7 –	alig múlt
13.	Celldömölk	rk.	1833	II/18 P	megsem
14.	Büdöskút*	rk.	1835	I/10 P	megsem
15.	Fertőféregyháza*	plébániat.	1837	II/16 P	működő
16.	Schwarzenberg**	rk	1838	I/9 P?	megsem
17.	Lók*	rk.	1839	I/7 fP	restaurá
17.	Somfalva*	rk.	1839	?/12 P	megsem
19.	Ajka-Padragkút (Padrag)	rk.	1840	I/6 P?	megsem
20.	Somogyvár	rk.	1841	II/16 P	alig múlt

21.	Bozsok	rk.	1842	I/7 –	működil
22.	Sarród	rk.	1846	?	megsem

* A megjelölt települések ma Ausztria burgenlandi tartományában vannak. Mai nevük rendre: St. Margareth See, Unterrabnitz, Deutschkerutz, Forchtenstein, Tadten, Steinbrunn, Donnerskirchen, Unterfrauenhaid, s Lelkes 1998.

** Ma Schwarzenbach (Alsó-Ausztria).

363König segédek is tartott, s valószínű inasokat is tanított a szakma rejtelseire. A harkai orgona építésénél – az orgonában található felirat alapján – 1819-ben két segítője Adolf Krausz és Mathias Mahder volt. Új orgonáinak nagy száma azt bizonyítja, hogy néha egyszerre több segédet is alkalmazott. A fennmaradt céhes iratok a gyakori két-három segéd mellett az 1837-ben egyszerre 6 segéd egy időben történő alkalmazását is bizonyítják. Nála tanulta többek mellett az orgonaépítő mesterséget 1831–33 között a később jó hírnévnek örvendő aradi orgonaépítő mester, Dangl Antal is,¹⁴²⁽³⁶³⁾ aki olyan elismert szakember lett, hogy tőle rendelték meg a Budai Koronázó-templom (a mai Mátyás-templom), a Magyar Királyi Operaház, sőt a Zeneakadémia orgonáját is.¹⁴³⁽³⁶⁴⁾ Később 1836–38 között pedig a nemes származású Bárány Lajos volt König segédje.¹⁴⁴⁽³⁶⁵⁾ A fennmaradt céhes iratok a következő segédek sorolják fel:¹⁴⁵⁽³⁶⁶⁾

<i>Név</i>	<i>születési hely</i>	<i>időtartam</i>
Hermann <i>Abtmann</i>	Perlin [Berlin]	1812.05.18–
Joseph <i>Katzer</i>	Schönfelt	1812.06.18–1812.08.30.
Joseph <i>Kirfel</i> [Kirsel?]	Baaden	1813.02.22–1813.09.11.
Paul <i>Pohr</i>	Durlach	1813. 05.31–
Vitis <i>Kandit</i>	Amberg (Oberpfalz)	1813.06.06-1813.09.11.
Martinus <i>Wellmann</i>	Kur Preiß (Westphalen)	1813.09.30–1814.09.19.
Gottfried <i>Resch</i>	Güns	1813.12.29–1814.08.10.
Gottfrit <i>Lommatzshaus</i>	Sachsen	1815.01.30–
Christian <i>Hagemister</i>	—	1815.08.18–1815.10.04.
Joseph <i>Kiesel</i>	Mohlbetz	1816.06.25–
Johan <i>Sackal</i> [Szakáll]	Bar aus Ungarn	1816.06.26–1816(?) .08.25.

<i>Név</i>	<i>születési hely</i>	<i>időtartam</i>
Joseph <i>Schwitay</i>	Wien	1819.05.28–
Matheus <i>Moninger</i>	Greyse in Badische	~1821. okt.– 1 év 8 hét
Karl Gustav <i>Fischer</i>	—	1824.04.21–1825.04.05.
Joseph <i>Pogorny</i>	Wellstirsich	1825.01.05–(1825.) 04.25.
Ferdinant <i>Walter</i>	—	1825.04.03–(1825.) 08.30.
Joh. Fridrich <i>Wagner</i>	Zerwig aus Sachsen	1825.08.28–(1826.) 08.17.
Samuel <i>Corony</i>	Somerein	1826.06.12–1827.(?)08.07.
Andreas <i>Schwabler</i>	Forsán	1826.07.19–(1826.) 11.18.
364 Bartholomeus <i>Kovass</i>	—	1829.04.21–1829.05.27.
Joseph <i>Känchlich</i> (Kämhlich?)	Kestehl [Keszthely]	1829.05.12– 1829(?) 05.15.
Johann <i>Kirnbauer</i>	Wißfleis	1829.06.09–1829.11.02.
Eduard <i>Dinnebier</i>	Binsdorf	1829.07.22–1829.11.02.
Fridrich Wilhelm <i>Schwedler</i>	Berlin	1829.10.31–1829.11.22.
Michael <i>Krauthoffer</i>	Körmönt [Körmend]	1830.06.08–1830.10.05.
Johann <i>Pfaffenholz</i>	Aldoffen	1830.07.05–
Ludwig <i>Komig</i>	Franckfort an Main	1830.11.29–
Joseph Heinrich Theodtor <i>Bühtler</i>	Jena	1830.10.10–1831.01.17.
Andon <i>Dangel</i>	—	1831.06.12–1832.01.01.
Joseph <i>Krinovisch</i>	—	1831.01.17–
Joseph <i>Jansch</i>	—	1831.01.17–1831.10.10.
Anton <i>Dangl</i>	—	1831. 146(367) 01.11–1834.04.21.
Ignatz <i>Schaller</i>	—	1832.05.21–1832.10.(?)22.

<i>Név</i>	<i>születési hely</i>	<i>időtartam</i>
Joseph <i>Khern</i>	Kestel [Keszthely?]	1833.06.30–1833.12.20.
Fridrich <i>Kiefer</i>	Wien	1834.07.23–1834.10.29.
Georg <i>Stephanowitsch</i>	Szombor	1834.09.15–1835.03.02.
Klemens <i>Wedemann</i>	Münster	1835.01.20–(1835.) 05.18.
Joseph <i>Kisch</i>	Steinamanger	1835.07.03–1835.08.17.
Johann <i>Gulyás</i>	Kis Telek	1835.07.08–1835.08.16.
<i>Gombár</i> Joseph	Trigatsch	1835.08.19–1835.09.21.
Johann <i>Gallfuß</i>	Oberwart	1835.08.19–1835.09.07.
Johann Tomas <i>Schneider</i>	Preßburg	1835.10.03–1835.10.26.
Jakob <i>Werner</i>	Szár (Stuhlweissenburg com.)	1835.11.06–1837.10.18.
Anton <i>Schwab</i>	Martinsberg	1836.06.28–1840.04.27.
Johan <i>Stiglitz</i>	Oggau	1836.02.20–1837.03.06.
Johann <i>Friedrich</i>	Ruduz, Kreis Saaz	1837.03.05–1837.09.04.
Steling(?) August <i>Wilhelm</i>	Brandschweig	1837.02.09–1837.06.11.
Mathias <i>Krumböck</i>	Sanqt Johan	1837.04.12–(1838) 04.07.
Ignatz <i>Weinsteigen</i>	Rabb [Győr]	1837.06.14–1837.07.03.
Michael <i>Barch</i> (?)	Győr	1837.07.19–1837.09.03.
Joseph <i>Tuschler</i>	Büköst	1837.07.26–1838.07.02.
Leopolt <i>Ratzesburger</i>	Lintz	1837.09.11–1837.10.24.
<i>Haszti</i> István	—	1838.04.22–1838.06.04.
<i>Sebestyén</i> Andreas	—	1838.03.02–1838.07.03.
Paul <i>Zajnez</i>	—	1838.06.04–1838.10.02.

<i>Név</i>	<i>születési hely</i>	<i>időtartam</i>
<i>Fatei Joseph</i>	—	1838.09.23–1839.02.20.
<i>Karl Leipert</i>	Dreßden (Saihsen)	1838.12.30–1839.01.28.
<i>Joseph Bauman</i>	Pervál	1839.01.02–1839.01.28.
<i>Nimeti Imre</i>	Somló Vásárhely	1839.07.10–1839.08.(?)18.

Tekintettel arra, hogy König szinte haláláig aktívan dolgozott, ezért tevékenységének 1840–52 közötti időszakában is minden bizonnyal voltak segédei, de ezt igazoló céhes irat sajnos nem maradt fenn. A segédek nagy száma, származási helyük sokrétúsége egyértelműen azt igazolja, hogy König a határokon túl, messze földön is igen jó hírnévnek örvendett. Azon esetekből, amikor egyes segédek rövid idő után továbbálltak, feltételezhetően az a következtetés is levonható, hogy a mester által megkövetelt normáknak nem tudtak megfelelni, s vagy önszántukból, vagy pedig König indítványozására máshova szegődtek el.

365 König a környék szinte valamennyi orgonáját javította vagy felújította, sőt karbantartási szerződést is kötött. Ilyen volt az a felújítási munka, amikor 1845. augusztus 30. és szeptember 12. között Osliban a Roth által épített „...*de már nagyon hiányossá vált orgonát tökéletesen minden végeiben kijavította...*”,¹⁴⁷⁽³⁶⁸⁾ vagy pl. az 1851. május 6-án a fertőmeggyesi evangélikus gyülekezettel kötött szerződése, amelynek értelmében 90 ft-ért a teljesen elhangolódott orgonájukat behangolta és megjavította, továbbá ennek fejében az elkövetkező 6 éven át ingyen vállalta a hangszer további esetleges javításait is. Talán ez volt utolsó nagyobb javítási munkája, de a rendszeres karbantartást már nem teljesíthette, ugyanis 1852. szeptember 3-án —150 évvel ezelőtt — 72 éves korában bénulás következtében elhunyt.¹⁴⁸⁽³⁶⁹⁾

Fabry (Fábri) Ferenc (*?, †?) vándor orgonaépítő lehetett, akinek Sopron is csupán egy állomáshelyet jelentett a többi között. Életről, tevékenységéről keveset tudunk, ugyanis nem sikerült a városban hivatalosan letelepednie. Főleg orgonajavítgatásokból élt. Ilyen munkája volt többek között a balfi ev. templom első pozitív orgonájának reparálása 1816-ban, amikor 70 ft-ot kapott munkájáért.¹⁴⁹⁽³⁷⁰⁾ Kétszer is rossz emlékekkel hagyta el Sopront: 1816-ban egy reggel a Fehér Rózsából jövet állítólag 2140 forintját¹⁵⁰⁽³⁷¹⁾ veszítette el. Csak két év múlva hallotta, hogy valamilyen csavargónál ilyen nagy összeget találtak. Akkor azonban már hiába kérte a pénzét, nyilván bizonyítékok hiányában nem kapta meg.¹⁵¹⁽³⁷²⁾ 1817. december 30-án kezdte el a Petőfalván az evangélikus templom orgonájának javítását, de a munkát néhány hétre félbeszakította, s 1818. január 8-án Sopronba ment, hogy a szükséges alkatrészeket ott megvegye.¹⁵²⁽³⁷³⁾ Fábryt 1818-ban Sopronban le is tartóztatták, mert Lajtaszékről javítás címén egy csomó ónsípot cipelt el és azóta nem jelentkezett. Ugyanakkor Petőfalvára is várták, ahová szintén elígérkezett. Ott sürgős lévén a dolog, a petőfalvi evangélikus pap maga ment el a lajtaszéki plébánoshoz és szerzett olyan írást, amelynek hatására kiengedték a börtönből.¹⁵³⁽³⁷⁴⁾

Bärtz János¹⁵⁴⁽³⁷⁵⁾ (~1793–1835) közel 18 éven át segédként dolgozott Dorner Albert szombathelyi műhelyében, majd Sopronba költözött, s 1834-ben kérte felvételét az asztalos céhbe.¹⁵⁵⁽³⁷⁶⁾ Ő sem szerzett polgárjogot, mindenesetre bizonyos, hogy volt műhelye a városban. Itt azonban ónsípkészítésre nem rendezkedett be, ezeket általában Dornerrel készítette.¹⁵⁶⁽³⁷⁷⁾

366 Bärtz 1834-ben 20 ft-ért javította Petőfalván az evangélikus imaházban lévő 4 regiszteres kis

orgonát.¹⁵⁷⁽³⁷⁸⁾ A soproni evangélikus konvent őt bízta meg, hogy a líceum könyvtárszobájába¹⁵⁸⁽³⁷⁹⁾ egy faragványokkal díszített, ajtószárnyakkal ellátott 5 változatú pozitívot készítsen.¹⁵⁹⁽³⁸⁰⁾ Hozzá is látott az orgonához, mielőtt azonban elkészült volna vele, 1835. szeptember 2-án 42 éves korában elhunyt.¹⁶⁰⁽³⁸¹⁾ Ekkor Königgel készítették egy árajánlatot a befejezéshez, melyben az orgona készültégi állapotáról így nyilatkozik: *“a szekrény ajtók és betétek nélkül, a hozzá tartozó két fúvó a szelládával készen van, amihez azonban két fasípsor nincs egészen készen, hiányzik belőle továbbá három ónsípsor, regiszterenként 51 síppal, összesen 153 db, egy klaviatúra a regiszterhúzókkal és a hátralévő síptőkék, a szükséges fafaragó- és lakatosmunka, a szíjak, emellett a hozzá tartozó apróságok is. Ez [mármint az orgona befejezése] hozzávetőlegesen 360 fr-ra jön ki bécsi pénzben.”* A munka befejezésével mégsem Königet, hanem Bärtz végrendelete értelmében egykori tanítómesterét és munkaadóját, a szombethelyi Dornert bízták meg, aki még két változatot épített a hangszerhez.¹⁶¹⁽³⁸²⁾ A Dornerral történt levelezés ugyanakkor egy 6 regiszteres orgonát említ,¹⁶²⁽³⁸³⁾ azonban Bärtz minden bizonnyal 5 regiszteresre tervezte, ha a bővítés után 7 regiszteres lett.¹⁶³⁽³⁸⁴⁾

Seidelmann Károly Ferenc (1798– †1841) orgonaépítő a sziléziai Weißwasserben született 1798. december 13-án Seidelmann Ferenc cipőkészítő mester és Nentwich Magdolna gyermekeként.¹⁶⁴⁽³⁸⁵⁾ Vándorkönyve alapján Bécsben volt segéd, ahol szabadulólevele szerint 1820. május 12-től 6 éven át Christoph Erler hangszer- és orgonaépítőnél tanult.¹⁶⁵⁽³⁸⁶⁾ 1828–29 között a bécsi Schottenstift apátsági uradalmában dolgozott mint orgona- és hangszerkészítő segéd, majd 1837-ig ismét Erler segédjeként. 1837-ben javította és alakította át Roth 1761-ben épített lorettói hangszerét.¹⁶⁶⁽³⁸⁷⁾ 1838-ban még Bécsben tartózkodott,¹⁶⁷⁽³⁸⁸⁾ de 1839 tavaszán a nőtlén, 41 éves orgonaépítő már kezdeményezte letelepedését Sopronban,¹⁶⁸⁽³⁸⁹⁾ s még ugyanezen év július 17-ét követően 3 hónapon át foglalkoztatta vándorévei során Halper János szombathelyi orgonaépítő segédet.¹⁶⁹⁽³⁹⁰⁾ Seidelmann a polgárjogot csak ezt követően 1840. február 21-én nyerte el.¹⁷⁰⁽³⁹¹⁾ Lakása,¹⁷¹⁽³⁹²⁾ s valószínűleg műhelye is, a külvárosban volt.

³⁶⁷Időközben 1839 vége és 1840 eleje között házasságot kötött Hacker Anna Máriával, aki 1840. november 5-én Susanna Carolina lányuknak adott életet. Seidelmann további munkásságáról gyakorlatilag semmit nem tudunk, hiszen a következő év kora tavaszán, március 28-án 42 évesen hirtelen eltávozott az élők sorából.¹⁷²⁽³⁹³⁾ Ha figyelembe vesszük azt a tényt is, hogy König és Szarka ezidőtájt még fénykorát élte, nem csodálkozhatunk azon, ha esetleg alig kapott munkát Sopronban és környékén, s így a levéltárakban sem akadtunk tevékenységének írásos nyomára.

Fischpera Konrád (*?, †1866-69 között¹⁷³⁽³⁹⁴⁾) orgonaépítő és Antonia Tobiaschovsky (*~1823., †1868. aug. 25., 45 é.)¹⁷⁴⁽³⁹⁵⁾ frigyéből a kutatás mai állása szerint a soproni anyakönyvek alapján¹⁷⁵⁽³⁹⁶⁾ — hat gyermek született, de gyermekei általában nagyon rövid életkort értek meg: ¹⁷⁶⁽³⁹⁷⁾

Susanna	(*1853. okt. 12., †1855. szept. 6., 2 é.)
Richard	(*1855. okt. 19., †1863. szept. 28., 8 é.)
Fridericus	(*1858. febr. 5. †1877. aug. 24. ¹⁷⁷⁽³⁹⁸⁾)
Gabriella	(* 1861 okt. 5., †1862. ápr. 17., ½ é.)
Rudolphus	(*1863. febr. 17.)

Augustinus (*1867. jan. 17., †1867. febr. 8., 3 hetes)

Fischpera tevékenységéről keveset tudunk. Mindenesetre nem élhettek valami jól, ugyanis feleségét 1862-ben lopás miatt első fokon 30 napi börtönbüntetésre és a felmerült kár megtérítésre ítélték, valamint lefoglalták az eltulajdonított ingóságokat. Fellebbezése nyomán azonban börtönbüntetését 14 napra csökkentették, mert tekintetbe vették „*azon könnyítő körülményt, mikép nyomasztó szükség ösztönözte a' büntett elkövetésére.*”¹⁷⁸⁽³⁹⁹⁾ A peres iratokból az is kiderül, számított arra, hogy férje a kárt megtéríti, de ez nem történt meg. Ugyanitt tudjuk meg, hogy Antonia Fischpera a Silbergasse 718. sz. alatt lakott.¹⁷⁹⁽⁴⁰⁰⁾

Fischpera szakmai tevékenységéről mindössze annyit sikerült kideríteni, hogy 1853-ban javította a balfi ev. templom 1822-ben épült König-orgonáját,¹⁸⁰⁽⁴⁰¹⁾ s 1856-ban ³⁶⁸Osliban 12 pengő forintért helyreállította az egykori Roth-orgonát, amelyet Szarka Mátyás nem tudott összerakni. Ugyanitt három évvel később, 1859. december 14-16. között „*gyökeresen megcsinálta a romlott fúvókat*”, amelyért 10 ft-ot fizettek ki neki.¹⁸¹⁽⁴⁰²⁾ 1860-ban Téten a rk. templom orgonáját,¹⁸²⁽⁴⁰³⁾ 1864-ben ismét az osli orgonát javította, 1865-ben ez utóbbit pedig 8 ft-ért fel is hangolta.¹⁸³⁽⁴⁰⁴⁾

Itt kell megemlítenünk a **Günther Fischpera** nevet is, aki 1848-ban és 1853-ban a harkai orgonát javította, s ezért 22, illetve 5 ft díjat vett fel.¹⁸⁴⁽⁴⁰⁵⁾ Nem tudjuk, hogy Günther azonos-e Konráddal, akinek ez lehetett a másik keresztnéve, vagy esetleg annak testvére volt. Sajnos ezidáig semmilyen más adatot nem sikerült vele kapcsolatban kideríteni, így kilétét sem tudtuk feltárni.

Hagemann Ferenc (1816–1870) a németországi Hildesheimben 1816 körül született.¹⁸⁵⁽⁴⁰⁶⁾ Később Sopronban telepedett le, ahol a Rosengasse 6. sz. alatt lakott. Felesége Aloysia Folkos (Folks, Volkos, Voigt) volt, akitől ismereteink szerint a következő gyermekek születtek:¹⁸⁶⁽⁴⁰⁷⁾

Franciscus¹⁸⁷⁽⁴⁰⁸⁾ Ignatius (*1863. szept. 16.)

Theresia Carolina (*1865. jan. 17.,)

Aloysia (*1866. febr. 7., †1867. dec. 7., 15 [?!] hónapos)

Guilelmus¹⁸⁸⁽⁴⁰⁹⁾ Henricus (*1867. szept.18.)

Henricus Carolus (*1869. dec. 14.)

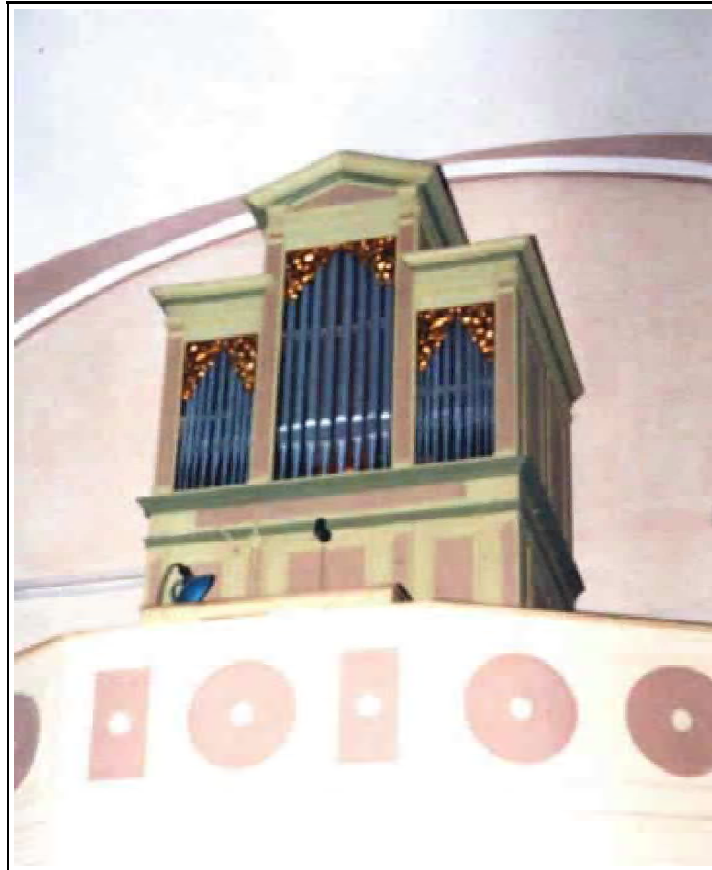
Hagemann 1859-ben engedélyt kért a tanácstól, hogy gyakorolhassa szakmáját, mint hangszerkészítő.¹⁸⁹⁽⁴¹⁰⁾ Rendszeresen javította a Sopron környéki orgonákat, így többek között 1858-ban nagyobb javítást végzett a harkai ev. templom orgonáján,¹⁹⁰⁽⁴¹¹⁾ 1859-ben a szükséges javítás mellett 50 ft-ért hangolta is a kaboldi orgonát,¹⁹¹⁽⁴¹²⁾ 1864-ben pedig 70 ft-ért javította a balfi ev. gyülekezet hangszerét.¹⁹²⁽⁴¹³⁾ A locsmándiakét 1865-ben 140 ft-ért állította helyre,¹⁹³⁽⁴¹⁴⁾ s még ugyanezen év szeptember 22-én az ágfalvi evangélikus templom orgonáját tisztította és javította, majd szeptember 29-én 115 ft-ot vett fel a gyülekezettől. Ugyanakkor szerződést is kötöttek vele, amelynek értelmében további 5 évig díjtalanul megjavítja orgonájukat.¹⁹⁴⁽⁴¹⁵⁾ ³⁶⁹Később 1870-ben még visszament Locsmándra, s 8 ft-ért tisztította az ottani hangszert.¹⁹⁵⁽⁴¹⁶⁾ Ekkor már a Wiener-Vorstraße 28. sz. alatt lakott.¹⁹⁶⁽⁴¹⁷⁾

Mai ismereteink szerint csak egyetlen orgonája maradt fenn (I/12 P), amelyet klasszicista szekrényben 9+8+9-es síptükkörrel 1866-ban épített a völcséji rk. templomban (**5. kép**). E hangszer az időközbeni

felújítások után ma is remekül működik.[197\(418\)](#)

Hagemann 1870. november 30-án – viszonylag fiatalon – 54 éves korában hunyt el Sopronban.[198\(419\)](#)

5. kép: Hagemann 1866-ban épült, egyetlen megmaradt orgonája Völcsejen

Müller Antal (1840–1901) Egerben (ma a csehországi Cheb) született 1840. december 15-én. A szakmát még Csehországban apjától tanulta. 1870-ben települt át Sopronba. Műhelyét 1871-ben alapította, de csak 1872-ben kapta meg a honosítást és az iparjogot. Először orgonakészítéssel foglalkozott, majd 1899-től zongora-raktárat nyitott. Műhelyének és üzletének címe Sopron, Új u. 9. volt.[199\(420\)](#)

370Cégtáblával jelzett új orgonái:

1870 Sopronkövesd, róm. kat. I/10 P

1883 Agyagosszergény, róm. kat. I/11 P

1887 Zsira, róm. kat. I/8 P

1888 Farád, róm. kat. I/8 P

1893 Horvátzsídány, róm. kat. I/9 P

Cégtáblával nem jelzett, de neki tulajdonított orgonák:

1872 Pinnye, rk. I/7 P²⁰⁰⁽⁴²¹⁾

1879 Röjtök, rk.²⁰¹⁽⁴²²⁾ I/9 P

1886 Rábakecöl, rk.²⁰²⁽⁴²³⁾ I/7 ?

Sopronkövesdi és a farádi orgonáinak az az érdekessége, hogy – tudomásunk szerint egyedülállóan – függőleges elhelyezésű csúszkákat épített, az agyagosszergényi orgonát (6. kép) pedig – kis orgonákon ritkaságszámba menően – tercmixtúrával látta el.²⁰³⁽⁴²⁴⁾

6. kép: Müller Antal 1833-ban épített agyagosszergényi orgonája

³⁷¹Új hangszerek készítésén túl javítással is foglalkozott. Így pl. 1876-ban az ausztriai Klastromból az ólmodi rk. templomba ő hozta át és reparálta az orgonát, 1880 körül pedig a nemeskéri rk. templom hangszerét javította ²⁰⁴⁽⁴²⁵⁾ és a hátuljátszós billentyűzet helyett egy elől álló játszóasztallal látta el. Ekkortájt bővítette Ludad (Gyöngyösfalu) rk. templomának orgonáját is: ahhoz függőleges csúszkával új regisztert épített.²⁰⁵⁽⁴²⁶⁾ 1882-ben 85 ft-ért, 1887-ben 7 ft-ért, 1890-ben pedig 7 ft 50 kr-ért a balfi ev.

templom orgonáját javította.[206\(427\)](#)

Két gyermekéről tudunk, lánya 1879-ben meghalt, György fia pedig – aki még a csehországi Egerben született 1866-ban – apja foglalkozását folytatta.[207\(428\)](#) Müller Antal 60 éves korában, 1901. június 19-én hunyt el Sopronban.[208\(429\)](#)

iff. Hesse Károly (1854–1935) a jól ismert bécsi orgonaépítő, Carl Hesse fiaként Bécsben született. Csak a 20. század első éveiben telepedett le Sopronban. Iparigazolványa hangszergyártásra szól. A Jókai utca 24. alatt lakott, ahol bejelentett műhelye is volt,[209\(430\)](#) ugyanakkor más forrás szerint műhelyét a Várkerület 127. sz. alatt nyitotta meg.[210\(431\)](#)

Bár Hesse orgonaépítőnek mondta magát, egy új hangszeréről sem tudunk. Leginkább csak orgona- és más hangszerek javításait végezte, de foglalkoztatta a harmóniumkészítés is. Kísérletképpen készített egy átlátszó szekrényű kétmanuális harmóniumot, amelynek a belső szerkezete látszott. Ezt a hangszert be is mutatta a soproni kaszinóban. Soproni működése idején kapott megbízást a celldömölki bencés apátsági templom orgonájának generáljavítására és felújítására. Hesse a javítást 1910-ben el is végezte. Említést érdemel még ritka, „Accord” nevű regiszterere, amely lényegében harangjátékot jelent.[211\(432\)](#)

Volt autója is, ami akkor ritkaságnak mondható. 1912-ben azonban csődbe jutott, s törölték az iparosok nyilvántartásából.[212\(433\)](#) Minden értékét kiárusították, köztük autóját, harmóniumját és gramofonjait is. Hesse ezek után elhagyta Sopront és Kőszegre költözött, ahol 1913 és 1933 között szerepel az ipartestületi tagdíjfizetők sorában. Kőszegi működése alatt javította a helyi Szent Jakab templom, valamint a nemescsói evangélikus templom orgonáit.[213\(434\)](#) Miután első felesége meghalt, 1915. december 18-án 62 éves korában Kőszegen polgári, majd 1916. március 23-án Sopronban evangélikus módon házasságot kötött a nála 36 évvel fiatalabb Sowitschberger Zsófiával (*1890. júl. 25., †1965. márc. 25.).[214\(435\)](#) 1933-ban 79 éves korában visszaadta iparendélyét, s [372](#) visszaköltözött Sopronba, ahol a Paprét 17. szám alatt lakott. 1934-ben még orgona- és harmóniumkészítőként ugyanitt iparendélyt kapott. E tevékenysége során az osztrák Joseph Huber (*1898, Offensheim) volt a társa, aki Kismartonban kapta meg iparigazolványát.[215\(436\)](#) Közös műhelyük is a Paprét 17. sz. alatt volt. 1935. március 14-én 81 éves korában „aggaszály”-ban hunyt el,[216\(437\)](#) de iparuk csak 1937-ben szűnt meg.[217\(438\)](#)

Müller György (1866–1942) a csehországi Egerben (ma Cheb) született 1866-ban a fentebb említett Müller Antal gyermekeként.[218\(439\)](#) 1892-ben kapott iparjogot, mint orgona- és zongorakészítő és kereskedő. Apjának Sopron, Új u. 9. sz. alatti műhelyét vette át.[219\(440\)](#) Az 1896-os Ezredéves Országos Kiállításán elismerő oklevelet kapott.[220\(441\)](#) Új orgonájáról nincs tudomásunk. Orgonajavítással azonban foglalkozott — igaz mindössze két esetről tudunk. Mindkét alkalommal a fertőmeggyesi régi König-orgonát javította: 1900-ban, illetve 1902-ben került erre sor, amikor 8 illetve 12 koronát fizettek ki neki.[221\(442\)](#) Orgona és zongorakészítő tevékenységre jogosító iparigazolványát 1902-ben kapta meg.[222\(443\)](#) A századforduló idején cimbalomkészítéssel, 1930 32 között zongorahangolással foglalkozott. 1932-ben fiának, Müller Jánosnak adta át műhelyét,[223\(444\)](#) aki zongorakészítő és -kereskedőként működött az államosításig.[224\(445\)](#) (Fia egyébként kitűnően zongorázott. 1948-ban először Ausztriába menekült, majd kivándorolt Ausztráliába, ahonnan rendszeresen Amerikába járt koncertezni. Később az USA-ban San Franciscóban települt le. 1984-től ismét Sopronban élt 1989-ben bekövetkezett haláláig.[225\(446\)](#)) Müller György 1942. február 23-án Sopronban hunyt el.[226\(447\)](#)

Césár (Cäsar) Gyula (1887–1952) az oroszországi Kazanban látta meg a napvilágot 1887. március 22-én Cäsar Gyula orgonaművész és Markowa Borbála gyermekeként.[227\(448\)](#) Az első világháború után települt át Oroszországból Sopronba. Magyar állampolgárságát 1917-ben szerezte meg.[228\(449\)](#) 36 évesen, 1923.

július 26-án kötött házasságot a soproni evangélikus templomban a 38 éves zsédenyi születésű Szekér Karolinnal (*1885. máj.10., †1966. máj.1.).[229\(450\)](#) Gyermekük nem született.[230\(451\)](#)

373 Egyedül dolgozott, orgona- és zongorajavítással foglalkozott. 1924-ben kapott iparigazolványt, mely zongorahangolásra, orgonaépítésre és papírból készülő orgonasípok előállítására jogosította.[231\(452\)](#) Mint első magyar orgona-nitrochrom-papír sípkészítő hirdette magát az újságokban. Műhelye a Rákóczi F. utca 16. sz. (ma 8. sz.) alatt volt.[232\(453\)](#) A két világháború közötti inflációs időkben, amikor sem ónhoz, sem ólomhoz vagy horganyhoz nem lehetett hozzájutni, az első világháború végén rekvirált ónsípkat és más sérült, illetve hiányzó sípkat impregnált papírsípkokkal pótolta. Ezeket nagy körültekintéssel és precizitással, mesteri fokon készítette el.[233\(454\)](#) A soproni Szent György templom orgonájának megjavítására is megbízást kapott. Ez alkalommal papírsípkból készült vonós regisztereket épített be a hangszerbe.[234\(455\)](#) Mindössze egy új orgonájáról tudunk, amit a burgenlandi (Ausztria) Baumgartenben[235\(456\)](#) épített (I/6) 1928-ban,[236\(457\)](#) egyébként inkább csak javításokkal és síppótlásokkal foglalkozott. Többek között 1928-ban, 1941-ben és 1944-ben javította a fertőbozi, 1930. február 4-én a pinnyi orgonát,[237\(458\)](#) 1932-ben pedig a nagybaráti (Győrújbarát) rk., 1935-ben a szilsárkányi és vadosfai evangélikus templomok,[238\(459\)](#) valamint 1935. augusztus 17-én a fertőrákosi Wiest testvérek 1784-ben épített orgonáját.[239\(460\)](#) Nagyon jól sikerült a soproni Kecse-templom orgonájának síppótlása is.[240\(461\)](#) Lehet, bár nem valószínű, hogy az egri Minorita-templom volt orgonájának néma homlokzati sípjait is ő készítette.[241\(462\)](#) Később, 1945 után – nyilván a visszaeső kereslet hatására – játék- és gombfésztésre is kiterjedt tevékenysége. Ipara 1952. április 13-án bekövetkezett halálával szűnt meg.[242\(463\)](#)

Kormos Gyula (*1950). Többdiplomás mérnöki végzettsége mellett 33 éve foglalkoztatja az orgona minden kérdésköre. 1983 óta végez orgonatorténeti tudományos kutatásokat, 1994 óta rendszeresen publikál.[243\(464\)](#) 1996-ban egyetemi doktori címet szerzett. Az elmúlt évtizedek alatt több külföldi orgonaüzemet, restaurálási műhelyt, **374**műemlék orgonát[244\(465\)](#) keresett fel. Már több mint 25 éve foglalkozott orgonákkal, amikor a hazai orgonaállapotok, orgonarestaurálások áldatlan helyzetét látva – bár ő nem orgonaépítő – levéltári kutatások és a hazai fellelhető analóg hangszerek tanulmányozása után elkezdte a harkai[245\(466\)](#), négy év múlva pedig a balfi evangélikus templom König-orgonájának restaurálását (3. kép). E két restaurált hangszer a Magyar Egyházzenei Társaság Orgonás Tagozatának 1999-ben szervezett orgonás kirándulásán részt vett orgonaművészek, orgonaépítők és orgonakedvelők körében osztatlan sikert aratott.[246\(467\)](#) Mindkét hangszeren CD felvétel készült. Rendszeresen készít restaurálási terveket, ugyanakkor a legtöbb magyarországi orgonarestaurálás szakértője. Az utóbbi időben három nemzetközi orgona-konferencián is részt vett.

Szarka György (*1963) a Budapesti Műszaki Egyetem Villamosmérnöki Karán szerzett diplomát 1987-ben. Orgonával kapcsolatos tanulmányait a budapesti Aquincum cégnél folytatta, majd 1990-ben visszatért Sopronba, ahol önálló tevékenységbe kezdett. Ezt elsősorban Sopron és környéke orgonáinak karbantartása, javítása jelentette. Saját konstrukcióként az erre alkalmas hangszerekbe való elektromos vezérlő berendezéseket, setzer-kombinációt is kifejlesztett. Ezek az ország több részén, saját és kollégái orgonáiba kerültek beépítésre (Sopron, Szt. István templom; Budapest, Szt. Margit templom; Nyíregyháza, r.k. templom; Miskolc, Deszkatemplom).[247\(468\)](#) Az 1994-től Szabó Andrással létrehozott közös cég elsősorban műemlék orgonák restaurálására szakosodott.

Szabó András (*1968) Szombathelyen és Budapesten sajátította el az orgonaépítés alapjait. 1988-tól önálló orgonaépítőként kezdett dolgozni, először szülővárosa, Sopron és környéke, később nagyrészt Somogy és Veszprém megye orgonáinak javításával, karbantartásával foglalkozott. Már tevékenységének kezdetétől a régi orgonák érdekelték, így elkötelezettséget érez a műemlék hangszerek legkorhűbb

restaurálására. 1988-tól alkalmaz historikus hangolásokat a régi orgonák esetében. Több külföldi mintarestaurálást is tanulmányozott. 1994 novemberétől Szarka György orgonaépítővel közös céget hoztak létre Soproni Orgonaépítő Kkt. néven. Bár új orgonát is készítettek (Sopron, Szent István templom, II/19 P, Rábapaty rk. t. I/8 P, Dunasziget I/6 fP), mégis elsősorban orgonarestaurálási munkára specializálódtak (7. kép) (Fertőrákos I/10 P, Hajós II/16 P, Bélápátfalva I/10 P, Jászkisér II/15 P, Nemescsó I/7 P, Pinnye I/7 P).[248\(469\)](#)

375

7. kép: A Szabó András és Szarka György által restaurált fertőrákosi barokk orgona (Wiest-testvérek, 1784.)

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Műhely

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Műhely / Turbuly Éva: Soproni történeti források az Osztrák Nemzeti Könyvtár kéziratárában

Turbuly Éva: Soproni történeti források az Osztrák Nemzeti Könyvtár kéziratárában

Az elmúlt évezredben Magyarország történelme szorosan összefonódott Ausztriával, a Habsburg házzal. Az egyes korszakok megítéléséről a történészek is vitáznak, a „kuruc” és a „labanc” történetírás kettőssége bizonyos tekintetben napjainkig él. A végleges elszakadás az első világháborút követően egyik fél számára sem hozott sok örömet, Ausztria nagyhatalmi pozícióját, Magyarország területének és lakosságának nagyobb felét veszítette el. Az 1927. január 1-jén hatályba lépett bádeni egyezmény döntött a közös történelem írott forrásainak sorsáról, felosztásáról Magyarország és Ausztria között. A Bécsben maradt iratanyag tanulmányozásában napjainkig állandó magyar levéltári delegátusok segítik a kutatókat. Az Osztrák Állami Levéltár keretein belül működő Kamarai Levéltár (Hofkammerarchiv), Hadilevéltár (Kriegsarchiv), a Házi-, Udvari és Állami Levéltár (Haus-, Hof- und Staatsarchiv) számos magyar, köztük soproni vonatkozású iratot is őriz. Ilyenekre kis szerencsével Bécs Város Levéltárában (Stadtarchiv Wien) is ráakadhatunk.

1996 óta a Collegium Hungaricum ösztöndíjával három alkalommal dolgoztam bécsi közgyűjteményekben. Főként a Nyugat-Dunántúl 16–18. századi történetére kerestem adatokat, megismerve az említett közgyűjtemények rendszerét, a bennük őrzött iratok jellegét, a kutatás célravezető formáit. Mindeközben felbecsülhetetlen értékű segítséget kaptam a bécsi levéltári delegátusoktól, Gecsényi Lajostól és Fazekas Istvántól. Ez alkalommal arról szeretnék beszámolni a Soproni Szemle hasábjain, hogy a levéltárak mellett az Osztrák Nemzeti Könyvtár (Österreichische Nationalbibliothek) gyűjteményei is okozhatnak kellemes meglepetést a soproni kutatóknak.

Még az 1990-es évek közepén Grüll Tibor említette, hogy látott néhány soproni végrendeletet az Osztrák Nemzeti Könyvtár kéziratárában, majd két éve Házi Jenő bécsi kutatásairól írt 1930. évi jelentésében találtam egy bekezdést arról, hogy több 16–17. századi soproni számadáskönyvet fedezett fel az Osztrák Nemzeti Könyvtárban, amelyek valószínűleg „valamely lelkiismeretlen elődje selejtezését követően” kerültek ki a levéltárból és Magyarországról.

2001-ben kinti kutatásaim fő céljai közé tartozott a fenti soproni végrendeletek és számadáskönyvek feltalálása az Osztrák Nemzeti Könyvtár Kéziratárában.¹⁽⁴⁷⁰⁾ Hummel ³⁷⁷Kristóf végrendelete megjelent a *Lesestoffe in Westungarn I.* kötetében.²⁽⁴⁷¹⁾ A Cod. Ser. Nr. 28. jelzet volt a kiindulópont, amelynek megfejtésében Fazekas István is segített, mondva, hogy a Series Nova sorozatban viszonylag közeli sorszámokkal több soproni provenienciájú kéziratra emlékszik. A következő lépés a megfelelő segédlet³⁽⁴⁷²⁾ feltalálása volt, amelyet végiglapozva valóban előkerült húsz kötet, amelyek egészen biztosan a Soproni Városi Levéltárból kerültek Bécsbe. Többségüket 1873/74-ben vásárolta meg az intézmény Max

Goldschmidt régiségkereskedőtől. Lehetséges, hogy a kötetek „selejtezése” mögött a levéltár egy alkalmazottjának pénzszerzési akciója állt, vagy az őrzési-nyilvántartási hiányosságokat használta ki egy „kutató”. A kötetek többsége városi, templomi és kórházi számadáskönyv, de találhatók köztük inventáriumok, gyámi elszámolások, adóösszeírások és számadások, valamint jegyzőkönyvi fogalmazványok is. A későbbi soproni ellenőrzések során megállapítottuk, hogy a jegyzőkönyvi fogalmazványoktól eltekintve unikális iratok, amelyek valóban hiányoznak a Soproni Levéltár gyűjteményéből. Többségük a 16. század második feléből és a 17. századból származik, de akad köztük 18. századi darab is. Legkorábbi közülük a sókamara 1534/35. évi számadása és egy gyámi számadás 1546-ból. Célunk az volt, hogy ez a szervesen Sopron történetéhez tartozó iratanyag újra hozzáférhetővé, kutathatóvá váljon Magyarországon, Sopronban is. Ennek érdekében kért támogatást a Soproni Levéltár a Nemzeti Kulturális Alap Levéltári Szakkollégiumától. A sikeres pályázat tette lehetővé, hogy az összesen mintegy 3000 fóliót, vagyis 6000 oldalt kitevő iratanyag mikrofilmzését megrendeljük. Reményeink szerint az iratok – ha eredeti mivoltukban nem is – virtuálisan még 2002-ben visszatérnek eredeti helyükre, a Soproni Levéltár polcaira, ahol tanulmányozhatják őket az érdeklődők.

A kezdeti sikeren felbuzdulva végignéztem a 15 ezer feletti dokumentumot számláló sorozatot. A Szent Mihály templom 1775. évi számadáskönyve és egy 18. század közepéről származó helyesbített adókvetés mellett további három kiemelkedő forrásértékű kötetet találtam. Ezek a soproni jezsuita kollégium naplói,⁴⁽⁴⁷³⁾ amelyeket az Országos Széchényi Könyvtár 1982-ben már mikrofilmre vetetett. Az első kötet 447, a második 229, az utolsó 468 fóliót számlál. Ebben a 107. fóliót követően a bejegyzések megszakadtak. Adataikat Mészáros István felhasználta A soproni Bencés Gimnázium című munkájában.⁵⁽⁴⁷⁴⁾ A naplók valószínűleg a 18. század végén, a rend 1773. évi feloszlását követően kerültek el eredeti rendeltetési helyükről. Az iskola azonban tovább működött, hosszabb átmeneti időszakot követően 1802-től bencés gimnáziumként.⁶⁽⁴⁷⁵⁾

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Műhely / Turbuly Éva: Soproni történeti források az Osztrák Nemzeti Könyvtár kéziratárában / Az ÖNB Kézirattára „Series Nova” sorozatában található soproni vonatkozású iratok jegyzéke

378 Az ÖNB Kézirattára „Series Nova” sorozatában található soproni vonatkozású iratok jegyzéke

Ser.n. 9.

RAITUNG DER CÄMMEREI DER FREISTADT ÖDENBURG 1580

Georgius Nußbaum városi írnok megerősítése, 1580. február 25.

127 fol.⁷⁽⁴⁷⁶⁾

Ser.n. 10.

SAMUEL DANAPFF: LAZARETH-RECHNUNG PRO ANNO 1738 (DER FREISTADT ÖDENBURG)

Abraham Egidi Dobner városi írnok megerősítése, 1739. május 8.

94+17 pag.⁸⁽⁴⁷⁷⁾

Ser.n. 11.

RAITTUNGEN DES ÖDENBURGER SPITALS 1642–1686

1. Matthias Vogler: Raittung Spittal Ampt zue Oedenburg betreffend de Anno 1642. Johann Christoph Metzger városi írnok hitelesítése, 1643. márc. 9.

1–76. fol.

2. Michael Kling: Raittung ... was er wegen gemainer Statt Burg(er)-Spittal in allem empfangen und widerumb außgegeben hatt. Anno 1660.
78–147. fol.
3. Martin Cserny: Raittung ... was derselbe wegen gemeiner Statt Burger-Spittal in allem Empfangen und wider außgegeben hat. De Anno 1680.
150–198. fol.
4. Georg Kersnarich: Raittung ... waß derselbe wegen gemainer Stadt Bürger Spital in allem Empfangen und widerumb außgegeben hat. De Anno 1686.
199–237. fol.

Ser.n. 12.

CAMMER- UND SALZ-RAITTUNG DER STADT ÖDENBURG 1566.

Michael Wierdt városi írnok hitelesítésével a 17. fol. első oldalán, 1567. február 7.
22 fol.

Ser.n. 13.

GEORG KRÄNER: SPITALS-UND LAZARETTRECHNUNG VOM JAHR 1700.

Georg Waxmann városi írnok megerősítése, 1701. március 16.
98+28 pag.

Ser.n. 14.

NIKOLAUS POLANY: CAMMERRAITUNG FÜR ÖDENBURG VOM JAHR 1590.

Sebastian Dobner városi írnok megerősítése, 1591. április 27.
34 fol.

379Ser.n. 15.

HANS STAINER: CAMMER- UND SALTZRAITTUNG (DER STADT ÖDENBURG) VOM JAHR 1577.

Georg Nußbaum városi írnok megerősítése, 1578. február 8.
146 fol.

Ser.n. 25.

HANS REISS: RAITUNG DER SALZKAMMER VON ÖDENBURG VOM JAHRE 1534 UND 1535.

A városi tanács hitelesítése, 1535. április 11. [9\(478\)](#)
17 fol.

Ser.n. 26.

PROTOKOLL DES RATES DER FREISTADT ÖDENBURG 1729–1740.

A soproni tanács különböző eredeti iratairól készült korabeli másolatok gyűjteménye
137 fol.

Ser.n. 27.

ÖDENBURGER GERHABSCHAFTSRAITUNGEN

1. Thomas Preiß: Raittung der Gerhabschaft der Julianna Sighart zu Ödenburg, 1546.
A 17. fol. első lapján a városi tanács megerősítése, 1547. május 5.
1–17. fol.
2. Benedikt Hasendorfer: Raittung der Gerhabschaft des Paul Humel zu Ödenburg, 1552.

18–21. fol.

3. Ambrosius Schagy: Raittung der von Veit Papel hinterlassenen Güter zu Ödenburg, 1549.
22–34. fol
4. Philipp Sperrer: Raittung der Gerhabschaft von Georg und Gregor Prunner, Söhne des Michel Prunner, 1554.
35–45. fol.
5. Wolfgang Franckh: Raittung wegen der Gerhabschaft der Reissischen Erben 1560.
Az 56. fol. első oldalán Michael Wierdt városi írnok megerősítése, 1561. március 30.
47–56. fol.
6. Veit Steuber: Raittung der Gerhabschaft seines Stiefsohnes Mathias Schiernprannt, 1564.
A 63. fol. első oldalán a városi tanács megerősítése, 1565. január 23.
57–63. fol.
7. Georg Paur: Gerhabschaftsraittung wegen Christian Ungers nachgelassenen Erben, 1566.
380 A 72. fol. első oldalán a városi tanács megerősítése, 1566. (helyesen 1567.) február 26.
8. Andreas Schüler: Raittung, was er wegen Thoman Zimmermans ... unnd seiner Haussfrauen Apolonia seeligen kindt Margareta empfangen und widerumb ausgegeben hat de anno 1593.
A 82. fol. első oldalán Sebastian Dobner városi írnok kezével megerősítés, 1594. március 8.
74–82. fol.
9. Gerhabschaftsraittung weilland Herrn Hannsen Schwarzen des Eltern seeligen hinterlassenen Sohn nambens Pauln betreffend de annis 1631 et 1632.
A 101. folián a Soproni Városi Bíróság megerősítése, 1633. augusztus 12.
84–101. fol.
10. Veit Kehr: Raittung was er wegen weylanndt Georgen Kehr ... hinterlassenen zway Kindern nahmens Susanna unndt Anna in allem empfangen unnd widerumb außgegeben hatt de anno 1657.
104–123. fol.
11. Anonyme Gerhabschaftsraittung 1648.
126–148. fol.

Ser.n. 28.

ÖDENBURGER INVENTARE

1. Ambrosius Poch: Inventarium was absterben Herr Johann Schiffers, gewesten Bürgermeisters zu Ödenburg und Anna seiner ehelichen Haußfrauwen baiden seeligen dero hinderlaßnen dreyen Kindern mit namen Johannes, Caspar und Georgen alls ein Vatter unnd Muetterguett erblichen nachgefolgt, 1598.
1601-ből származó javításokkal, Sebastian Dobner városi írnok aláírásával.
1–23. fol.
2. Inventarium aller unnd jeder auffligunder und farunder Gueter , so weillendt Herr Christoff Humbl sälliger gewester Bürger zu Oedenburg nach seinem absterben hinnder sein verlassen ..., 1561.
június 10.
24–34. fol.

3. Inventarium weylandt der woledlgebohrnen Frawen Eva Gravenauerin gebohrnin Peerin wittib seel(igen) gantzen Verlassenschafft beschriben, 1641. január 14.
Johann Christoph Bergger városi írnok aláírásával.
36–52. fol.
4. Leopolden Vedschingers (Fetschinger) Inventar 1534.
54–62. fol.
5. Schätzung der varunden Hab Leopold Fetschingers 1534.
66–73. fol.

381 Ser.n. 32.

MICHAEL UNGER: CAMMER RAITTUNG DE ANNO 1623.
Johann Andre Preining városi írnok megerősítése, 1624. január 6.
125 fol.

Ser.n. 33.

RAITUNGEN DES OEDENBURGERS SPITALS I.

1. Wolfgang Frankh Verordneten Spittlmaisters allhie zu Odenburg Raittung de anno 1564.
Michael Wierdt városi írnok megerősítése, 1565. február 14.
1–69. fol.
2. Spitalsrechnung von Ödenburg für das Jahr 1593.
71–98. fol.
3. Gregor Rupold: Raittung ... was er wegen gemainer Statt Spitalts empfangen und widerumb außgegeben hatt de anno 1621.
Erhard Artner városi írnok megerősítése, 1623. április 21.
99–152. fol.
4. Martin Poch (Boch): Raittung ... was er wegen gemainer Statt Spittal empfangen und widerumb außgegeben hat de anno 1634.
Johann Andre Preining városi írnok megerősítése, 1636. április 14.
154–224. fol.

Ser.n. 36.

RAITTUNG WAS HERR GOTTHARD RÄDELL DES INNERN RATHS DER KGL. FREY STATT OEDENBURG UND DER ZEIT KIRCHVATTERS DER EVANGELISCHEN KIRCHEN ZU ST. MICHAELIS DASELBSTEN DEROWEGEN EMPFANGEN UND WIDERUMB AUßGEGEBEN HAT DE ANNO 1647.

A soproni tanács megerősítése, 1648. május 6.
49 fol.

Ser.n. 38.

NICOLAUS NEMESCH: RAITUNG DES EMPFANGS UND DER AUSGABE DER CAMMER DER STADT ÖDENBURG, 1558.

A soproni városi írnok megerősítése, 1559. január 24.
119 fol.

Ser.n. 39.

MELCHIOR REISINGER: CAMER-RAITUNG WAS ICH ZU GMEINER STADT CAMMER

EMPFANGEN UND DEROWEGEN WIEDERUMB AUßGEBEN HAB DE ANNO 1673.

Jacob Erhardt Preining városi írnok megerősítése, 1674. március 21.

159 fol.

382 Ser.n. 42.

SIXTUS ZEHENTNER: CAMER-RAITUNG DER STADT ÖDENBURG FÜR DAS JAHR 1561.

Michael Wierdt városi írnok megerősítése, 1562. február 18.

124 fol.

Ser.n. 49.

JOHANN DONNER: STEUER-RECHNUNG ÜBER EMPFANG UND AUSGAB DES KÖNIGL. CONTRIBUTINAL-QUANTI BEY DIESER KÖNIGL. FREYSTADT OEDENBURG A 1. NOVEMBRIS 1755 BIS ULTIMAM OKTOBRIS 1756.

A soproni „Collegium rationarium” megerősítése, 1760. április 17.

30 fol.

Ser.n. 51.

CENSUS VON ÖDENBURGER BÜRGERN (18. SZÁZAD ELEJE)

41 fol.

Ser.n. 52.

GEORG LAMPEL: CAMMER-RECHNUNG DER STADT ÖDENBURG FÜR DAS JAHR 1684.

114 fol.

Ser.n. 15 220.

DER RECTIFICIERTE STEUER-ANSCHLAGS SCHEMATIZMUS DE ANNO 1754/55.

86 fol.

Ser. n. 15 446.

MICHAEL KEOFEJÖ: RAITUNG ÜBER EMPFANG UND AUSGABE FÜR DIE EVANGELISCHE PFARRKIRCHE ZU S. MICHAEL IN OEDENBURG IM JAHRE 1775.

38 fol.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Műhely / Gömöri János: A Scarbantia Társaság öt éve (1997–2001)

Gömöri János: A Scarbantia Társaság öt éve (1997–2001)

A Társaság az előző évekhez hasonlóan¹⁽⁴⁷⁹⁾ előadások szervezésével, tanulmányi kirándulásokkal, kiadványok megjelentetésével és kiállítás-rendezéssel járult hozzá a soproni közművelődéshez. Emellett a régészeti műemlékvédelem terén ápolta a nemzetközi kapcsolatokat. Külföldi régészeket fogadtunk Sopronban, illetve nemzetközi konferenciákon ismertettük a scarbantiai kutatások eredményeit. Programjainkat a Magyar Országgyűlés Társadalmi Szervezetek Bizottsága, Sopron Város közművelődési alapja, valamint az Európa Bizottság (European Commission, Brüsszel) pályázatok útján 383 támogatják. A Scarbantia Társaság bázisa a Soproni Múzeum Régészeti Gyűjteménye (Fabricius-ház), az előadások helye a MTESZ székháza, a Széchenyi palota.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Műhely / Gömöri János: A Scarbantia Társaság öt éve (1997–2001) / 1997:

1997:

Január 23. „Római fegyverek Pannoniában.” *Dr. Kocsis László* régész, kandidátus (Magyar Nemzeti Múzeum, Régészeti Osztály) előadása.

Február 28. „A rómaiak és a pénz.” *Dr. Torbágyi Melinda*, régész, osztályvezető (MNM, Numizmatikai Osztály), előadása.²⁽⁴⁸⁰⁾

Április 19. Tanulmányi kirándulás autóbusszal. Somogyfajsz (10. századi kohászati műhely³⁽⁴⁸¹⁾) – Nikla (Berzsenyi Emlékmúzeum) – Somogyvár (a bencés apátság helyén kialakított régészeti park) – Keszthely (Balatoni Múzeum és Helikon Kastélymúzeum).

Májusban néhány tagunk — meghívásra, vendégként — a Carnuntum Régészeti Parkban (Bad Deutschaltenburg, Ausztriában) részt vett az ottani, római kort idéző rendezvényeken.⁴⁽⁴⁸²⁾

Október 23. Az Országzászlótól⁵⁽⁴⁸³⁾ kiindulva műemléki sétát szerveztünk a város közönségének, a Rotary Club jubileumi sétája keretében.⁶⁽⁴⁸⁴⁾ „Scarbantia/Sopron városfalai.” Vezette *Gömöri János*, régész.

November 15. A Társaság tagjainak közkívánatra megismételtük az „1297–1997” jubileumi⁷⁽⁴⁸⁵⁾ városfal-sétát: Vezette G. J.

December 11. „Bella Lajos, a földvárkutató” c. díszelőadást⁸⁽⁴⁸⁶⁾ *Dr. Nováki Gyula* régész tartotta a Sopron Vármegye és Sopron. Sz. k. Város Régészeti Társulatának alapítása 100. évfordulóján a Soproni Múzeummal együtt rendezett ünnepségen. Ugyanitt *Kerék Imre* költő felolvasta a Bella Lajos várhelyi ásátásáról írott német nyelvű költemény műfordítását (Burgstallzauber – Várhelyi varázslat).

December 14. Sopron napján volt a restaurált Országzászló átadása,⁹⁽⁴⁸⁷⁾ amely alkalommal Sopron város polgármesterének felkérésére Társaságunk elnöke mondott ünnepi beszédet. A beszéd részlete: „...A vindobonai (bécsi) légiós táborban közel kétezer éve írta a kötelességről a filozófus római császár, Marcus Aurelius: *‘Ha pedig arról van szó, amit tenned kell, ne törődj vele, hogy fázol-e, vagy izzadsz, virrasztasz-e, vagy kialudtad magad, gáncsolnak-e, vagy dicsérnek érte, meg kell-e halnod miatta, vagy valami más vár-e reád. ...Elég hát, ha erre gondolva megteszed azt, amit a perc követel 384tőled’* (Emlékiratok VI.2. Szabó Árpád fordítása).¹⁰⁽⁴⁸⁸⁾ A nyugat-magyarországi felkelők megtették, amit megkövetelt a Haza...”

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Műhely / Gömöri János: A Scarbantia Társaság öt éve (1997–2001) / 1998:

1998:

Január 22. *Iffy Sarkady Sándor*: „Sopron 1954 és 1978 között” c. dokumentumfilm vetítése kommentálással, főleg a soproni műemlékvédelemről szóló filmrészletekkel.

Február 26. *Gömöri János*: „Időutazás egy római kori kereskedelmi úton.” Beszámoló a nemzetközi együttműködésben készülő multimédiás „Borostyánkő út CD-Rom” munkálatairól, részletek bemutatásával.¹¹⁽⁴⁸⁹⁾

Április 18. A Műemléki Világnapon kirándulás autóbusszal Pápa–Veszprém–Zirc útvonalon. 44 tagunk vett részt a túrán, amelyen múzeumi kiállításokat, műemlékeket és műemlékkönyvtárat tekintettünk meg.

Május 3. A nemzetközi archeometriai konferencia résztvevőinek bemutattuk Scarbantia maradványait, a régészeti parkot,¹²⁽⁴⁹⁰⁾ a római városfalakat, a fórumot és az amphitheatrumot, valamint várhelyi korai vaskori földvárat.

Július 23. *Dr. Gimesi Szabolcs*, Sopron Megyei Jogú Város polgármestere és e sorok írója ismertette Scarbantia/Sopron régészeti parkját a „Romkert a város szívében” c. szombathelyi tanácskozáson, ahol a Dunántúl műemlékvárosainak képviselői vettek részt.

Szeptember 16. Kőszegen, az osztrák–magyar regionális együttműködési konferencián, e sorok írója ismertette a Borostyánkő út témában folytatott regionális kulturális-turisztikai együttműködést a nyugat-magyarországi megyék valamint Burgenland és Alsó-Ausztria délnyugati térsége között.

Október 1. *Dr. Ljudmila Plesničar-Gec*: „Emona. Ljubljana a római korban.” Diavetítéssel és videofilmmel kísért angol nyelvű előadás (tolmacsolással) a szlovén főváros római kori emlékeiről,¹³⁽⁴⁹¹⁾ a példamutató szlovéniai műemlékvédelemről és a magas színvonalú régészeti könyvkiadásáról. Múzeumi könyvtári cserekapcsolat kiépítése.

Október 22. A bécsi „Stadtarchäologie Wien” meghívására a társaság elnöke, Gömöri J. részt vett az „Archäologie in Grenzgebiet” osztrák–szlovák–cseh–magyar szakmai napon Bécsben, a városi régészet jellegzetes módszereinek és a régészeti műemlékek, romkertek tanulmányozása céljából. Az osztrák régészek tájékoztatást adtak a Judenplatzon végzett feltárásról, ahol a római kortól a középkorig terjedő több méter vastag rétegződés több ezernyi leletét számítógépes programok segítségével kronológiai, tipológiai, stratigráfiai összefüggéseik szerint rendszerezik. Az itt feltárt középkori zsinagóga rekonstruálásához — két soproni látogatáson — az Új 22–24. **385**alatti zsinagóga eddig csak kis részletében publikált ásatási dokumentációit¹⁴⁽⁴⁹²⁾ is tanulmányozták a bécsi régészek.

Október 24. *Paúr Ivánnak*, az első soproni régész emlékművének megkoszorúzása, halálának 110. évfordulója alkalmából. „A soproni Bécsi domb régészeti emlékei”, kirándulás *Gömöri János* régész vezetésével. Középkori Szt. János templom, római amphitheatrum, kelta temető helye.

November 19. *Dr. Eduárd Krekovič*: „A dunai limes előterében. Római emlékek Szlovákia területén”. A pozsonyi egyetem docense magyar nyelven ismertette a római kori ásatásokat és a kiemelkedő leleteket. Részletesebben foglalkozott Oroszvár és Izsá-Leányvár helyszínen is bemutatott római táborainak maradványaival.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Műhely / Gömöri János: A Scarbantia Társaság öt éve (1997–2001) / 1999:

1999:

Január 28. „Kettős honfoglalás, avagy onogur kolonizáció?”¹⁵⁽⁴⁹³⁾ Előadó: *Dr. Gömöri János* régész.

Február 18. „A besenyők szerepe az Árpád-kori gyepük védelmében Sopron és Moson megyében” című előadás,¹⁶⁽⁴⁹⁴⁾ előadó: *Robotka Csaba* (Handler Nándor Szakiskola tanára).

Április 8. Tisztújító közgyűlés. Vezetőség (magistratus): Társelnökök: *Dr. Gömöri János és Fábiánkovits Ferenc*. Gazdasági vezető *Kocsi János*. Változás a vezetőségben: új titkárnak *Soproni Gézát* választotta a tagság. Intézőbizottság (ordo): *Dr. Bakody Gyula, Hollndonner László, Dr. Verő Józsefné*, ifjúsági referens: *Preidl Zoltán*. Ellenőrzőbizottság: *Sógor János, Dr. Macher Frigyes, Hasznos László*.

Május 22. Történelmi várfalséta: „A titokzatos soproni vár.” *Gömöri János* régész vezetésével a helyreállított városfalak részleteit tekintették meg a séta résztvevői.¹⁷⁽⁴⁹⁵⁾ A másfél órás vezetésen a római kori, Árpád-kori és a középkori soproni városfalak rövid ismertetését, valamint felmérési és rekonstrukciós rajzait is megkapták az érdeklődők.

Június 11. Napfogyatkozás és a történelmi időskála. Előadó: *Dr. Verő József* akadémikus, a MTA Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézet főmunkatársa. Az előadás iránti érdeklődést fokozta, hogy aug. 11-én térségünkben napfogyatkozás következett be, így az előadás elősegítette az erre való elméleti és gyakorlati felkészülést.

Június 21. „Évezredek a Borostyánkő út mentén” címmel új régészeti állandó kiállítás megnyitására került sor a Fabricius-házban. Megnyitotta *Dr. Kovács Tibor* a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatója. Társaságunk tagjai nagy számban vettek részt az eseményen.¹⁸⁽⁴⁹⁶⁾

386 Október 7. Az új régészeti kiállítás bemutatása, a szakmai rendező, *Gömöri János* régész vezetésével a Scarbantia Társaság tagjainak, valamint történelemtanároknak és idegenvezetőknek.

Október 21. A Somogy megyei Bodrogon talált rovásírásos lelet. A betegség miatt elhalasztott előadás helyett, amelyet dr. Vékony Gábor tartott volna a székely–magyar rovásírásról, *Gömöri János* régész rögtönzött előadása az — ásatásunkon felfedezett — legkorábbi magyarul olvasható rovásírásról.

Október 10. Kirándulás Kismarton/Eisenstadtba. Az „Isztria varázsa” c. horvátországi régészeti különkiállítást tekintettük meg a Burgenlandi Tartományi Múzeumban, majd a Lajta-hegységben álló Gloriett kilátóhoz látogattunk. Ezenkívül megtekintettük a Szt. Márton dómot és a Ferences templom Esterházy-kriptáját.

Október 16. Várhelyi séta, közösen az Erdészeti Egyesülettel. A sétát *dr. Gömöri János* és *dr. Firtás Oszkár* vezette. Megtekintettük Bella Lajos emlékművét, a Várhelynél végzett ásatások helyét, a halomsírokat és a földsáncokat. Emellett érdekes erdészeti ismertetésben volt részünk.

December 10. *Dr. Karl Kaus*, régész (Burgenländisches Landesmuseum, Eisenstadt. Burgenlandi Tartományi Múzeum, Kismarton): A Nap-kultusz titokzatos hasfalvi bronzemléke. A 3000 éves bronzkorongot német nyelvű előadásban, (tolmácsolással) mutatta be a (Soprontól 8 km-re délre található) lelőhelyen (Haschendorf) 2 éve régészeti ásatásokat folytató kutató.¹⁹⁽⁴⁹⁷⁾

December 10. Vezetőségi ülés. A 2000. évi program megbeszélése. Határozat született, hogy 2000. évi előadásainkat a Scarbantia Szabadegyetem keretében a magyar állam alapításának 1000. és a kereszténység 2000. évfordulójának jegyében rendezzük meg.

Kiadvány: A Soproni Múzeum állandó régészeti kiállításának megnyitása alkalmából jelent meg a Borostyánkő út kötet.²⁰⁽⁴⁹⁸⁾

A megyei lapban és a helyi újságokban rendszeresen jelentek meg programajánlataink, illetve beszámolóik a lezajlott rendezvényekről.²¹⁽⁴⁹⁹⁾ 1999-ben linzi, grazi, klosterneuburgi, bécsi, badeni, pozsonyi és

nagyszombati (Trnavská Univerzita v [387](#)Trnave) régészeti-múzeumi csoportok kértek szakvezetéseket a várhelyi vaskori sáncok és halomsírok, a római kori Scarbantia maradványainak, Sopron városfalainak a megtekintésére. Ausztriai (Mannersdorf, Bruckneudorf/Királyhida, parndorfi római villa) és szlovéniai (Ljubljana, Ptuj) meghívásoknak eleget téve a római kori emlékek műemlékvédelmének témakörében szerezhettünk tapasztalatokat.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Műhely / Gömöri János: A Scarbantia Társaság öt éve (1997–2001) / 2000:

2000:

SCARBANTIA SZABADEGYETEM, SOPRON 1000–2000

Előadás-sorozat a kereszténység 2000. és a magyar államalapításnak 1000. évfordulója tiszteletére. Az előadások helyszíne: Sopron, Széchenyi tér 2., MTESZ székház

2000. január 21. A Magyar Kultúra Napján a Széchenyi palotában *Dr. Gimesi Szabolcs* polgármester mondott beszédet a Szabadegyetem ünnepélyes megnyitóján.[22\(500\)](#)

Február 10. *Dr. Szőke Béla Miklós* (Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézete): Pannonia kereszténysége a Karoling korban. Az avarok megtérése. (A petőházi Cundpald kehely és Mosaburg–Zalavár szerepe a kereszténység terjesztésében).[23\(501\)](#)

Március 2. *Dr. Bálint Csanád* (akadémikus, MTA Régészeti Intézet igazgatója, Budapest): Magyarok a honfoglalás előtt. A Kárpát-medence és Dél-Oroszország régészeti kapcsolatai.

Március 9. *Dr. Fodor István* (Magyar Nemzeti Múzeum): Róma és Bizánc között. A magyar ősvallástól a kereszténység felvételéig.

Április 6. *Dr. Vékony Gábor* (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Régészeti Tanszék docense): A székely – magyar rovásírás.

Május 4. *Méri Edina* (Központi Bányászati Múzeum, Sopron): Néprajzi adalékok a magyar honfoglalás és az államalapítás korához.

Szeptember 28. *Dr. Valter Ilona* (Országos Műemlékvédelmi Hivatal, Budapest): Nyugat-Magyarország legkorábbi Árpád-kori templomai.

Október 12. *Dr. Wolf Mária* (Magyar Nemzeti Múzeum): A magyar államszervezet legkorábbi várai.

Október 19. *Dr. Horváth István* (Komárom Megyei Múzeumok igazgatója, Esztergom): Az Árpád-kori Magyarország korai keresztény központjai.

November 10. *Dr. Zsoldos Attila* (MTA Történettudományi Intézete): Az Árpád-kori megye.

December 7. *Dr. Gömöri János* (Soproni Múzeum): Sopron és környéke a magyar államalapítás korában.[24\(502\)](#)

A megyei lapban és a helyi újságokban ebben az időszakban is rendszeresen jelentek meg programajánlataink, illetve beszámolók a lezajlott rendezvényekről.[25\(503\)](#) [388](#)Társaságunk titkára

videokazettára rögzítette az év legfontosabb eseményeit. Több helyen bemutattuk a „Borostyánkő út” CD-ROM-ot.²⁶⁽⁵⁰⁴⁾ A Bécs melletti Klosterneuburgban előadást tartottunk Scarbantiáról a római kontinuitás témakörében rendezett konferencián,²⁷⁽⁵⁰⁵⁾ illetve a római kori műemlékek turisztikai hasznosítása tárgyában ápoltuk a nemzetközi kapcsolatokat.²⁸⁽⁵⁰⁶⁾ A városunkba irányuló kultur-turizmus szempontjából fontos, hogy Sopron régészeti lelőhelyeinek, kiemelkedő leleteinek ismerete az egyetemi oktatásban is helyet kap.²⁹⁽⁵⁰⁷⁾

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Műhely / Gömöri János: A Scarbantia Társaság öt éve (1997–2001) / 2001:

2001:

Az Országgyűlés Társadalmi Szervezetek Bizottsága az előző évekhez hasonlóan újra jelentős összeggel, 180 ezer forinttal járult hozzá Társaságunk működési feltételeinek biztosításához. Sopron Megyei Jogú Város különböző pályázati kereteiből támogatta céljaink megvalósítását. Az APEH az adózó polgárok 1%-os felajánlásaiból 49 ezer forintot utalt át a Scarbantia Társaságnak. Így egyebek mellett 108.640 forintot költhettünk az „Avar kori és Árpád-kori vaskohászat Pannoniában” c. könyv nyomdai munkálataira, mivel a kiadvány jelentős hányada soproni, ill. Sopron környéki lelőhelyek ismertetését adja. Bővíthettük a multimédiás nemzetközi kultur-turisztikai CD-ROM (Borostyánkő út) továbbfejlesztéséhez szükséges műszerparkunkat egy szkener (40.000 Ft.) vásárlásával. További kiadásokat jelentettek az előadások és a millenniumi régészeti vetélkedő szervezése.

Mivel a Scarbantia Szabadegyetem előadásai 2000-ben telt ház, 60–80 hallgató előtt hangzottak el, felmerült az igény az előadásorozat folytatására 2001-ben is. Így tagjaink és vendégeink ismét havi rendszerességgel találkozhattak a meghívott előadókkal:

Január 22. *Vass Erika*, néprajzkutató (Wosinsky Mór Múzeum, Szekszárd): A búcsújárás történeti és néprajzi vonatkozásai.

Február 22. *Dr. Ferencz Csaba* professzor (Műszaki Egyetem, Budapest): A Magyar Szent Korona mérnöki vizsgálatának eredményei.

Március 8. *Dr. Tóth Endre*, régész (Magyar Nemzeti Múzeum, Központi Régészeti Könyvtár osztályvezetője): Szent István koronázása és az uralkodói jelvények.

389Április 19. *Dr. Erdélyi István*, régész (egyetemi tanár): Régészeti és néprajzi kutatások Mongóliában.

Május 17. *T. Németh Gabriella*, régész (Matrica Múzeum, Százhalombatta): Rekonstrukciók a százhalombattai régészeti parkban.

Május–szeptember. Millenniumi vetélkedő a régészeti kiállításban, jutalom három személynek: a passzai „Bajor-magyar millenniumi kiállítás” megtekintése.

Szeptember 27. *Tóth Imre*, történész (Soproni Múzeum): A nyugat-magyarországi kérdés és a soproni népszavazás utóélete. Az előadás után a vetélkedő sorsolásának eredményhirdetése.³⁰⁽⁵⁰⁸⁾

Október 13. Autóbusz kirándulás Passauba. A Bajor–magyar millenniumi kiállítás³¹⁽⁵⁰⁹⁾ megtekintése.

December 8. Régészeti séta az újabb soproni ásatások megtekintésére. 1. Középkori kút, Fő tér; 2. Helyreállított városfalszakasz a Rövid-árokban; 3. IV. századi bástya a Színház u. 3. pincéjében. 4. Későrómai temető feltárása a Hátulso utcában. Vezető régészek: 1–3. *Gömöri János*, 4. *Gabrieli Gabriella*.

December 13. *Mag. Hannes Herditsch*, régész (Burgenländisches Landesmuseum, Eisenstadt/Kismarton): Árpád-kori leletek Burgenland területéről (Arpadenzeitliche Funde aus dem Burgenland). A vetítettképes előadás (fordítással) főleg a közép-burgenlandi vaskohó-ásatásokat ismertette, különös tekintettel az előadó Alsópulya/Unterpullendorf melletti feltárásaira, ahol az erdőben régi vasérc-bányagödrök is találhatóak.

Örvendetes, hogy az előadások hallgatói között mind nagyobb számban tűnnek fel jegyzetelő diákok is. Minden előadást hozzászólások, kérdések sora követ. Reménykedhetünk tehát, hogy lesznek, akik a jövőt a múlt ismeretében építik tovább. Ha szerény mértékben is, de hozzájárulhat Társaságunk a műemlékeket értők, becsülők és védők utánpótlásához.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Műhely / Szabó Péter: Erdők, erdészek, erdészettörténet

390 Szabó Péter: Erdők, erdészek, erdészettörténet

A Soproni Szemle 56. évfolyamának 1. számában megjelent rövid írásom, legnagyobb örömmre, felkeltette Frank Norbert érdeklődését. [1\(510\)](#) Most az ő válaszára szeretnék reagálni. Bár itt és most a dolog természeténél fogva arról lesz szó amiben nem értünk egyet, Frank Norberthez hasonlóan én is szeretném hangsúlyozni, hogy a dolgok döntő többségében egy véleményen vagyok vitapartneremmel. Mindketten hasonló témán dolgozunk, hasonló szemlélettel és talán módszertannal is. Az eltérések inkább az „iskoláztatásunkból” adódnak: más az, ha az ember történészekről és ökológusoktól tanul természetismeretet mint az, ha erdészekről történelmet. A mostanihoz hasonló véleménycserék kiváló alkalmat nyújtanak arra, hogy megismerjük, megértsük és elfogadjuk a másik fél álláspontját.

Lássuk tehát a konkrétumokat, először egy apróságot. Frank Norbert azt írja, hogy dolgozatom egy része „Majer Antal történetökológiai vizsgálatának kritikai elemzése.” Bár ez megtisztelő, szeretném elhárítani magamtól. Majer könyvének csak néhány önkényesen kiragadott hibájára mutattam rá, magát a művet nem elemeztem kritikailag. Távol álljon tőlem, hogy egy könyvet ennyi alapján ítélek meg.

A fenténél fontosabb kérdés az, ami tulajdonképpen Frank Norbertet is írásra készítette: „miként értelmezik az erdészek az erdőt”. Kissé valóban sarkosan fogalmaztam, amikor azt írtam, hogy „az erdészek inkább a gazdasági szempontokat veszik figyelembe, és az erdőket alapvetően csak a fák közösségeként értelmezik.” Amit Frank Norbert a mondat első feléről ír, mármint hogy a kutatások eddig is sokkal szerteágazóbbak voltak, az teljesen jogos kritika. A második felet illetően már fenntartásaim vannak. Az általa idézett Morozov és Roth félig-meddig nekem adnak igazat. Az előbbi szerint az erdő a „fás növények életközössége,” az utóbbinál az erdőbe a cserjék csak „esetleg” tartoznak bele. Frank saját definíciója ezektől lényegesen eltér, és olyan módon határozza meg az erdőt, amivel jómagam is egyetértek. Egy mozzanatra szeretném itt felhívni a figyelmet (vállalva annak veszélyét, hogy szörszálhasogatónak fogok tűnni.) Saját meghatározását Frank Norbert úgy vezeti be, hogy az „szélesebb értelemben” beszél az erdőkről. Szerintem mindannyian egyetértünk abban, hogy nincs szélesebben vagy szűkebben értelmezett erdő. Az erdő az, ami; a probléma inkább az, hogy az egyes ember ritkán képes arra, hogy ezt a bonyolult egészet átlássa. Ez mindazonáltal nem mentesít bennünket az alól a kötelesség alól, hogy megpróbáljuk

növényt, állatot, klímát, történelmet és a többi mind egységben megérteni. Az eltérés a Morozov- és Roth-féle erdő-definíciók és Frank Norbert meghatározása között szerintem annak az ökológusok és történelmi ökológusok körében örömmel fogadott szemléletváltásnak [391](#)a következménye, amely napjainkban tapasztalható az erdészek körében szerte a világon.

Éppen az összetett látásmód az, amit az erdészettörténelmi irodalom nagy részéből hiányolok. Ezért olvastam nagy érdeklődéssel amit Frank Norbert a Dudlesz-erdőn végzett kutatásáról írt. A Soproni Szemle olvasóinak talán nem tűnik fel, de aki ebben a tudományágban mozog, az pontosan tudja, hogy ha valaki a 16/A erdőrészlet kinézetét levéltári forrásokkal köti össze, és teszi mindezt egy történész számára is elfogadható módon (már ami a forráskritikát illeti,) az olyasmit hoz létre, amire ebben az országban nagyon kevés példa van. Ahogyan az időben hátrafelé haladunk, egyre kevesebb, le egészen a középkorig, ahonnan meg éppenséggel semmi. Sajnos még nem tudtam elolvasni Frank Norbert disszertációját, de amennyire az „előzetesből” meg tudom ítélni, nagyon fontos és értékes munkával állunk szemben, különösen módszertani szempontból.

Frank Norbert következő megjegyzése szintén érzékeny pontra tapintott rá. Azt írja, nem teljesen igaz, hogy minden fa újranő, ha kivágják: „A terminus technikusoknál maradványok a fák sarjadzanak, amely történhet többek között gyökérről, tuskóról, gyökfőről.” Ezzel én is egyetértek, és azzal is, hogy „számos fafaj esetében az sem mindegy, hogy mely korban történik a faegyed kivágása”. Azzal azonban már nem, hogy „többszöri sarjaztatás következtében a sarjadzóképeség jelentősen csökken, ezáltal a faállományok magassági és átmérő dimenziói is csökkennek”, és azzal sem, hogy „a kor függvényében csökken a sarjadzóképeség.” Itt, az előzőkhöz hasonlóan, a felszínen egyszerű kérdés alatt súlyos problémák húzódnak meg. Nyugat-Európában több évtizede kutatják az erdők és az erdőgazdálkodás középkori és kora-újkorai történetét. [2\(511\)](#) A részletektől eltekintve azt emelném ki, hogy a Frank Norbert által említett sarjadzás a modern erdészet térhódítása előtt központi fontosságú volt az erdőgazdálkodásban. Ennek a nyomai, az újabb és újabb sarjaztatás következtében hatalmasra nőtt tuskók (létezik olyan, amelyiknek 6 méter az átmérője!) Európa szinte valamennyi régi erdejében megtalálhatók Spanyolországtól Magyarorszáig, Svédországtól Krétáig. Angliában van olyan erdő, ahol a folyamatos sarjaztatást dokumentálni lehet körülbelül 1250-ig visszamenőleg mind a meglévő tuskókkal, mind történelmi forrásokkal. Magyarul ezekben az erdőkben legalább 750 éve folyik erdőgazdálkodás anélkül, hogy valaki valaha egyetlen fát is elültetett volna. A többszáz éves tuskók a mai napig remekül működnek, sarjadzóképeségük mit sem csökkent.

[392](#)A modern erdőgazdálkodás teljesen más módszerekre alapozva működik. Ennek számos oka van, és ezek tisztázása nem e rövid írás célja. [3\(512\)](#) Talán legfontosabb okként azért megemlítem, hogy a modernitás és azt ezt megelőző korok alapvetően más célra használták az erdőt. Manapság főleg szálfát akarunk belőle nyerni, míg régebben a tűzifa volt a fontosabb. Sarjából nem lesz jó villanyoszlop, de szálfából is csak sok felesleges munka után lesz tűzifa. Az erdészettörténelmi irodalom lineárisan szemléli saját tárgya fejlődését, így a sarjaztatás „primitív” erdőgazdálkodásnak minősül a mai „fejlettebb” formákhoz képest. [4\(513\)](#) Ritka az az eset, amikor a sarjaztatás koherens rendszerként kerül bemutatásra, nem pedig úgy, mint a tudatlanság korának rendszertelen és erdőpusztító gyakorlata. (Éppen Frank Norbert volt az egyébként, akitől egy igen érdekes előadást hallottam a Sopron környéki sarjerdőkben a kora-újkorban alkalmazott 20–40 éves vágásfordulókról. [5\(514\)](#)) Mindez azért fontos, mert véleményem szerint *a mai Magyarországon alig van természetesnek nevezhető erdő amelyet története folyamán ne kezeltek volna sarjaztatással hosszabb-rövidebb ideig.* Az Alföldi erdőssztyepek esetében például „a természeteshez legközelebbi állapotúnak tartott erdőállományok is kizárólag vagy csaknem kizárólag sarj eredetűek”. [6\(515\)](#)

Ennek közetkeztében a sarjzattatás (a középerdő, ahogyan a 19. században nevezték a sarjerdő és szálfák kombinációját) önálló és értelmes rendszerként való elfogadása nélkül lehetetlen megérteni a legtöbb magyar erdő történetét.

Megjegyzéseinek végén Frank Norbert azt írta, nincs igazam abban, hogy a történeti módszertan elsajátítása könnyebb, mint a természettudományoké, hiszen részéről a dolog pont fordítva áll. Gondolom ebből mindketten ugyanazt a következtetést vontuk le: mindenkinek az a nehéz, amit nem ismer, de tulajdonképpen semmi sem nehéz annyira, hogy némi gyakorlat után megoldhatónak ne tűnne. Remélem közöttünk, valamint a téma iránti érdeklődő bármely szakember között még sok, ehhez hasonló párbeszéd fog kibontakozni, amelyek eredményeképpen kicsit közelebb kerülhetünk az erdők történetének és természetének megértéséhez. Köszönöm Frank Norbertnek és a Soproni Szemle szerkesztőségének azt, hogy erre lehetőséget kaptam.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni arcok

---

393 Soproni arcok

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni arcok / Sedlmayr János: Szakál Ernő szobrászművész, Sopron Európa-díjas műemlékvédője (1913–2002)

Sedlmayr János: Szakál Ernő szobrászművész, Sopron Európa-díjas műemlékvédője (1913–2002)

Szakál Ernő szobrászművész Sopron kiemelkedő személyisége, Magyarország újkori műemlékvédelmének európai nagysága. Életútja közismert, szellemét mégis nehezen lehet felidézni, mert munkássága igen sokrétű, jelleme pedig példamutató. A műemlékes szakma fél évszázadig rá figyelt, kereste segítségét, tanácsaiból élt.

Szakál Ernő 1913-ban Sopronban született és itt végezte alsó és középiskoláit. Néhány évig kőfaragó szakmát tanult a Mechle-féle soproni cégnél, 1927-től 1933-ig. Innen az Iparművészeti Iskolára került. Hat évi felsőfokú tanulmányok után ösztöndíjasként Rómában a Magyar Akadémián folytatta, ahol végleg kibontakozott szobrászművészeti egyénisége. Előtte azonban már több jelentős műve készült el, mint például a nagyobb méretű Liszt Ferenc-dombormű, amelyet a Soproni Zeneegylet falán 1936-ban lepleztek le. A zárt keretben elhelyezett Európa-hírű zseni alakját a fiatal szobrász átszellemült arccal és mozgással, művészi erővel örökítette meg. E munkáját Sopron több újabb megbízással honorálta, amelynek Szakál Ernő mindig becsülettel, teljes odaadással tett eleget.

Rómában eltöltött egy éve ugyan rövid volt, de mégis életre szólóan meghatározó. Itáliában tanulmányozhatta az antik, a reneszánsz és barokk építészet, illetve szobrászat csúcsteljesítményét. Közvetlenül megismerhette a művészet legnagyobb alkotásait és alkotóit, Michelangelót, Albertit, Berninit, Borrominit. Megismerte ott jövőre feleségét, legértékesebb támaszát is.

Rómában kibontakozott művészetét több alkotás is bizonyítja, mint a biblikus témájú „Tékozló fiú” és a „Szent Kristóf”. Tudomásunk van több otthagyt alkotásáról is, amelyeket később már nem lehetett megtalálni. Vallásos ihletettség és biztos szobrászi készség nyilvánul meg Schármár Károly síremlékének Piétáján (1942), Szent Teréz álló figurájában (1943), valamint Lackner Kristóf domborművén (1943). Pusztai László művészettörténész – aki Szakál Ernő szobrászi tevékenységét méltatta – a Lackner domborműben a művész Sopron iránti elkötelezettségét, a városhoz való hűségét, a „gyökeret” is kimutatta.

Ismerősöktől hallottam, hogy a fiatal Szakál Ernőben sokan egy második Michelangelót láttak kibontakozni. Ez a vélemény a második világháború előtti időből származik, amikor elsősorban a művész szobrászi tehetségét, kiforrott plasztikai készségét, alkotó erejét bámulták. Ekkor már több önálló szoborművel, grafikával, valamint jó néhány kisplasztikával gazdagította a magyar képzőművészet huszadik századi termését.

394

Sopron, egykori ferences kolostor káptalanterme (un. Moritz-kápolna), amelynek kiszabadítása és visszaállítása nagy szakértelmet kívánt. Helyreállítás utáni kép (1949-50).

395A háborús pusztítás, a műemlékek megmentése, valamint az elfedett értékek felszínre kerülése hamarosan másféle feladatot is rótt rá. Kezdetben csak szülővárosá-ban, Sopronban, később azonban egész Magyarország sok-sok műemlékének helyreállításában vett részt. Mindez a fiatal és addig önállóan dolgozó szobrászművésznek látszólag újat jelentett, de ez talán még inkább rászabott feladat volt, amelyben nemcsak művészi képességét, hanem technikai ismereteit, geometriai képzettségét, valamint emberi értékeit együttesen érvényesíthette.

Sopron háborús sérüléseinek mielőbbi megszüntetéséhez kapcsolódnak Szakál Ernő első műemlék-helyreállítási feladatai: az Orsolya templom kőfaragványainak restaurálása (1946), továbbá a Szent György templom stukkódíszének rögzítése és pótlása (1947–1948). A negyvenes évek utáni mostoha lehetőségek közepette egyedülálló teljesítmény volt a Szent György templom belső terének restaurálása, amelyben 1944-ben több akna robbant. A falakról és boltozatról levált stukkók kiegészítése önmagában is újszerű feladat volt, hiszen egy feledésbe merült technika felújítását követelte. Még inkább elcsodálkozhatunk azon, hogy a lógó stukkókat helyben megtartva, a felette lévő sérült téglaboltozatot újrafalaztatta, amelyhez a plasztikát rögzíthette. Mindezt az előkerült középkori részletek bemutatásával ötvözte, amely már a későbbi helyreállítási elveinknek felelt meg.

Sopronbánfalván ő tervezte a Mária-Magdolna templomocska belső helyreállítását (1948). Ez a munka már ugyanolyan elvek szerint és ugyanolyan módon történt, mint ahogyan a falusi templomok esetében később mindenhol eljártunk: régészeti feltárással, falkutatással, a helyreállítást megelőző felméréssel, részletrajzokkal ellátott kivi-teli tervekkel. Az említett munka és a soproni káptalanterem belső helyreállítása (1949–1950) a Velencei Kartát tizenöt évvel(!) előzték meg.

Az ötvenes években Szakál Ernőt jó néhány újonnan induló munkával bízták meg, amelyek teljesítése műemléki szervezet és anyagiak hiányában különösen nehéz volt. Visegrádon a díszudvar kőfaragványait állította össze (1952), Bélapátfalván a ciszterci templom belső terét restaurálta (1953–1954), Siklós várában a kápolna boltozatának és ablakainak helyreállítását végezte (1955), Nagyvázsonyban a lakótorony (1955), Sopronhorpácson a hét pillérpáros román kapuzat bemutatásán dolgozott (1956–1957).

Szakál Ernő munkásságához tartozik Sopronban az Új u. 16. alatti gótikus ház ablakműveinek visszaállítása és körészleteinek kiegészítése. Az épület középkori elemei bombatámadás következtében kerültek elő, de a helyreállítást már szisztematikus kutatás előzte meg. Ezt a kutatási módszert azután sok helyütt Szakál Ernő irányításával alkalmaztunk. E vizsgálatokból ki kell emelnem a sopronbánfalvi Karmelita templom kutatását (1956) és a szentély boltozatának helyreállítását, valamint a déli oldal ablakműveinek kiserkesztését, illetve kifaragását. (A műveket ma a kolostor padlásterében tárolják.) Emellett rendkívül jelentős a soproni Fabricius-ház nagyterme négy–négy külső és belső ablakának kutatása és visszaállítása (1960–1961). A parléri művek töredékei az ablaknyílások befalazásából kerültek elő, amelynek hiteles összeállítása és szükséges kiegészítése is Szakál Ernő, illetve az általa vezetett soproni kőszobrászati csoport munkáját dicsérik, akárcsak az Új u. 11. számú lakóházban előkerült középkori zsinagóga kő részleteinek restaurálása. (1958–1959).

396

Visegrád, volt Királyi Palota oroszlános falikútja.

Töredékekből visszaszerkesztett rekonstrukcióját, valamint vörösmárvány másolatát Szakál Ernő és a soproni szobrászati csoportja készítette.

397 Az 1950-es évek talán legjelentősebb kőrestaurálási feladata a visegrádi palota oroszlános kútjának rekonstrukciója és vörösmárvány másolatának elkészítése (1956–1959), majd ugyanott további középkori kútépítményeknek az összeállítása volt. Ezeknek tudományos feldolgozása és megvalósítása nemcsak Szakál Ernőnek, hanem a felállított új intézménynek, az Országos Műemléki Felügyelőségnek is nemzetközi elismerést hozott

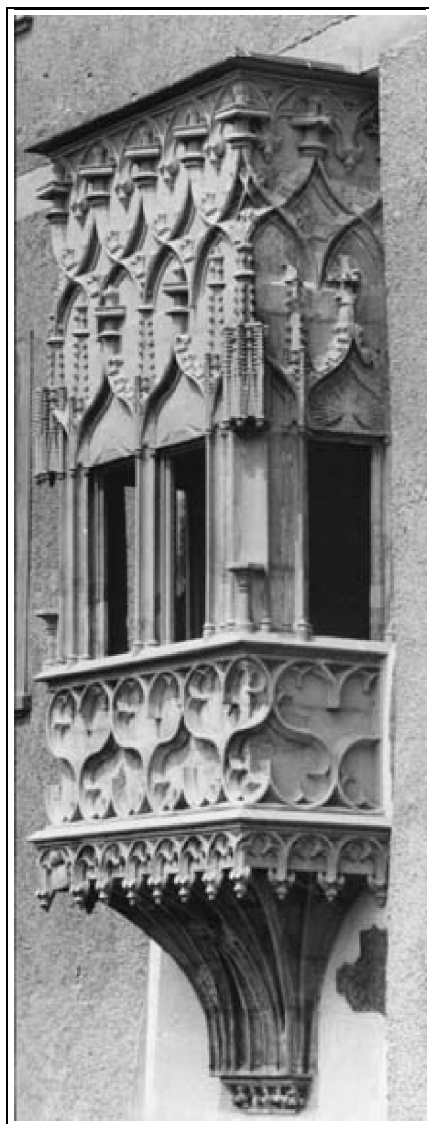
A hatvanas években elkészült munkái közül mindenekelőtt ki kell emelnünk a visegrádi palota Anjou kútházának rekonstrukcióját és a lakótorony földszintjén történt felállítását, amellyel 1960 és 1964 között foglalkozott. A díszudvar árkádjához támaszkodó, illetve abból előugró kútház több ezer töredékből állt össze. A kútház gótikus architektúrájának visszaállítása támadhatatlan. Érdemes felfigyelnünk egy-egy hiányzó részletének formai pótlására is, amelyek sematikus formákkal leegyszerűsítettek, ahogy azt azután más helyen is hasonlóan tettük – például Vértesszentkereszten.

A sorban ide tartozik a visegrádi Anjou-kori falikút rekonstrukciója, amelyet a Magyar Nemzeti Múzeum egyik emeleti folyosóján állított fel (1962–1966). Ez a falikút rokon az előbbivel, pedig formavilága és gótikus architektúrájának szerkesztőhálója lényegesen különbözik attól. Ezzel azt is bizonyította, hogy a készítők a feladathoz illeszkedő szerkesztési rendszert alkalmaztak, amelyet nem könnyű megtalálni.

A rekonstruált emlékek vizsgálata során ugyanis egyértelmű építészeti megoldásokra derült fény: Szakál Ernő kimutatta az ókori és a középkori alkotások megvalósításának módszerét, a geometria alkalmazásának mikéntjét, illetve nélkülözhetetlenségét. Rögzítette azonban azt is, hogy a szerkesztőháló önmagában nem tervezési módszer, főként nem idea, hanem elsősorban kiviteli, megvalósítási eszköz. Vagyis az épületek és egyéb alkotások szükséges velejárója, amellyel egy mű számtani adatok nélkül – kottázás és méretek nélkül – praktikusán megvalósítható. Sokan előtte a szerkesztést önálló, ötletet pótló tervezési módszernek vélték, holott az csak segédeszköz, mankó volt, az egyiptomiaktól kezdve a múlt század közepéig. (Megmaradt a kőfaragó és ács munkáknál, ahogyan azt Szakál Ernő hangoztatta!)

Módszert és megoldást talált Szakál Ernő a kiemelkedő tudással épült Vértesszentkereszt alaprajzának kitéréséhez is. Kimutatta, hogy a templom határfalai a szentély felé összetartanak, ráadásul a belső pillérek tengelytávolsága kelet felé arányosan csökken. Ez pedig nem jelenthet mást, mint azt, hogy 1200 körül Magyarországon is alkalmazták „perspektivikus” határfokozást, pedig az említett módon ezt csak sok többletmunkával lehetett elérni (pl. a boltozatok és a félkupolák építéskor). Minderről természetesen a hazai és külföldi szakirodalom 1970-ig semmit sem tudott, e felfedezést is Szakál Ernőnek tulajdoníthatjuk. (A barokk építészetben mindez persze köztudott.)

398

Siklós, későközépkori zárterkély.

A faragványok alapján visszaszerkesztett műrészletet egykori helyén állították fel (1964-71).

399A visegrádi kútépítmények restaurálásához hasonlóan a siklói vár későgotikus zárterkélyének visszaállítása. Az erkélyhez lefaragott *in situ* felületek, valamint sok apró töredék állt rendelkezésre, amelyekből Szakál Ernő hiteles, mindenki által elfogadott rekonstrukciót tudott visszaállítani. A 15. század végi alkotás megfejtését még az is bonyolította, hogy az erkély mellvédjén és konzolszegélyén a motívumokat, a szívformájú egybeolvadt halhólyagokat, illetve az alsó ívsor karéjait nem szimmetrikusan osztották ki. Erre mások bizonyára nem gondoltak volna.

Szakál Ernő keze alól került ki számos barokk szobormű restaurálása is, mint amilyen a győri Szt. Mihály, a veszprémi Szentháromság, a hatvani Szt. Sebestyén, a sümegi Szt. Flórián, a győri Frigyláda, a gödöllői Kálvária és Nep. Szt. János, a tatai Mária, valamint a mosonmagyaróvári Nep. Szt. János szobor helyreállítása. Ezek mindig más és más formai és technikai megoldást kívántak, hiszen az emlékek

kőanyaga, veszélyeztetettsége, a pusztulás mértéke rendkívül különböző volt. E feladat azonban ugyanolyan érzékenységet és szemléletet követel: csak a szükséges kiegészítést, a műalkotás változatlan továbbélését, a tartós védelmet.

Különböző munkái sorában kiemelten kell említenünk a felállított kőtárasokat, pontosabban kőkiállításokat is. Ilyen volt az OMF előtti időkben a pécsi Székesegyház kőtára, amelyben számos összetartozó faragványt, valamint a Népoltár boltozatát állította fel 1951-ben. A kis alapterületen tető alá került kőtár helyett és annak kibővített helyén új elrendezésben, jóval nagyobb apparátussal készül ma a dómkőtár, illetve kiállítás, amelyhez nyilván nagy segítséget jelent az ötven évvel ezelőtti bemutatás is.

Jelentős kőtárat állított fel Szakál Ernő Szombathelyen, ahol a múzeum alagsorában többek között a Ják apátsági templomából kibontott faragványokat rendezte és helyezte el, 1956-ban. Ezt az anyagot később a kőszegi Nagybátyában mutatták be, ma pedig már Jákon az Apáti ház padlásterében várja újbóli elhelyezését.

Igen jelentős a soproni Fabricius-ház pinceterében felállított római kőtár, amelynek anyaga a múzeum alagsorából került át. A kőkiállítás új helyén 1962-ben nyílt meg, közvetlenül az épület hátsó szárnyának helyreállítása után. Az itt látható köemlékekből különösen fontos a három római istenség, Jupiter, Juno és Minerva ülő szobrainak összeállítása, amelyek egykor a soproni városháza déli szárnya alá eső római kori szentélyben álltak. A szobrok rekonstrukciós értékét növeli, hogy a töredékeket korábban négy szobor maradványának tartották, ezeket Szakál Ernő a felállított háromban helyezte el. Külön figyelmet érdemel a szobrok tömörszerű kiegészítése is. Ezek az alátámasztások a felállításhoz nélkülözhetetlenek, az alkotások megjelenését azonban nem zavarják, sőt inkább megértését segítik.

Kőkiállításai sorában a Budapesti Történeti Múzeumban megvalósult bemutatás a legjelentősebb, amelyet 1974–1976 között készített. A restaurált, illetve bemutatott ún. „budai szoborlelet” a királyi palota előtti ásatás területén került elő, és sokan még ma is vitatják a szobrok egykori funkcióját, elhelyezését. E 14. század végi – 15. század eleji gótikus szobrok már önmagukban is bizonyítják az egykor álló budai épületek és 400 egyéb művek kvalitását. A maradványok értékét a darabok türelmes összeválogatása emeli, amelyeknek tudományos feldolgozása, artisztikus bemutatása is Szakál Ernőt dicséri. Egyben szimbolikus értékű jelentést is hordoz, hiszen a munka egy senkihez nem hasonlítható műemlékes életmű egyik utolsó csúcsteljesítménye is volt.

Nagyméretű új szobrainak utolsó darabja viszont Sopronban a Szent Mihály temetőben áll. (Felállítva 1984-ben). A „Feltámadt Krisztus” kőbe faragva tér vissza közénk a földre, légiesen és mégis szilárdan. A szobor szépen érzékelteti a művész belső énjét, vallásos és művészi lelkületét, amely minden tettében, írásában és munkáiban is megnyilvánult.

Szólnom kellene még több emlékművéről, új liturgikus térkialakításáról és új szoborműveiről. De még másról is: támogató segítségéről, tanácsairól, önzetlen javaslatairól, amelyekkel mindnyájunkat megajándékozott.

Szakál Ernő életművét csak vázlatosan tudtam megírni. Úgy vélem, hogy munkásságát egy kutató szakszerűbben, több adattal és művészetére vonatkozó elemzéssel párosíthatta volna. Engem azonban nemcsak a száraz adatok és nemcsak műveinek értékelése foglalkoztatott, hanem egyénisége, emberi nagysága. Nem volt véletlen, hogy hosszú ideig egy műteremházban élt-dolgozott Sopron két legjelentősebb művésze: felül soproni Horváth József festőművész, alul pedig a szobrász Szakál Ernő. Távolról nézve egyesek talán nem is fedezik fel összetartozásukat, pedig ugyanolyan kiváló emberi tulajdonságok vezették

mindkettőjüket: nemes nagylelkűség, áhítatos szellemiség, erős, megalkuvást nem ismerő akarat, és szeretet.

A szobrászművész, restaurátor, valamint tanítómester Szakál Ernő, Isten akaratában megnyugodva, 2002. szeptember ötödikén hunyt el, 89 évesen. Ugyanazon életkorban, amilyent nagy elődje, Michelangelo is megért.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni arcok / Sarkady Sándor: Káspár Terézia emlékezete (1909 – 2001)

401 Sarkady Sándor: Káspár Terézia emlékezete (1909 – 2001)

2001. november 19-én elhunyt Káspár Terézia, a hazai polgári mecenatúra jeles alakja, a soproni szoborpark életre hívója.

1909. december 16-án született Sopronban. Édesanyja német asszony, édesapja – a GySEV főmozdonyvezetője – magyar ember volt. Hatan voltak testvérek – három fiú, három leány –, Terézia szülei harmadik gyermekeként született. Az evangélikus elemi után az Orsolyitáknál tanult. Saját elmondása szerint itt tanulta meg a tízparancsolat erkölcsét, és itt szerette meg rajongásig a magyar klasszikusok, elsősorban Vörösmarty költészetét. A polgári után három évig járt a felső ipari iskolába. Remekül hímzett és horgolt (munkáival később díjat is nyert az egyik brüsszeli csipkekiállításon), de gerincbaja miatt nem alapozhatta jövőjét káprázatos kézügyességére. Házitanítóként kereste meg a kenyerét, tíz évig oktatta német nyelvre a soproni polgárcsaládok gyermekeit. Időközben elvégezte az ápolónői tanfolyamot, s mint egészségügyi nővér – polgári alkalmazottként – a hadapródiskolához került. Az egészségügyi pályához további élete során is hű maradt. 1945-től 1956-ig a soproni kórház gyermekosztályán ápolta kis betegeit, 1956-tól 1975-ig – nyugdíjba vonulásáig –, a Vasöntöde üzemorvosa mellett dolgozott, mint asszisztens nővér.

Káspár Terézia nyugdíjas éveiben kezdte el áldozatos kultúrmisszióját szeretett szülővárosa javára. Elhatározta, hogy szobrot állít azoknak a költőknek, akiktől valaha a legtöbb szépet és jót tanulta – s közülük is elsőként Vörösmarty Mihálynak. A sorsfordító pillanatra később így emlékezett vissza egy 1997-ben adott interjújában: „A rendszerváltozás idején végiggondoltam az életemet. Rájöttem, sokkal tartozom a városnak, a hazának, de leginkább Vörösmartynak, aki szinte meghatározta az életemet. Bementem a bankba, és megtakarított pénzemből kivettem százezer forintot.”

A szoboralapítvány megtétele után Káspár Teréz széleskörű, mondhatni országos gyűjtésbe kezdett. Buzgó fáradozása nem volt hiábavaló. 1990. október 23-án a Frankenburg út melletti parkban felavatták Sopron Vörösmarty-szobrát, Somogyi József Kossuth-díjas művész alkotását. Káspár Terézia az ünnepségen többek között ezt mondta: „Életem álma és vágya teljesült azzal, hogy szeretett szülővárosomban (...) a Szózat halhatatlan költője szobrot kapott. Most (...) átadom a szobrot Sopron lakosságának. Vigyázzanak rá! Legyen ez a szobor intelem itt, a nyugati végeken: Hazádnak rendületlenül / Légy híve, oh magyar...”

Öt évvel később, a Szózat költője után a Himnusz költője is szobrot kapott városunkban! Káspár Terézia újabb alapítványa, az önkormányzat hathatós segítsége és a közadakozás eredményeként Törley Mária Kölcsey-szobra 1995-től a Deák tér új ékessége lett. A Káspár nővérek ekkoriban adták el – holtig való bennlakással – Deák téri lakásukat, hogy a pénzből aztán új alakokkal népesíthessék be a szoborparkot,

amit a városvezetés a Vörösmarty-szobor körül alakított ki. 1997 őszén ismét szoboravató **402**ünnepség volt a Frankenburg úti parkban. Október 26-án leplezték le Arany János és Tompa Mihály bronz mellszobrát, Baksa Soós Krisztina és Nagy Benedek alkotását. Mindkét szobrot Káspár Terézia állíttatta – a maga költségén.

Teréziának minden nemes vállalkozásában méltó segítőtársa volt húga, Hermina (Sopron, 1913.). Nővére hűséges „íródeákjaként” ő végezte a kiterjedt levelezőmunkát, s az ő áldozatkészségéből készült el a Kossuth-relief, valamint a „béke katonájá”-nak, Gyóni Gézának a szobra a Deák téren. (Sz. Egyed Emma és Nagy Benedek alkotásai.)

A Káspár nővérek nem csak szobrokat állítottak, de hosszú éveken át intézményeket és alapítványokat is támogattak. Így pl. segítettek az Ökumenikus Szeretetszolgálatot, az Erdélyi Kört, a Kölcsey Társaságot, a Máltai Szeretetszolgálatot és az öregek otthonát Gyenesdiáson. Támogatták többek között a Kárpátalja-, a Lakitelek-, a Kapi- és a Don-kanyar Alapítványt. Az ő adományaiknak is köszönhetően készült el a Deák Téren álló II. világháborús emlékmű, amely – vajon kinek jut eszébe? – az ő hősi halált halt két fivérük, Henrik és Árpád emlékét is őrzi. A testvérpár adakozó kedvét hirdeti továbbá Sopronban az evangélikus templom két ólomüveg-ablaka, a temető nyolc pihenőpadja, a ravatalozó drapériája, a temető előkertjében pedig a Luther Márton és az aradi tizenhárom emlékére állított két, művészi mementó.

1997. március 15-én a Káspár nővéreket „Pro Urbe Sopron” kitüntetésben részesítette a város önkormányzata, és ugyanezen év november 26-án a Városszépítő Egyesület közgyűlése dísztagokká választotta őket. 2000. decemberében, a millenniumi zászló átadási ünnepségén Terézia és Hermina voltak a zászlóanyák.

Meghatott szívvel és igaz tisztelettel emlékezünk Káspár Teréziára, akit 2001. november 26-án helyeztek örök nyugovóra az evangélikus temető ravatalozó kriptájában, és sok szeretettel kívánunk felépülést és jó egészséget a nagybeteg Káspár Herminának. Ők ketten a hazájukat odaadóan szerető, áldozatkész magyar nő, a reformkori „honleány” mai megtestesítői. Ahogy költőideáljuk, a szózatos szájú Vörösmarty írta: „Nőerény és női szépség’ /Angyalképei.”

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni arcok / Sarkady Sándor: Káspár Terézia emlékezete (1909 – 2001) / Irodalom:

Irodalom:

Molnár László: A Vörösmarty-szobor leleplezése, SSz. 1991/76-84.

Emlékmű a Himnusz szerzőjének, Kisalföld, 1994. május 30.

Módos Anikó: Az adakozó testvérpár, Kisalföld, 1994. augusztus 1.

Pro Urbe Sopron, Kisalföld, 1997. március 22.

Szobrot kapott Arany János és Tompa Mihály, Kisalföld, 1997. október 27.

Hajba Ferenc: Soproni mecénások szobrai, Népszabadság, 1997. november 15.

403

Káspár Terézia

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni Könyvespolc

---

404 Soproni Könyvespolc

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Gyulai Éva: Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása I. Descriptio Comitatus Semproniensis I.

Gyulai Éva: Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása I. Descriptio Comitatus Semproniensis I.

Sopron Város Történeti Forrásai (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg) C/ sorozat, 2. kötet.

A latin szöveget gondozta és fordította: Déri Balázs, Földváry Miklós, Tóth Gergely. Szövegkritikai jegyzetek: Déri Balázs. Német fordítás: Tuza Csilla

Szerkesztette: Kincses Katalin Mária.

Sorozatszerkesztő: Szende Katalin

Kiadja: Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Sopron, 2001

Még 30-40 (vagy több?) év, és háromszáz esztendővel azután, hogy Bél Mátyás megálmodta, megkezdte és részben elvégezte az újkori Magyarország teljes geográfiai, történeti és politikai leírásának grandiózus munkáját, nagyrészt kéziratban maradt műve nyomtatásban is olvasható lesz. Az évtizedekkel ezelőtt – nem kis részben Wellmann Imre történetírói és forrásfeltáró munkásságának köszönhetően – megindult szövegkiadási hullám újabb és újabb „palackpostát” vet partra, s az ezekből kikerülő, változó minőségű lapokat kisimítva és gondolatban egymás mellé téve lassan újra összeáll Bél országleírása. A 18. századi közép-európai tudományosság meghatározó alakjának eredeti szándéka azonban megfordulni látszik, hiszen míg Bél projektuma a monográfia szándékával az egész felől közeledett a hatalmas újjászervezendő állam és ország felméréséhez, addig a recens kiadások a mű részeinek egymástól független publikálásával mintha ellentmondának az eredeti akaratnak. A kézirat nyomtatott kiadásait általában a városok és megyék szorgalmazzák, hogy az újkori város- és helytörténet kutatói végre hozzáférhessenek a korszak egyik legfontosabb történeti forrásához.

Így vállalta magára az utóbbi évek legnívósabb Bél-kiadását a Soproni Levéltár is, első kötetében a megye általános jellemzése mellett magának Sopronnak a leírását publikálva. Bár a közigazgatási beosztás mint rendezőelv alapján szerkesztett országleírás megyénként halad és így térképezi fel Magyarország tájait Bél Mátyás művében, Sopron vármegye példája mutatja, hogy Bél corpusának éppen ez a legkevésbé maradandó szerkezeti kerete, hiszen a politika ugyancsak szétszabdalta a 18. század elején még szinte öröknek tetsző igazgatási határokat. Ezért üdvözölhető, hogy Sopron vármegye leírása is magyar és német nyelvű apparátussal jelenik meg, lehetővé téve, hogy az osztrák történeti kutatás is azonnal kézbe vehesse.

405A fent idézett, majd' fél nyomdai oldalt kitevő – és a bibliográfusokat feltehetően próbára tevő – könyvészeti adatsorból is kitűnik, hogy a szöveget gondozó team mellett külön szerkesztő és sorozatszerkesztő bábáskodott a kötet elkészülte felett. A munka dandárját azonban – dacára annak, hogy nevük szinte elvész a belső címlap hátoldalán közölt oldalnyi impresszum betűtengerében – a Déri Balázs vezette és megteremtette doktori és szöveggondozói iskola tagjai végezték el, felosztván egymás között a Bél-kéziratot. A latin szöveg kiadása példás, hűséges az eredetihez, még Bél Mátyás sajátos központozását, így a mondaton belül a pont használatát is átvitték a kiadott szövegbe. Kár, hogy a kiadást magyarázó tanulmány igen szűkszavúan foglalkozik ezzel a mai szöveggondozási gyakorlatban szokatlan, de védhető, sőt érthető módszerrel.

A Bél-kézirat többnyire kiváló magyar fordítását, helyenként archaizáló nyelven, az említett szövegkiadói iskola latinistái végezték el. A forrás és magyarázásának összevetése nem lehet egy recenzio feladata, illetve a recenzens tiszte, de kisebb értelmezésbeli, sőt magát a megértést illető „lapsusok” fel-feltűnnek annak, aki nem sajnálja a fáradságot, és a két szöveget együtt vizsgálja. Példának álljanak itt a *Pars Specialis* (Különleges rész) XXIV. – az előváros középületeit tárgyaló – §-ának kezdő sorai. Már a *suburbium* fordításával is vitatkozunk, hiszen a modern urbanisztikai ihletésű „előváros” helyett inkább a „külváros” kifejezést használnánk. Itt az ispotályról szólva ezt olvassuk: „Nagy költségeket igényel ugyanis, amelyeket a szegénységen szánakozók gyöngye és lesújtott polgárok fölkarolására vagy végrendeletükben neveztek meg bőkezűen, vagy életükben adományoztak.” A nehézkes mondatfűzésből csak második olvasásra tisztul le a mondat értelme, vagyis az, hogy a szegényház működtetéséhez szükséges jelentős költségek fedezetét azok a polgárok hagyták végrendeletükben, illetve adományozták még életükben a gyenge és lesújtott emberek létfenntartására, akik szánják a szegénységet.

A következő mondatokban a fordító sajnos félreértette a latin eredetét. (...*Ptochotropheum*. [...] *Haud*

procul a foro est, penes pontem Spitalbacho impositum. Inde villa civitatis, aliquot intersitis domibus, distans, intra forum; tum publicum itinerantium diuersorium, signo cerui aurei, conspicuum.) Sopron külvárosban ugyanis, amikor szinte ciceroneként vezet minket Bél Mátyás, nem az Arany Szarvas fogadót mutatja a Spitalbach, vagyis Ispotály-patak hídjá mellett, hanem magát az ispotályt, tovább menve, néhány ház közbeiktatásával, még a piacon vagy piactéren innen (talán jobb lenne a *forum*-nak ezt a jelentését használni a külvárosban, mint a „fötér” kifejezést, a későbbiekben ugyanis kiderül, hogy ez a vásárok színhelye), a város majorja (ezt nem is említi a fordítás!), ezután pedig a fogadó látszik, vagy tűnik fel, s csak ezek után jönnek a kocsmák, illetve a magtár és a pékség. Az az intézmény ugyanis, amelyet a fordító *Zitopoeia* néven, vagyis fordíthatlanul vesz át Béltől és iktat a magyar szövegbe (és hogy magyarázat nélkül), nem lehet más, mint a sütőházat vagy pékséget jelentő görög *sitopoiia*.

A külváros épületei (!) között legvégül a *xystus*-t sorolja fel a kézirat, amelyet a magyar szöveg gyakorlótérnek fordít, pedig eredetileg olyan *fedett* oszlopcsarnokot jelent a görög testedző intézményben, a gymnasionban, ahol az ifjak a lándzsavetést gyakorolták. Ezért szerencsésebb lett volna Sopron esetében is lövőháznak (hasonlóan 406a labdaházhoz), vagy lögyakorlatra való épületnek, színek fordítani. Ekkor ugyanis kitűnik, hogy az egyik legsajátosabb korabeli épülettel állunk szemben. A fordításban, mint látjuk, három fontos külvárosi objektum, a városi major, illetve a sütő- és lövőház kimarad a felsorolásból. Az Esterházyak külvárosi háza sem „két sorban, magasra épült”, hiszen az *ordine, in altum, gemino* semmi mást nem jelent, mint azt, hogy két rendbeli magasságú, vagyis kétszintes, emeletes.

Minden két- vagy többnyelvű kötet kiadásának és szerkesztésének, főként azonban a fordítással megtámogatott forráspublikációnak komoly buktatója a különböző nyelvű részek sorrendjének, egymáshoz való viszonyának meghatározása. A bilingvis könyvek esetében a forrásoknál talán még inkább szembeűnő, mint a szépirodalmi vagy más tartalmú munkák közreadása esetében, hogy a fordítás csak segédeszköz, „mankó” az eredeti szöveg feltárásában. A lényeg az őseredetiségen van, egyébként elegendő lenne a fordított textus önálló megjelentetése. Ezért az eredeti és fordítása általában együtt használatos, az utóbbi a szöveg gondozójának egyik szövegértelmezési technikája, s ezzel csak kiegészíti a kiadás egyéb segédleteit, jegyzeteit. Már a kétnyelvűség is megbonthatja egy szövegkiadás esztétikai és tartalmi szövetét, nemhogy egy trilingvis publikáció. A soproni Bél-kiadás apparátusát ugyanis a Sopron Város Történeti Forrásai (Quellen zur Geschichte der Stadt Ödenburg) című sorozat hagyományainak és célkitűzéseinek megfelelően németre is lefordították, s hasonlóan jártak el a kísérő tanulmányok esetében is, mégpedig mindig szorosán a magyar dolgozat után.

A legtöbb munka erőssége azonban gyengeséget is indukál, így van ez a háromnyelvű kötetnél is, hiszen használata ugyancsak nehézkes. Már az is komoly megpróbáltatásoknak teszi ki a kutatót és az érdeklődőt, ha a latin és a magyar nyelvű Bél-szöveget együtt próbálja olvasni, hiszen ezek a könyv különböző részein olvashatók (nem beszélve arról az általános jelenségről, hogy a ragasztott eljárással készült könyveket nyitva tartani általában is nehézségekbe ütközik; hol vannak azok a fűzött példányok, amelyek, ha kinyitottuk őket, úgy is maradtak!). Ha pedig az újabb kori kiadói jegyzeteket sem nélkülözzük az olvasásnál, egyszerre három helyen kell nyitva tartanunk a könyvet, ami már fizikai képtelenség. De nem jár jobban a német nyelvű olvasó sem, mert a német szövegek mindig kísérik a magyart, ahelyett, hogy külön német blokkban lennének összegyűjtve, a jobb áttekinthetőséget szolgálva. Nem lett volna szerencsésebb a kötetet úgy megosztani, hogy az elsőben csak a magyar és latin szöveg, valamint a kapcsolódó apparátus jelent volna meg jól kezelhető, az eredetit és a fordítást egymás mellett, verso és recto oldalon megjelentető, lábjegyzetes formában, míg a német verziót (akár fordítással is) külön kötetben publikálták volna? A kiadók egyébként sem csak a jelen kötetet kívánják közreadni a Bél-corpusból, hanem

a következő, II. részt is (amelynek tervezett tartalmára a felelős kiadó és a sorozatszerkesztő csak halványan utal előszavában, feltehetően azért, mert a tudományos közvéleménynek illik ismernie Bél megyeleírásainak szerkezetét), ezért a kiadás struktúrájának talán gyökeres újragondolására lenne szükség.

A Soproni Levéltár kötete azonban a legfőbb kitűzött célt, az eredeti latin nyelvű Bél-kézirat kiadását és szövegmagyarázatát kiváló erudícióval oldotta meg. Mind a gondos, a kézirathoz „leghűségesebb” módon ragaszkodó átírás, mind az apparátus, ⁴⁰⁷valamint a kísérő tanulmányok sorozata a szövegkiadás napjainkban megélenkülő elméleti vitáiban etalon és hivatkozási alap lesz. Itt nemcsak a korábbi történeti és helytörténeti, valamint tudományhistoriai irodalom alapos ismeretén nyugvó tárgyi jegyzetek impozáns ismeretanyagára, Kincses Katalin Mária munkájára utalhatunk, hanem a kötet spiritus rectoraként is tekinthető Déri Balázsnak a szövegkiadás és fordítás elvi alapját megvető rövid bevezetőjére is. Főképpen azonban a kézirati hagyományozásnak a legjobb filológiai iskolákat követő feltárását üdvözölhetjük. Ingoványos talajra lép, aki a számtalan Bél-kézirat között próbál eligazodni, ezt a munkát azonban Tóth Gergelynek sikerült elvégeznie, amint a kísérő tanulmányok között megjelent kutatási eredményei mutatják. Jeles tanulmánya mellett kiemelkedik Kincses Katalinnak az újkori tudománytörténetünket is megtermékenyítő dolgozata Bél Mátyás soproni kapcsolatairól. Nem tudunk azonban teljesen egyetérteni a szerkesztővel akkor, amikor a fenti, szorosan a szövegkiadáshoz kötődő tanulmányok mellett harmadikként a Sopron vármegye természeti viszonyainak változásait tárgyaló munkát sorakoztatja fel, hiszen ez a Bél-szöveghez magához nem visz közelebb. Igaz, monográfiájának természeti leírásai a legfontosabb forrásokat jelentik a történeti és gazdasági földrajz, ökológia újkori vizsgálataihoz.

Az első kötet kvalitásain felbuzdulva, kíváncsian várjuk a Bél-kézirat második részének közreadását, hiszen Sopron vármegye csak így lesz teljes. Reméljük, hamarosan az első kötet mellé helyezhetjük a folytatást is, mert a többkötetes munka megjelentetésének időbeli széthúzása nem szolgálja Bél Mátyás úttörő szándékát, hazája teljességének tudományos feltárását és közkinccsé tételét.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Flórián Mária: Győr-Moson-Sopron megye népművészete.

Flórián Mária: Győr-Moson-Sopron megye népművészete. Népművészeti örökségünk. Szerk. Perger Gyula és Kücsán József.

Kiadta a Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Igazgatósága. Győr, 2002. 559 oldal, ezen belül 729 fekete-fehér, színes fotó és rajzok.

A kötet a nyolcadik a *Népművészeti örökségünk* címmel eddig Hajdú-Bihar, Csongrád, Vas, Borsod-Abaúj-Zemplén, Nógrád és Somogy megye népművészetét bemutató monográfiák sorában. Korábban Győr-Moson-Sopron megyéről kialakult egy olyan vélemény, hogy tárgyi, népművészeti emlékei már nehezen felkutathatóak. Talán nem is volt annyira és úgy parasztos, mint az ország más tájai, hiszen parasztsága a nyugati irányból érkező tárgyféleségek, például az új gyári kelmékből készített női öltözetek révén, korán túljutott „virágzó parasztos” időszakán. Ez a kötet rácáfol a fenti vélekedésre.

Timaffy László *Táj és ember* című fejezete visz vissza bennünket abba a táji környezetbe, amelyben a 19. század második feléig, a folyó- és állóvizek szabályozásáig, a pusztító árvizek ellenére is megélhető lehetőséget adó vizekkel körülfogva élt a három ⁴⁰⁸megye lakossága. A korabeli ember mindent felhasznált, amit a folyók, erek, lápok, nádasok, ártéri erdők adtak: halat, vadat, madártojást, mézet, fát. A

nádat, gyékényt, a sást megdolgozta, a Duna vizéből aranyat mosott, sodrásával hajómalmokat működtetett. Együtt élt az adott lehetőségekkel.

A földrajzi lehetőségek mellett a három egykori vármegye történelmének eseményei határozták meg a régió lakóinak életét, amelyet Dominkovits Péter idézett fel *Győr, Moson és Sopron vármegyék történetéhez (1526–1950)* címmel. Eddig feltáratlan, hatalmas mennyiségű újkori levéltári forrásanyag segítségével rendkívül részletes képet rajzolt a vármegyék birtokviszonyainak, agrárgazdálkodásának, kereskedelmének helyi sajátosságairól, az uradalmak és községi előljáróságok közigazgatási, adóigazgatási és jogviszonyairól. A történelmi viszontagságok közepette elpusztult falvak újratelepítése révén, a 17. század végére kialakult magyar, német, horvát nemzetiségi összetételű lakosság már együtt élte meg a 18–19. századi, az országos jelenségekkel párhuzamos társadalmi átalakulást. A polgárosodás, iparosodás jelentősen átformálta a vármegyék lakóinak életformáját, de még ezt az életmenetet is kíméletlenül feldúlták a trianoni határok, majd a második világháború, és utána az erőszakos kitelepítések, amelyek a terület nemzetiségeinek arányát is megváltoztatták. Más megyék monográfiáinak történetírói is szembekerültek azokkal a változásokkal, amelyek a megyehatárokat időről-időre átrajzolták. Ezt a nehézséget – három olyan vármegye esetében, amelyeknek számottevő része ráadásul mai határainkon kívülre szakadt – tiszteletre méltó anyagismerettel küzdötte le a szerző.

A megye népművészetének tárgyi emlékei hozzávetőlegesen a 19. század elejétől maradtak meg, követhetőek nyomon. Természetesen az utolsó két évszázad fejleményei a még távolabbi történelmi múltban gyökereznek. Filep Antal *Építkezés* fejezete is ezt bizonyítja. A népművészeti elemekkel díszes falusi lakóházak évszázadokon át formálódó, az uradalom, a földesúri akarat révén is befolyásoltan – egyes falvakban például fűrészfogas elrendezésű sorokban – de a középkorban kialakult településeken állnak. Maga a telekelrendezés, a telkeket lezáró pajtasorok, vagy a szőlőhegyi pincesorok azt a történelmi időszakot idézik, amelyben a mindennapi élet középpontjában még a földművelés, az aratás, a termények tárolása állt. Azt a történelmi időszakot, amelyben még hatalmas erdőségek biztosították a szelemenes, ágfás épületek faanyagát, nádasok, lápok a csonkakontyos, üstökös lakóházak sövényfalas oromzatát, kéményét, héjazatát, gabonaföldek a zsúpos tetőket. Ezeknek a múlandó anyagokból épült lakóházaknak mestergerendáit, oromfalait, a festett, rovott kapubálványokat, kapukat a 20. század elején még százával rajzolta le Pálos Ede, olyan építészeti részleteket örökítve meg, amelyeket az idő azóta megsemmisített. Az 1930-as években újra feltámadt a kutatókedv a megye népi építészetének felderítésére, amit azután Filep Antal, a kötet építkezéséről szóló fejezetének szerzője folytatott.

Győr-Moson-Sopron megyében az épületek a társadalmi, vagyoni, de egyben az esztétikai reprezentáció eszközei is lettek. Az 1760-as évektől 1950-ig nyomon követhető a hagyományos épületállomány külsejének többszöri megváltoztatása, megújítása. Különösen 1848 után látszik következetesnek a törekvés, hogy a házakat tágasabbá és kisvárosi jellegűvé tegyék. Ennek eredményeképpen alakultak ki a barokkos házsorok, tornácok, a klasszicizáló, szoborfülkés, vakolatdíszes oromfalak. De 409ennek a mindig divatosabb, modernebb iránti igénynek lett az eredménye számos népi építészeti emlék megsemmisülése is. Modernebbek, egyben praktikusabbak lettek az épületek tüzelőberendezései is. A felmérések idején a kutatók itt már nyomát sem találták a füstös konyháknak, a legarchaikusabbak a szabadkéményes lakóházak voltak. Szinte általános lett a cserépkályhák használata, sok helyen még a takaréktűzhelyeket is csempézték. Sehol ennyi domborműves, pártázatos szemeskályhát, sehol ennyi mázas, írókázott vagy rátétes díszű táblaskályhát nem örökíthetett volna meg a *Kályhák* című dolgozat szerzője, Sabján Tibor, mint éppen itt, Győr-Moson-Sopron megyében. Sabján Tibor jócskán meríthetett a megyékből éppen általa a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumba telepített kályhák tanulságaiból.

A kötetben a már megjelent népművészeti monográfiákhoz viszonyítva újítás, hogy bőven él a Szabadtéri Néprajzi Múzeum és más múzeumok enteriőrjeinek képanyagával. Ezeket használta fel a *Lakáskultúra* fejezet szerzője, F. Tóth Zsuzsanna is. Dolgozata a kötet egyik lektorának, K. Csilléry Klárának kutatási témáját, gondolatfüzereit, munkamódszerét idézi. Bár a tanulmány írója élénk tár a 19. század végén még fellelhető, gótikus hagyományokat őrző, kenyérfiókos asztalokat is, a bútorok többsége azonban, a lakóházakhoz hasonlóan, főleg a barokk és a klasszicizmus stílusjegyeit mutatja.

Balázs György *A gazdálkodás tárgyai, a ház körüli munkák díszített eszközei* között kereste, és a kevésbé pompás használati tárgyakon is kimutatta egykori készítőik, használóik szépérzékét: a szekercéken, csákányokon, a szalmából fonott méhkasokon, a vesszőkosarakon, az esztergált kévekötőfákon, a fenőkörtartó tokmányokon. Egy 1900-tól majdnem fél évszázadon át használt fekete aratókorsón, az aratóbandák tagjainak monogramjai és az évszámok között megtalálta a bevéssett apró szíveket, egyéb jeleket. A 19. században még működő szárazmalmok kőpadjait, a datált, gyakran feliratos hombárok deszkafalát is virágminták díszítették. A szőlőprések poncolásos, festett feliratos táblái mellett is megjelentek domborúfaragásos díszítmények. A karcoltan díszes löportartók és a szarvasagancsból vágott, geometrikus, de naturalisztikus stílusú motívumokkal is díszes löportartó szaruk, vadászkések a Győr-Moson-Sopron megyei múzeumok legszebb tárgyai közé tartoznak. Talán mégis a legpompásabbak a 19. századi, rábaközi festett, faragott gyakran tükörbetétes járom-bélfák voltak, amelyeket Pálos Ede 20. század elején készült rajzai is megörökítettek. A 18. század végétől, a felső-ausztriai Viechtau háziiparának termékeiként váltak ismertté a kalács- és süteményformák, mézeskalács-, sajt- és vajformák, amelyek a 19. század második felére a paraszti háztartásokban is elterjedtek, és virágmintáik a paraszti díszítőstílusra is hatással voltak. A munkaeszközök között a legszebbek, a legdíszesebbek mégis az általában szerelmi ajándéknak szánt guzsalyok, motollák, valamint a mosósulykok és a mángorlók voltak. A geometrikus, de olykor leveles-ágas mintákkal kifaragott, néha ki is festett guzsalyok házilag is készülhettek. A 18. század elejétől fennmaradt mángorlók készítői között viszont mesteremberek, ácsok, molnárok, bognárok is voltak. A mángorlók többnyire évszamosak, díszítményeik változása így nyomon követhető.

410A „mezei grófok vagy pásztorok”, ahogy a 17. században nevezték őket, a kézművesekhez hasonlóan céheket alapítottak. A három megyéből fennmaradt 17–18. századi nyilvántartásokból ismertek a jelentősebb állattartó központok. Ezek alkalmazottai között kereste Domonkos Ottó a művészi *Pásztorfaragások* készítőit, – azonos című feldolgozásában. A nyugat-magyarországi pásztorfaragás kiemelkedő alakja, Király Zsiga is működött a megyében. A már említett mángorlókon kívül beretvatartók, fűszertartók, tükörállványok, juhászkampók és szarufaragványok kerültek ki a pásztorok keze alól. A helyi pásztorfaragások között jellegzetesek a spanyolozott és karcolt figurális ábrázolással díszített, prizma alakú talpon álló, kerek, billenthető tükörkeretek és a zsebtükörök. A 19. század elejétől az 1910-es évekig készültek plasztikus pásztorfaragások is, ólmozott és faragott ostoronyelek, birka-, kos-, kígyó- és sárkányfejű juhászkampók.

A népművészeti monográfiák közül ez a kötet közli a leggazdagabb céhes tárgyanyagot, ami annak is köszönhető, hogy a téma legkiválóbb ismerője, Domonkos Ottó készítette el más fejezetek mellett a *Céhemlékek* bemutatását is. A jeles kutató a 15. századi alapítású soproni varga- és szabócéhtől a 19. századig a vizsgált megyék uradalmaiban és szabad királyi városaiban létrehozott, összesen körülbelül 500 céhszervezet adatait tárja elénk. Nemcsak a céhjelvényeket: céhkorsókat, céhládákat, behívótáblákat, kovácsolt cégéereket sorakoztatja fel, hanem mestermunkákat is bemutat: ácsok faragta mestergerendákat, esztergált és festett fakulacsot, sírkereszteket, kötelesek remekmunkáit.

Szövés és festés címmel ugyancsak Domonkos Ottó ismerteti Győr-Moson-Sopron megye egykori

takácsainak és festőinek tevékenységét. Az 1379-es soproni „telekkönyv”-ben felsorolt 72 kézműves között még csak két takács szerepelt. A későbbi katonacéhekben, a földesúri birtokokon, a mezővárosokban és a szabad királyi városokban azonban a takácsmesterek létszáma rohamosan nőtt. A Magyarországon a 15. századtól a 19. század elejéig megalakult 300-nál több takácscéhből jó néhány ebben a régióban működött, ráadásul olyan mesterségbeli tudással, hogy a 19. század derekán még Jacquard-szövésű lenvásznat is szőttek. Olyannyira kezükben tartották az ipart, hogy a paraszti szövés ezen a tájon nem is vált gyakorlattá. Erre nem is volt szükség, hiszen a céhek feloszlata után, 1876-ban még 828 takácsot írtak össze a három vármegyében.

A takácsokénál jóval fiatalabb mesterség a képfestés, ami a kelmefestésből és a textilnyomásból a 18. században alakult ki. A nyomódúcok-révén nyert mintázat jellemző volt az egyes megyei műhelyekre. Így a Védegylet-mozgalom idején a „Honi”, „Nemzeti” feliratú és például Széchenyi István arcképét ábrázoló dúcok is egy bizonyos műhely tulajdonai voltak. A céhek bomlása után a nagy festő-családok vitték tovább az ipart, mint a csornai Fraszt-család, a győri Romanek, a soproni Kluge, Perl és Lederer-családok.

Győr, Moson és Sopron vármegyék céhes iparágai között a *Fazekasság* Csupor István feldolgozásában jelent meg a kötetben. A három történeti vármegyében a 16–17. században nagy számban fordultak elő a nyugatról érkező habánok ónmázás edényei, az itáliai reneszánsz mintakincsét közvetítve Magyarország felé. A legkorábbi, virágmintás habán tálak, bokályok, korsók a 17. századból maradtak meg. Az idővel emberalakokat, 411 később paraszti életképeket is megjelenítő edényeik a 18. század végére már kevésbé voltak népszerűek a városokban. A soproni fazekasok 15–16. századi vörösre, szürkére égetett cserépedényeit feleslegessé tették az ón-, réz-, üveg-, illetve fajanszedények, valamint a 19. század közepétől a porcelán és a gyári kőcserép. Győrben 1633-ban alakult meg a fazekascéh, mellette jelentős volt a kályhás mesterség is. Emléküket két, a 19. század közepén készült, rátétes mintájú, zöld mázas céhkorsó őrzi.

A falvakban viszont a 20. század első felében is továbbélő régies fazekasságot ismerteti részletesen a szerző. A csávai fazekasok mázatlan, fehér földfestéssel írókázott kantákat, kancsókat, aratókorsókat készítettek. A dőri fazekasok egykor feketére égetett, kavicsal mintázott edényeikről és mázatlan, írókázott, valamint zöld mázas, fehér csíkos korsóikról voltak híresek. A három megye falusi háztartásainak edénykészletét az Őrségből és Gömörből hozott főzőedények, tatai nagytálak, csákvári fazekak egészítették ki. Mellettük, természetesen, az osztrák gyáripar termékei is idejekorán megjelentek.

Hímzés címmel olvashatjuk – a Győr-Moson-Sopron megyei múzeumokban és más, többek között a kismartoni Tartományi Múzeumban őrzött példányok segítségével – Szalontay Judit tájékoztatását a terület népi hímzéseiről. Szerencsés helyzetben van, mert a magyar népi hímzés legismertebb és legszebb régi stílusú példányait ismertetheti. A szabadrajzú és szálszámolásos, reneszánsz előzményekre visszavezethető, rábaközinek ismert, piros, ritkábban piros-kék pamuthímzésekről van szó. Ezek a virágmintás, olaszorsós, madármotívumos hímzések a 19. század elejéig – több példányuk már fehér változatban – jellemzően a városokban, kapuvári, csornai, szanyi parasztpolgári környezetben voltak megtalálhatóak. Hasonlóan a történeti múltban gyökereznek a geometrikus mintázatú fehér vagdalásos és szálszorításos, azaz subrikált hímzések, a recemunkák és a hímzett lepedővégeket, abroszokat keretező vertcsipkék. A történeti hímzések ugyancsak szabadrajzú, de színes gyapjúval kivarrt, népies utódainak legszebb példányai is erről a tájról származnak. Ezek mellé a helyi jellegű hímzések mellé ide is eljutottak a felvidéki megyékből a halotti lepedők „kakasosnak” ismert betétei, és a 19. század végére a hímzéseken megjelent az emberábrázolás is, az Ádám – Éva jelenet és a kürtös vadászok. A 19. század elején érkezett nyugatról a polgári fehérhímzés,

a fehér gyolcson, patyolaton, batiszton a lyuk-, lapos- és szálöltés többféle variációjával. Ennek a hímzésstílusnak legszebb és Szalontay Judit által már több ízben bemutatott példái a höveji, kapuvári és csornai hímzett kendők.

A hímzések ismertetését Balogh Jánosné Horváth Terézia forrásértékű hozzászólása egészíti ki *Két nemzetiségi példa* címmel. Az egyik az „Anna Peirin” nevével elhíresült 18. századi mustráról, a másik egy Sopron megyei hímzésstílusról, illetve változatairól szól, bepillantást adva abba a történeti elemző munkába, amit a szerző folytat.

Horváth Terézia mutatja be a három történeti megye népviseleteit is. *Az öltözködés és a viselet, mint népművészet* címmel – a 19. század elejétől, az ekkortól gyakorivá váló ábrázolásokat is segítségül hívva – válogatta össze az öltözködésnek azokat a sajátosságait, elemeit, amelyek parasztosabb változatban a helyi népviseletek jellemzői lettek. A kistáplási és a Sopron környéki mezővárosokban, kismesesi helységeiben a 412 népviseletek nagyon korán, az alföldi mezővárosokat követően kiszínesedtek, ami a mezőgazdaságból származó viszonylagos gazdagságuknak és a nyugatról beszerezhető kisipari és gyári termékek közelségének volt köszönhető. Kiemelten Kapuvár, Csorna, Szany, Csepreg, az apró részletekre nem ügyelő külső szemlélő számára hasonlónak tűnő, mégis eltérő ruházatkódjának alakulását mutatja be a tanulmány, egészen a 20. századi Gyöngyösbokréta-mozgalomban színre lépő „magyar ruháig”. A népviseletekről Horváth Terézia az öltözetek országosan is ismert és helyileg gazdag jelzésrendszerével tájékoztat. Elemzése külön ismertetést érdemelne, itt csak néhány példát emelhetünk ki. Először az igen bonyolult a haj- és a fejviseletet részletezi, helyi sajátásként kiemeli, hogy amíg az ország jelentős részén a lányok még egy fonatba fonták hátul leeresztett hajukat, addig ezen a korán polgárosodott tájon már az 1860-as években patkó alakú vagy más bonyolult kontyba tűzték fel hajfonataikat. A fiatalasszonyok, első gyermekük megszületéséig, a főkötőre és alsókendőre harmadik, fátýolszerű felsőkendőt kötöttek. Egymás mellett élt az egybe szabott és a kétrészes öltözet, ez utóbbi az ingváll vagy az ujjas és a szoknya együttese. Szokásban maradt az empire idejéből származó, magasított derékvonal. Az egyes falvak igyekeztek egymástól különbözni, például a mell fűzőszerű mellessel történő leszorításával és a far csípőpárnával történő szélesítésével formált sziluettel és egyéb más öltözetmódosításokkal. A szerző kiaknázta a falvaknak egymásról alkotott véleményét is. A parasztférfiak körében a társadalmi előrelépést jelző kék posztöltözet itt már az 1840-es évek tájára általános volt, de a férfiöltözetek országos polgárosodása ellenére, például Szanyban, még a 20. század elején is viselték a zsinórozott posztómellényeket.

Horváth Terézia a kapuvári öltözködés elemzését már évtizedekkel ezelőtt felülmúlhatatlan részletességgel elvégezte. Szalontay Juditnak az e fejezet végén közölt, *A csornai viselet* című összefoglalása következetesen párhuzamot von a kapuvári és a csornai öltözködés között, folyamatosan hivatkozik azokra az apró eltérésekre, amelyek a két város viseletét megkülönböztették. Végző eredményként megállapította, hogy az ország más tájaihoz viszonyítva, a város lakossága könnyűszerrel hagyta el hagyományos vászonöltözetét, a taft, a selyem idejekorán beépült a női öltözködésbe, hiszen a vágyott anyagok a közeli Bécsben könnyen beszerezhetőek voltak.

A kötetet Perger Gyula – a népművészetet is érintő tárgyak számbavételével – *A vallásos élet és a népszokások tárgyai* című fejezete zárja. A 19. század végén a három vármegye lakosainak 83%-a katolikus, 12%-a evangélikus volt. Akik a templomnak zászlót, oltárterítőt, karinget ajándékoztak, az egyházi előírásokhoz igazodtak, de talán ezek hímzésével vagy az „öltöztető Mária” ruháival népies elemet is vihettek a templomba. A protestáns templomokban elsősorban az építészeti elemeket, a tartóoszlopokat és kötéseiket építő ácsok munkájában, a karzat mellvédjeit és a templom bútorzatát készítő asztalosok

díszítményeiben találhatunk „népi” vonást.

A templomokon, harangtoronyokon, haranglábakon kívül Sopron megye nyugati sávjában a középkortól, a megyék keleti felén pedig a 17-18. századtól követhető a kisebb népies szakrális emlékek megjelenése. A szerző a kálváriákat, szőlőhegyi és útféli kápolnákat, a képoszlopokat sorolja ide. A kőfaragók keze alól kerültek ki a pestisemlékek, a Mária- és a Szentháromság-szobrok, a helyi tiszteletben álló szentek fogadalomból, hálából emelt szobrai, és a falusi ízlésvilágot legjobban idéző keresztek, a fakeresztben függő bádogkorpuszok, a mészkö, újabban a műkö faragványok.

Perger Gyula a vallásos ember közvetlen környezetében, lakóházán, az ágasfán, a kapubálványokon, az oszlopokon is megkereste a szakrális jeleket, a ház homlokzatán a fülkében lévő szobrokat, vallásos tárgyú vakolatdíszeket. A mestergerendákat gyakorta díszítette Mária-monogram és egyéb vallásos szimbólum. A falusi szobák berendezésébe beilleszkedtek a helyi zárdákban készült apácamunkák, üvegképek, a dél-cseh műhelyekben, nyomdai úton előállított szentképek. A pásztorok készítményei és a rabmunkák, a türelemüvegek és a karcolt, spanyolozott díszű, szakrális tematikájú pásztoros munkák már készítésük révén is népművészeti emlékek. De a képzett iparosok termékei is annak számítanak, ha a képek, szobrok, egyéb tárgyak, jelképek megtalálják helyüket a paraszti környezetben, ízlésvilágban, hozzákapcsolódnak az emberélet fordulóihoz. Így kaphatnak helyet a népművészet körében – és a kötetben – egymás mellett például a kovácsoltvas sírkeresztek, fejfák éppen úgy, mint a takács szőtte karácsonyi abroszok vagy az igencsak mulandó húsvéti hímes tojások.

A tematikus fejezeteket hasznosan egészíti ki a Csécs Teréz által összeállított *Válogatott bibliográfia*, amelyben az egyes tanulmányokban idézetnél bőségebb néprajzi és történeti szakirodalmat lelhet a népelet iránt érdeklődő olvasó.

A teljes kötetéről szólva, szembeszökő a közölt illusztrációk változatossága, ami a szerzők igényes válogatását dicséri. Kiemelendők közülük például Schöpf Ferenc győri főjegyző szőlőhegyi birtokáról 1820-ban készült kis akvarell, a 18. században és a 19. század elején rajzolt, színezett térképek részletei, a céhes jegyzőkönyvek, bizonyság levelek színes lapjai. A vármegyék és városok címerrajzai és pecsétjei vagy a céhpecséték újdonságnak számítanak a népművészeti monográfiákban. 19. századi ábrázolások és későbbi festmények reprodukciói is illusztrálnak egyes dolgozatokat.

Finomak, precízek és szépek a kötet múzeumi tárgyakról most készült rajzai, térképvázlati, Pálos Ede 20. század elejéről származó, gyakran színezett rajzai, a néprajzkutatók és építészek készítette alaprajzok és metszetek, a kályhákról festett akvarellek. Kiemelkedő színvonalú a kötetben megjelent fényképanyag. A közölt fényképek nagy része történeti dokumentum, mint a 19-20. század fordulójáról megmaradt színezett fényképek, az archív fotók, közöttük is különleges a Ruprecht Mihály 1907-es felvételeiből összemontírozott ágfalvi lakodalmas menet képe. De ezek a képek egyben néprajzi dokumentumok is: a családok, barátok a koronként illendőnek tartott pózban állították be magukat a fényképész lencséje elé. A terepen készült archív fotók az előttünk járó tudós generációk szemléletéről vallanak. Az újabbak kortársaink valóság-megörökítő gondosságáról szólnak, mint például Filep Antal felvételei. Magas színvonalúak a színes tárgyfotók. A kötet gondos szerkesztése Kücsán József és Perger Gyula mintegy fél évtizedes odaadó előkészítő-, szervező- és szöveggondozó munkájának eredménye. A technikai szerkesztés (Tanai Csaba Taca és Tanai Péter munkája) és a nyomdai előállítás a tartalomhoz méltó minőségű könyvet hozott létre, amely a néprajzkutatók mellett a megye múltja iránt érdeklődő szélesebb olvasóközönség figyelmére is bizton számíthat.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Fonda Ferenc: Új kiadványok a Soproni Egyetem Pénzügytan Tanszékéről

414 Fonda Ferenc: Új kiadványok a Soproni Egyetem Pénzügytan Tanszékéről

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Fonda Ferenc: Új kiadványok a Soproni Egyetem Pénzügytan Tanszékéről / I. Pénzügyi szilánkok. Tanulmánykötet. Szerk. Dr. Lentner csaba. Kiadja a soproni pénzügyi szakos egyetemi hallgatók szakkollégiuma, sopron 2001.

I. Pénzügyi szilánkok. Tanulmánykötet. Szerk. Dr. Lentner csaba. Kiadja a soproni pénzügyi szakos egyetemi hallgatók szakkollégiuma, sopron 2001.

Kötetünkben TDK-zó egyetemi hallgatók és fiatal tanáraik ragadtak tollat. Az eredmény: olvasmányos egyetemi segédkönyv, amelynek nálunk és külföldön nagy hagyománya van. A szerkesztő, Lentner Csaba az első fejezetben elemzi a mai pénzügyi kihívásokat. Lentner a tudományos műhelymunka irányítója, országosan ismert gazdaságpolitikus. A kötet általa konzultált tanulmányaiban nem a modorát, szempontjait vették át tanítványai, hanem az alaposságát. Neki is köszönhető, hogy az egyes tanulmányokban a kritika és a pozitív kifejtés egyensúlya figyelhető meg. Ez itt valóban pozitív közgazdaságtan – eredményességét tekintve.

A II. rész szerzői közül a nappali és a levelező hallgatók munkái a egyaránt gyakorlati élet tényeit világítják át az egyetemen tanultakkal. Többen foglalkoztak finanszírozási kérdésekkel. A szerzők: Bóhm Mária, Holló Zoltán, Huszár Lilla, Peresztegi Tamás, Szabó Péter, Vajk Mónika. Reményt keltők az uniós témák feldolgozói és írásaik: Erdős László, Löffler Norbert, Simon László és Szóka Károly. Makrogazdaságtani kérdésekkel foglalkozott: Farkas Rita, Károly Anita, Kiss Krisztina, Máté Milán, Pálffy Zoltán. Tőzsdeügyletekben Horváth Zoltán, Horváth Z. Barna, Tihanyi Diána és Vass Viktor máris illetékesnek mutatják magukat. Négy érdekes esettanulmány zárja a sort (Bognárné, Polgárné és Baják Veronika esettanulmánya). A II. fejezetben fiatal tanárok kaptak szót: Salamon Hargita, Ambrusné, Benedek Judit, Gyallai Gábor, Tóthné Szabó Erzsébet és Vágyi Ferenc.

A soproni egyetem ifjú pénzügyesei szép szakmai reményekre jogosítanak. Nevüket a kari évkönyv funkcióját is ellátó kötet a mellékleti részben felsorolja, bemutatva a Pénzügytan – Számvitel – Statisztika Intézet munkatársait. A kötet a mellékleteivel teljes. A beindult doktori iskola doktoranduszai között szerzőiket ma már vizionálhatjuk.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Soproni Könyvespolc / Fonda Ferenc: Új kiadványok a Soproni Egyetem Pénzügytan Tanszékéről / II. Tudományos értékeink. Tanulmánykötet. Szerk. Dr. Lentner csaba. Kiadta a soproni pénzügy szakos egyetemi hallgatók szakkollégiuma, sopron, 2001.

II. Tudományos értékeink. Tanulmánykötet. Szerk. Dr. Lentner csaba. Kiadta a soproni pénzügy szakos egyetemi hallgatók szakkollégiuma, sopron, 2001.

A soproni „kultúrsarok” közgazdasági műhelyének új kiadványában értékes tanulmányok sorjázna. A közel négyszáz oldalas kötet, amelyhez Rapcsák András helyettes államtitkár írt előszót, négy fő részből

áll. Az I. fejezet Magyarország és az Európai Unió pénzügyi elemzését nyújtja. A fejezetet Huszti Ernő professzor Széchenyi-interpretációja vezeti be. Gidai Erzsébet és Lentner Csaba nemcsak a csatlakozás nyitott kérdéseivel foglalkoznak, hanem hosszabb távú veszélyeivel is. Balázs Judit és Hoós János számot vet a globális gazdasági recesszió lehetőségeivel.

A II. fejezet a piacgazdaságban lehetséges gazdaságpolitikai stratégiákat értékeli. Itt kaptak helyet a Sopronban szerepelt külföldi professzorok (szerkesztett) előadásai. (Almásy Sándor, Siegfried Hauser). Értékesek a regionális gazdaságtani tanulmányok 415(Rétvári László, Almási Ludmilla). Ebben a fejezetben olvasható Vértesy László innovációs – iparpolitikai értekezése is.

A III. fejezet az társadalompolitika kérdéseit tárgyalja. Ebben Menyhay Imre professzor kimutatja, hogy a monetáris etikátlanság következménye a pénzvonás, a kereslet-csökkenése és a szegénység. Avar László és Samu Mihály gazdaságjogi kérdésekről értekeznek. Lakatos Gyula az emberi tőke-befektetéseket interdiszciplinárisan vette szemügyre. Rámutat: a hatékonyságáért nem áldozható fel a gazdaságpolitika értékőrző és értékteremtő értelme. A tanulmánykötet az Európa-eszmével (Fáyné) és a környezetpolitikával (Széchy Béla) európai-éthosszal áthatottan foglalkozik. A szerzők főként közgazdákat szeretnének jóra és szépre tanítani. Igazat mondván, nem pedig kibékülve a mindennapok valóságával.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / Közlemény

Közlemény

Az adózó állampolgárok 2002. évben a Soproni Városszépítő Egyesületnek 260.251,- Ft-ot ajánlottak fel és adományoztak, amit az Adóhivatal átutalt. Minden adózónak köszönetünket fejezzük ki.

Az összeget az évenként általunk kitüntetett szép soproni épület megjelölésére öntetett WINKLER OSZKÁR emléktáblára fordítjuk, melyből az ideit 2002. szeptember 28.-án a Kertekalja 8. épületnek már kiadtunk.

2002. LVI. ÉVFOLYAM 4. SZÁM / MUNKATÁRSAINK

MUNKATÁRSAINK

Flórián Mária néprajzkutató, MTA Néprajzi Kutatóintézet 1041. Budapest, Országház u. 30.

Fonda Ferenc tud.főmunkatárs, 2890. Tata, Gesztenye-fasor 35.

Gömöri János régész, történettud. kandidátusa, Soproni Múzeum Régészeti Gyűjteménye 9400. Sopron, Fő tér 6.

Gyulai Éva egy.docens, Magyar Középkori, Koraiújkorai és a Történelem Segédtudományok Tanszéke

3515. Miskolc, Egyetemváros B/2

Katona Csaba sajtóreferens, Magyar Országos Levéltár 1014. Budapest, Bécsi kapu tér 4.

Kormos Gyula egy. adjunktus, BME 1111. Budapest, Műegyetemi rkp. 3. K.ny. 22.

Kovács József László ny.egyetemi tanár, 2040. Budaörs, Szivárvány u. 8. II.12.

Reisz T. Csaba történész, 1015. Budapest, Csalogány u. 6-10.

id. Sarkady Sándor ny.tanszékvezető főisk. tanár, ny. docens, Benedek Elek Óvónőképző Főiskola Sopron

Sedlmayr János Ybl-díjas építész, 1014. Budapest, Tárnok u. 7.

Szabó Péter történeti ökológus, Közép-Európai Egyetem 1051. Budapest, Nádor u. 9.

Turbuly Éva levéltárigazgató, Győr-Moson-Soron megye Soproni Levéltára 9401. Sopron, Pf. 82.

Végjegyzet

1 (Megjegyzés - Popup)

Bél Mátyás: Sopron vármegye leírása, I. Descriptio Comitatus Sempronensis, I. Szerk.: Kincses Katalin Mária. Sopron, 2001.

2 (Megjegyzés - Popup)

A Bél-kéziratok sorsára, az új (folytatódó) kiadás törekvéseire l. Szelestei N. László: Bél Mátyás kéziratos hagyatékának katalógusa. Bp., 1984. Bél halálát követően többen igyekeztek a hagyatékot egybentartatni, kiadatni. Amikor végül 1769-ben Batthyány József kalocsai érsek megvásárolta a teljes kéziratos anyagot, ígéretet tett arra, hogy „a még kiadatlan megyeleírásokat átnézeti, kijavíttatja és kiegészíteti, aztán pedig a közeljövőben kinyomtatattja. A jó hír megnyugtatta a magyarországi tudós közvéleményt”. I. m. 11.

3 (Megjegyzés - Popup)

Így pl. 1919-ben jelent meg a Szepességre vonatkozó rész (németül), 1936-ban a Csepel-sziget és Budafok, 1943-ban pedig – Veszprém, Zala és Somogy megye vonatkozó részéből – a Balatonfelvidék leírása. A II. világháborút követően előbb Esztergom (1957, 1968, majd újabban 2001-ben), Heves (1968, majd újabban 2001-ben), Vas (1976–1977), Fejér, Pest (1977), Tolna (1979) megyék és a Bodrogek (Zemplén megye vonatkozó része, 1977) jelentek meg, majd az 1980-as évektől sorra adták ki a megyei anyagokat (Baranya, Békés, Borsod, Csongrád és Csanád, Gömör, Komárom, Moson, Szabolcs, (szlovákul) Turóc, Veszprém, Zala megyék, Pest és Buda városok).

4 (Megjegyzés - Popup)

A cikk megírásához szükséges levéltári kutatásokhoz jelentős segítséget nyújtottak Németh Ildikó, Dominkovits Péter (Soproni Levéltár) és Kulcsár Krisztina (Magyar Országos Levéltár), a forrás kiadásához pedig hasznos észrevételeket tett Soós István (MTA Történettudományi Intézet), illetve Szende Katalin (Central European University). Önzetlen segítségüket ezúton is köszönöm.

5 (Megjegyzés - Popup)

Ugyanakkor az evangélikus középiskolákban (Pozsony, Sopron) már évtizedek óta hangsúlyt fektettek a földrajz, így Magyarország földrajzának oktatására is, sőt tankönyvet is készítettek az oktatás céljaira, vö. alább, Bél Mátyás *Compendium*áról mondottakat. Fináczy Ernő: A magyarországi közoktatás története Mária Terézia korában. 1. köt. Bp., 1899. 202.

6 (Megjegyzés - Popup)

A korszak oktatásügyének tömör ismertetését adja Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. 3., kieg. kiad. Bp., 1996. Vonatkozó részek: 403–421. A *Ratio* a kisgimnáziumban minden tanuló számára hasznos tanulmányok anyagáról szólva megjegyzi, hogy „nyilvánvaló, hogy a bibliai történetek, Magyarország történelme, valamint egyrészt ennek, másrészt a felséges ausztriai uralkodóház közös hatalma alatt egyesített többi ország földrajza a hasznos tananyagok közé tartozik.” Idézi: *Ratio Educationis*. Az 1777-i és az 1806-i kiadás magyar nyelvű fordítása. Ford., jegyz., mutatók: Mészáros István. Bp., 1981. 93.

7 (Megjegyzés - Popup)

Ratio Educationis, i. m. 100. Az említett kézikönyv az alábbiakban említendő *Compendium* volt. A szabályzat összeállítói is egynek tekinthették Bél munkásságát, ugyanis a 12 térképet nem ehhez a könyvhöz, hanem a Notitiához mellékelte.

8 (Megjegyzés - Popup)

„... qui hactenus pro usu scholasticae juventutis sunt parati”. MOL C 67 Universitas Budensis (= Univ. Bud.), 1778. Fons (= F.) 14. Positio (= Pos.) 1. A Helytartótanács rendeletét az Egyetemi Tanács válasza rögzítette.

9 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Balogh Sándor (1743–1810) exjezsuita, a püspöki líceum aligazgatója, Sklenár György (1745–1790) exjezsuita, a pozsonyi gimnáziumban a humaniorák tanára és prodirektor. Az említett műveket Szinnyi József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Bp., 1891–1914. vonatkozó szócikkei nem ismerik, bizonyára egyik sem készült el vagy jelent meg.

10 (Megjegyzés - Popup)

A vonatkozó szakaszok *A minden tanuló számára hasznos tanulmányok anyaga a kisgimnáziumban* című fejezetben szerepelnek, tartalmuk: a földrajzi tudományok általában (123. §), a földrajz tananyaga az első és második évben (124. §), a hazai földrajz oktatása a harmadik osztályban, az örökös tartományok (125. §). A megtanítandók között nagy hangsúlyt helyeztek a híresebb helyek és helységek, a tavak, folyók, hegyek, városok, várak, mezővárosok és járások fekvésére, a vármegye sajátosságaira, természeti kincseire, mezőgazdaságára és iparára. Ratio Educationis, i. m. 98–100.

11 (Megjegyzés - Popup)

MOL C 67 Univ. Bud. 1778. F. 14. Pos. 5. A főigazgatóknak küldött utasítás fogalmazványa: Uo. Pos. 6.

12 (Megjegyzés - Popup)

MOL C 67 Univ. Bud. 1778. F. 6. Pos. 31. Az Egyetemi Tanács május havi ülésjegyzőkönyve, p. 85–86.

13 (Megjegyzés - Popup)

Fináczy E.: i. m. 2. köt. (Bp., 1902) 355. megjegyezte, hogy jobb híján Bél akkor már elavult könyvével kellett beérnie az oktatásnak, „mely – magának a kormánynak tudomása szerint is – tele volt tévedéssel”, azonban még 1786-ban is azt használták. A *Compendium* kiadásairól eltérnek az adatok. Míg Kosáry D.: i. m. 584. 1767., 1777. és 1779. évi új kiadásokat említ, addig Szinnyi József Bél-szócikkében 1767–1792 között Pozsonyban és Kassán megjelent 2–4. kiadást ismer. Az Országos Széchényi Könyvtárban őrzött példányok szerint az 1–4. kiadás megjelenési éve (és helye): 1753 (Pozsony), 1767 (Pozsony), 1777 (Pozsony–Kassa), 1792 (Pozsony–Pest), azonban őriz a kiegészítő kötetel egybekötött 3. kiadást, a katalógus szerint 1779-ből. A kiegészítő kötet címe: *Compendiolum regnorum Sclavoniae, Croatiae, Dalmatiae, Gallitiae, et Lodomeriae, magnique principatus Transilvaniae geographi-cum. Supplementis et notis brevibus illustratum*. Kiadásai: Pozsony–Kassa, 1777; Pozsony–Kassa, 1779; Pozsony–Pest, 1792. A II. Ratio Educationis 71–72. §-a rendeli Bél könyvét a földrajz oktatására, a kiegészítő kötetével

együtt. Ratio Educationis, i. m. 256.

14 (Megjegyzés - Popup)

MOL C 67 Univ. Bud. 1779. F. 11. Pos. 6. Az Egyetemi Tanács január havi ülésjegyzőkönyve, p. 6.

15 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Pos. 14. és 15.

16 (Megjegyzés - Popup)

Platthy Mátyás (1725–1801) exjezsuita, 1776-tól a besztercebányai gimnázium igazgatója. Szinnyei J.: i. m. vonatkozó szócikke.

17 (Megjegyzés - Popup)

MOL C 67 Univ. Bud. 1779. F. 11. Pos. 25. és 27.

18 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Pos. 26.

19 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Pos. 30., 34., 39. Ez utóbbi ügyirat tartalmazza a feljegyzések nagy részét.

20 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Pos. 37. Ez az ügyirat tartalmazza a többi észrevételt.

21 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Pos. 48.

22 (Megjegyzés - Popup)

MOL C 67 Univ. Bud. 1780. F. 9. Pos. 1.

23 (Megjegyzés - Popup)

Idézi: Hölvényi György: Wagner Károly és a Bél-iskola. Az Egyetemi Könyvtár Évkönyvei, V. 1970. Bp., 1971. 329–350. Az idézett hely: 331–332.

24 (Megjegyzés - Popup)

MOL C 67 Univ. Bud. 1780. F. 9. Pos. 7.

25 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Pos. 9. és 13.

26 (Megjegyzés - Popup)

Az udvari Haditanács által kölcsönzött térképet július 7-én adták át az Egyetemi Tanácsnak, ahol augusztus 22-én határoztak arról, hogy a térképet azzal a feltétellel adják ki Wagnernek, hogy csak azok láthatják, akik a munkálatokra kinevezettek, és a munka elkészültével azt azonnal vissza kell küldeni. MOL C 67 Univ. Bud. 1780. F. 24. Pos. 8. és 35.

27 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Pos. 9.

28 (Megjegyzés - Popup)

MOL C 67 Univ. Bud. 1781. F. 27. Pos. 1.

29 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Pos. 2.

30 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Pos. 3.

31 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Szepes vármegye leírását Bél 1723-ban, a Notita tartalmának és célkitűzéseinek mutatványpéldányaként készítette el. Wagner tévedett, mert Moson megye is megjelent.

32 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Pos. 4.

33 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Levéltár (= SL) IV. A 1. a. Sopron vármegye jegyzőkönyvei. 1782. december 16. Nr. 13., illetve a helytartótanácsi rendelet az iratok (IV. A 1. b. Sopron vármegye iratai) között, ugyanezen szám alatt.

34 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1780. január 4.

35 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1780. március 13.

36 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1784. október 6.

37 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1785. november 28. Nr. 777/16.

38 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1792. Nr. 216.

39 (Megjegyzés - Popup)

Lipszky János térképészeti vállalkozásáról, benne a megyei földmérők munkájáról I.: Reisz T. Csaba: Magyarország általános térképének elkészítése a 19. század első évtizedében. Bp., 2002.

40 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 1803. Nr. 198.

41 (Megjegyzés - Popup)

SL IV. A 1. b. Sopron vármegye iratai. 1782. december 16. Nr. 64. Ugyanez a jegyzőkönyvben: pp. 1341–1356.

42 (Megjegyzés - Popup)

Az 1782-ben és 1788-ban készített kéziratos térképek ma az Országos Széchényi Könyvtár Térképtárában találhatóak (TK 52 és TK 1614). Az 1783-ban készített térkép eredetije Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára tulajdonában van, ennek faksimilijét 2002-ben jelentette meg a Cartofil Kiadó. A Soproni Szemle e számmal együtt e kiadvány egy-egy ajándékpéldányát is eljuttatja előfizetőihez. Hegedűs János Sopron vármegyéről készített térképeinek összehasonlító elemzését külön tanulmányban végzem el, amely – a szerkesztők ígéretét bírva erre – a Soproni Szemle későbbi számaiban kap helyet.

43 (Megjegyzés - Popup)

MOL C 67 Univ. Bud.: 1780. F. 24.; 1781. F. 27.; 1782. F. 22.; 1783. F. 2. Az itt található megyei leírások feldolgozását megkezdtem.

44 (Megjegyzés - Popup)

Soós István: Javaslatok az újkori magyarországi latin és német nyelvű források kiadására. Fons, 7. (2000) 81–89.

45 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs eredeti jelentésében: „processus superior”, vagyis felső járás szerepel.

46 (Megjegyzés - Popup)

A korban gyakran az oszták mérföldet nevezték német mérföldnek. A valódi német mérföld a régi századfordulón és a 19. század elején kezdett pontosulni és csak 1844-re állapodott meg az értéke, l. Bogdán István: Magyarországi hossz- és földmértékek 1601–1874. Bp., 1990. 165., 167–168. A váltóérték is az oszták mérföldet valószínűsíti, mert 1 oszták mérföld = 4000 öl (1 öl = 189,648 cm), vagyis 7585,92 m.

47 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs eredeti jelentésében hozzátette: „Fertur civitatem hanc sextus rex Hungariae Salamon ab interitu vindicasse, ornasse privilegiis, et primam in Hungaria liberam, regiamque creasse.” = „Állítólag ezt a várost Magyarország hatodik királya, Salamon a pusztulásból megmentette, kiváltságokkal feldíszítette és Magyarország első szabad királyi városává tette.”

48 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs eredeti jelentésében: „aut fossa firmatam.” = „vagy árokkal megerősített.”

49 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs eredeti jelentésében megadta, hogy a város négyszer látta vendégül az országgyűlést (quater universa).

50 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs eredeti jelentésében: „[emporium ... pecorum] primum” = „legjelesebb [állat ... vásárt bír]”

51 (Megjegyzés - Popup)

Az Orsolyiták 1747-ben telepedtek be Sopronba. Fényes Elek: Magyarország geographiai szótára, IV. köt. Pest, 1851. Sopron címszó.

52 (Megjegyzés - Popup)

A korban az egyetemet és az akadémiákat felsőfokú, a (kis)gimnáziumokat pedig ehhez képest alsófokú tanintézeteknek nevezték. Az evangélikus nagygimnázium – 1629–1674 közötti korábbi tevékenységét felújítva – 1682-től, a katolikus pedig 1636-tól működött a városban. Mészáros István: Középszintű iskoláink kronológiája és topográfiája, 996–1948. Bp., 1988. 250–251. Kosáry D.: i. m. szerint a városban ekkor nem voltak nagygimnáziumok. A városban mind katolikus, mind evangélikus elemi iskola is működött, utóbbi a gimnáziumhoz kapcsolódott. Szakirodalmi megerősítés híján előttem bizonytalan, hogy a „schola duplex” kifejezés a két vallásra vagy a két fokú iskolára utal? (Ismétlen köszönöm Németh Ildikó segítségét, aki a kérdésről az e jegyzet kereteit meghaladó terjedelemben foglalta össze a szakirodalom felkutatható adatait.)

53 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs hozzátette: „et Soproniensi pari”, vagyis „és a sopronihoz hasonló”.

54 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs jelentésében: „[campanis,] sedem praebet principibus Eszterházy.” = „az Eszterházy hercegek székhelyéül szolgál.”

55 (Megjegyzés - Popup)

A „juribus NN adscriptus” szerkezet a „valakinek a (földesúri) joghatósága alatt állás”-t fejezi ki, a magyar változatban mindenütt a „tulajdona”-ként fordítottam.

56 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs jelentésében: „[oppidum] mediocre Iudaica gente gloriatur” = „kicsiny [mezőváros], zsidó népességgel dicsekszik.” A vármegye következetesen kihúzta a zsidók jelenlétére vonatkozó megjegyzéseket.

57 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs jelentésében: „[oppidum taxum] Iudaica gente frequens” = „[taksás mezőváros] népes zsidósággal”

58 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs jelentésében: „[... parte] in i. dominio Sütöri-ensi” = „a nemes süttöri uradalomban”.

59 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs jelentésében: „[...suo splendore] ita [superat], ut inter Europaeorum aedificiorum prodigia censerit possit.” = „[szépségében annyira felülmúlja], hogy az európai épületek csodái közé számítható.”

60 (Megjegyzés - Popup)

Comes Sacri Romani Imperii = Római Szent Birodalmi Gróf

61 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs jelentésében: „[subterraneum ... cursum sequitur], donec inter territorium Acsalagiense et Beősár-kányiense iterum e terra erumpat subterraneumque cursum deserat.” = „a föld alatt folyik tovább, amíg Acsalag és Bősárkány területén ismét előtör a földből, és elhagyja föld alatti folyását.”

62 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs eredeti jelentése folytatódik: „[supra fortalitium Jaurinense] se in Danubium exonerat, ubi mirum visu est, quod licet tam Arabo seu Rába quam et Rábca ex eodem fonte oriantur, in exoneratione tamen Danubiali ad Jaurinum longe diversum colorem praeserant, Rába flavam Rábca vero fuscam, vel ceruleam. Quod inde est, quod Rábca per paludes Hanság dictas in subterraneo suo cursu pristinum Arabonis, seu Rabae colorem amittat, pingvioris que et nigrioris glebae Hanság formam induat” = „[a győri erőd felett torkollik a Dunába,] ahol csodálatos látni, hogy bár mind az Arabo vagy Rába, mind pedig a Rábca ugyanabból a forrásból ered, mégis Győrnél a Dunába torkollásnál messziről különböző színűek, a Rába aransárga, a Rábca pedig sötétbarna vagy sötétkék. Ez onnan van, hogy a Rábca a Hanságnak nevezett lápon keresztül föld alatti folyásában az Arabo vagy Rába korábbi színét elhagyja és a Hanság termékenyebb és feketébb termőföldje formáját ölti”.

63 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs jelentésében: [et Marczall] erectus est olim cumulus terreus metalis, ad quem conterminant [quatuor comitatus]” = „[és a Marcal] összefolyásánál egykor egy határ-földhalmot emeltek, amelyet [a négy vármegye] határolt”.

64 (Megjegyzés - Popup)

Hegedűs jelentésében: „[quae] tum [in paludibus Hanság dictis], tum vel maxime in territorio possessionis comitatus Jaurinensis Kóny dictae, unde nomen obtinuit crebrior est.” = „[amely] mind [a Hanságnak nevezett lápban] mind a Kónynak nevezett Győr megyei falu területén – ahonnan a nevét vette – gyakoribb”.

65 (Megjegyzés - Popup)

A vicia többféle jelentéséből (bükköny, lednek, vadbab, babó, rosnak, vadzab) itt valószínűleg a bükkönyről van szó. Ennek takarmánynövényként való termesztése összefügg a vetett takarmánynövények felhasználásának 18. századi elterjedésével.

66 (Megjegyzés - Popup)

Horváth Ödön: Bredeczky Sámuel (1772–1812) Bp., 1924.; Leitner József: Bredeczky Sámuel (1772–1812) SSz. 2 (1938) 66–73. p.; Csatkai Endre: Idegenek a régi Sopronról (Levéltöredékek, útinaplók) Sopron, 1938. Scarbantia könyvek 2.; Uő: A régi soproniak természetszeretete. Új Sopronvármegye, 1939. XII. 10.; Erdei László: A soproni táj legkorábbi jelentkezései az irodalomban. SSz. 12 (1958) 66–72. p.; Erdei e közleményében a Topographisches Taschenbuch 1803-as bécsi kiadásának 1. kötetét használta.

67 (Megjegyzés - Popup)

Pukánszky Béla: A magyarországi német irodalom története. Bp., 1926.; Jakob Glatz: Einige Züge aus dem Leben des Galizischen Superintendenten Samuel Bredetzky, Wien, 1812. A mű egy példánya a budapesti Egyetemi Könyvtárban található. A rövid hivatkozás: Habis György: Goethe magyar utókora I. Kazinczy nemzedéke. (Minerva Könyvtár 152.) Bp., 1942.

68 (Megjegyzés - Popup)

Gideon Petz: Goethes Beziehungen zu Ungarn. Deutsch-ungarische Heimatblätter 1932. 95–118. p.

69 (Megjegyzés - Popup)

Bredetzky első topográfiai zsebkönyve: Topographisches Taschenbuch für Ungern. Oedenburg, 1802; a később átdolgozott szövegű zsebkönyv: Beiträge zur Topographie des Königreichs Ungarn. 1. Bändchen, Wien, 1803.; ennek második és javított, bővített kiadása: 2. verbesserte und vermehrte Auflage Wien, 1804.; 3. Bändchen Wien, 1804.; 4. Bändchen Wien, 1805.

70 (Megjegyzés - Popup)

Bredetzky soproni végbizonyítványáról és jénai „Tag-Buch”-járól: Horváth Ö. i. m. 87–88. p.

71 (Megjegyzés - Popup)

Glatz: Einige Züge 10. p.

72 (Megjegyzés - Popup)

Euler és Mengs kapcsolatai Goethevel: Gero von Wilpert: Goethe-Lexikon. Stuttgart, 1998. (Kröner 407.)

73 (Megjegyzés - Popup)

Christiane Wulpius rajza Bredetzky jénai emlékkönyvében: Horváth 135. p.

74 (Megjegyzés - Popup)

Benedek Klára: A jénai Ásványtani Társaság magyar tagjai. Bp. 1942. 16. p.

75 (Megjegyzés - Popup)

Glatz: Einige Züge i. m. 17. p.; az idézett romantikus és szentimentális szövegek a Beyträge I. 1803. évi kiadásában: 75. p.

76 (Megjegyzés - Popup)

Az idézett részek a Beyträge 1803. évi kiadásából valók, ezeket a szövegeket idézi Erdei László a Soproni Szemle 1958. évfolyamában a 67-68. oldalon. A német források magyar fordításait a szerző végezte.

77 (Megjegyzés - Popup)

Novalis: Heinrich von Ofterdingen regényének részletét Keresztúry Dezső: A német irodalom kincsháza. Bp., 1941. 200. p.-ről idézem, Thurzó György fordításában

78 (Megjegyzés - Popup)

A *Beyträge* III. kötetének bevezetésében Bredetzky megköszöni gróf Széchényi Ferenc és gróf Aspremont támogatását, amellyel a kötet megjelenését segítették. Ld. Einführung III–V. p.

79 (Megjegyzés - Popup)

Beyträge 1. Bändchen, Wien, 1804. Literatur, 104–110. p. A Faut-krónika kiadása: Kovács József László: Die Chronik des Marx Faut und Melchior Klein. Faut Márk és Klein Menyhért krónikája, 1526–1616. Sopron Város Történeti Forrásai, C sorozat I. kötet, Sopron – Eisenstadt, 1995.

80 (Megjegyzés - Popup)

Guzmics Izidor bakonybéli bencés apát naplóját az Irodalomtörténeti Közlemények 1903. évi évfolyama közli.

81 (Megjegyzés - Popup)

Beyträge IV. Wien 1805. 132–137. p. Physisch–topographische Übersicht des Oedenburger Komitate. a) Die Deutschen 132–138. p.

82 (Megjegyzés - Popup)

A magyar jobbágyasszony és a soproni polgárasszony: Beyträge III. 70–71. p. Bombardi és a többi Sopron megyéről író földrajzi szerző felsorolása ugyanitt található.

83 (Megjegyzés - Popup)

A horvátok bemutatása: Beyträge IV. Wien, 1805. 139–142. p. Engel: Geschichte des ungrischen Reichs I. Theil, Halle, 1797. adatait is felhasználja.

84 (Megjegyzés - Popup)

A megye zsidó és görögkeleti hitet valló kereskedőiről ugyanitt Beyträge IV. 142–144. p.

85 (Megjegyzés - Popup)

Fürdés a Fertőben; a gimnáziumhoz kapcsolódó uszodáról: Beyträge III. 73–74. p. és 98–99. p. A Fertő partján épített verandás menedékházról: Illustrierter Führer, Oedenburg, 1891. 116. p.

86 (Megjegyzés - Popup)

Megjegyzései a tóalmi angolkertről: Beyträge III. 22. p.

87 (Megjegyzés - Popup)

Leitner József: Bredeczky Sámuel. SSz. 2 (1938). 67. p.

88 (Megjegyzés - Popup)

A tübingeni pályázatról: Kazinczy Ferenc tübingeni pályaműve. Régi Magyar Könyvtár 37. Bp. 1916.; az idézett Kazinczy levelek: Kaz. Lev. IX. 383. 1. és IX. 338. 1.

89 (Megjegyzés - Popup)

A verset idézi: Tarnói László: Deutschsprachige Lyrik Bp. 1996. 83. p.

90 (Megjegyzés - Popup)

Vö.: Kovács József László: A soproni gazdapolgár irodalmi életrajza. In: Sopron és környéke. Bp. 1992. 74–84. p.; rövid Bredetzky portré: Aranykönyv. szerk. Sarkady Sándor, Sopron, 2001. 8-9. p. Bredetzky legutóbbi rövid pályaképe: Kovács József László: Polgári irodalom és kultúra Nyugat-Magyarországon 29–216. p. tanulmányának alfejezete: Egy régi soproni topográfus, Bredetzky Sámuel, 164–170. p., In: Fejezetek a magyarországi német irodalom történetéből. Bp., Lucidus Kiadó, 2002.

91 (Megjegyzés - Popup)

Katona Csaba: Egy soproni kisasszony a füredi fürdőben (Schlachta Etelka naplója). Soproni Szemle, 2002. 2. sz. 126–145. p.; Katona Csaba: „Menj, menj leány, vegyülj a multságok zajába ...” Schalchta Etelka balatonfüredi naplója (2. rész). Soproni Szemle, 2002. 3. sz. 267–276. p.

92 (Megjegyzés - Popup)

Jelzete: Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Zadjeli Schlachta Etelka naplója (a továbbiakban: SL Schlachta) XII–XIII.

93 (Megjegyzés - Popup)

Az aláhúzások itt és a szövegekőzlésben is Etelka kezétől származnak.

94 (Megjegyzés - Popup)

Zadjeli Schlachta Etelka soproni naplója 1838–1842. S. a. r. és jegyz.: Csatkai Endre. Sopron, 1943. 9–10. p.

95 (Megjegyzés - Popup)

Mérey Károly udvari kincstári titkár Budáról. — A továbbiakban csak azokat a személyeket jelöljük lábjegyzetben, akik a napló adatai alapján azonosíthatóak, akkor is, ha közismert családok tagjairól van szó. A személyek azonosításához elsősorban az 1841. évi balatonfüredi fürdőlista Városi Helytörténeti Gyűjteményben (Balatonfüred) őrzött példánya nyújtott segítséget. A fürdőlistára a továbbiakban nem hivatkozunk.

96 (Megjegyzés - Popup)

Gaál Bertalan gyulakeszi (Zala vármegye) uradalmi ügyész vagy Gyulai Gaál József szegvári (Zala vármegye) táblabíró. 1841 nyarán mindketten Füreden időztek.

97 (Megjegyzés - Popup)

Vélhetően Horváth Péter bácsi (Bács vármegye) főbíró.

98 (Megjegyzés - Popup)

Sok más dunántúli nemes családhoz hasonlóan a Bezerédy család tagjai is szívesen múltatták idejüket Füreden. 1841 nyarán többek között ott időzött Bezerédy Mihály táblabíró és felesége Pápáról (Veszprém vármegye), Bezerédy Kálmán táblabíró és felesége Ménfőről (Győr vármegye), Bezerédy Ferenc táblabíró Győrből.

99 (Megjegyzés - Popup)

A Bezerédy család rokoni kötelekébe tartozó leány. 1841. július 25-én érkezett Füredre Bezerédy Kálmán ménfői (Győr vármegye) táblabíró és annak felesége társaságában.

100 (Megjegyzés - Popup)

Sipeki Balás József kamarai adminisztrátori első ülnök felesége Temesvárról. Etelka édesapja korábban a temesvári kamarai törvényszéken dolgozott, innen az ismeretség.

101 (Megjegyzés - Popup)

Vojnits István szabadkai táblabíró felesége, aki két leányával érkezett Füredre nyaralni.

102 (Megjegyzés - Popup)

Schlachtaék szobalánya.

103 (Megjegyzés - Popup)

zavarba hozott (francia)

104 (Megjegyzés - Popup)

Schmerzing Tádé báró kancelláriai fogalmazó Felsőörsről (Zala vármegye), 1861-ben Nyitra vármegye országgyűlési képviselője, aki 1841-ben ezredes apjával nyaralt Füreden.

105 (Megjegyzés - Popup)

melltű (francia)

106 (Megjegyzés - Popup)

el tudja készíteni a hajamat (francia)

107 (Megjegyzés - Popup)

nyakláncomat (francia)

108 (Megjegyzés - Popup)

helyesen: garniture: kellékek — itt: kiegészítők (francia)

109 (Megjegyzés - Popup)

Barcza Erzsébet győri táblabíróné és Krisztina leánya.

110 (Megjegyzés - Popup)

Derra császári királyi hadnagy Pázmándról (Győr vármegye) Etelka régi ismerőse volt Sopronból. Derra Etelka korábbi udvarlójának, Riefkohl Rudolf hadnagynak volt a fegyvertársa és barátja, Füreden is együtt érkeztek meg 1841. július 25-én hat másik katonatársuk társaságában.

111 (Megjegyzés - Popup)

ulánus (lándzsás könnyűlovas)

112 (Megjegyzés - Popup)

Rónay Móric főjegyző Zomborban, majd 1848-ban Torontál vármegye alispánja, és Rónay Lajos táblai hites jegyző Zomborban, majd 1861-ben Torontál vármegye képviselője az országgyűlésen.

113 (Megjegyzés - Popup)

Vélhetően Semsey Józsefné, született gróf Keglevich Éva Semséről (Abaúj vármegye) leánya.

114 (Megjegyzés - Popup)

Vojnits István leánya.

115 (Megjegyzés - Popup)

francia keringőt

116 (Megjegyzés - Popup)

Gróf Haller Sándor Telegdről (Bihar vármegye).

117 (Megjegyzés - Popup)

oszlopot — itt: táncsort (francia)

118 (Megjegyzés - Popup)

Előkelő világ (francia) — itt: — átvitt értelemben — a főnemesség.

119 (Megjegyzés - Popup)

zavarunk (latin)

120 (Megjegyzés - Popup)

Vélhetően Bezerédy Etelka.

121 (Megjegyzés - Popup)

Riefkohl Rudolf hannoveri születésű ulánushadnagy, Etelka korábbi udvarlója.

122 (Megjegyzés - Popup)

figyelmet (latin)

123 (Megjegyzés - Popup)

Meskó Irene és Meskó Zenaide. Azonosításukért a Meskó-család genealógiai táblázatát összeállító Kulcsár Krisztina levéltárosnak (Magyar Országos Levéltár) tartozom köszönettel.

124 (Megjegyzés - Popup)

A gróf Zichy család tagjai feltűnően kedvelték Füredet, 1841 nyarán is számosan időztek a Balatonnál közülük. Így pl. Lángról (Fejér vármegye) Zichy György feleségével és három fiával, valamint Zichy Jozefa és Zichy Amália grófnő, Kálozról (Fejér vármegye) Zichy Ödön, akit 1848-ban Görgey Artúr akasztatott fel árulásáért Csepel szigetén, Zichy Károly Pozsonyból stb.

125 (Megjegyzés - Popup)

Fiáth István székesfehérvári táblabíró.

126 (Megjegyzés - Popup)

kör, forgás (francia) — tournak azt nevezték, amikor a táncos és hölgy partnere nem a zene végéig táncoltak

együtt, hanem a zene alatt egyszer körbetáncolták a termet, majd a táncos a hölgyet helyére kísérte

127 (Megjegyzés - Popup)

Gludovác József Pestről.

128 (Megjegyzés - Popup)

akarva-nem akarva (latin)

129 (Megjegyzés - Popup)

udvarias (francia)

130 (Megjegyzés - Popup)

foglalkoztatva (francia)

131 (Megjegyzés - Popup)

cserébe (francia)

132 (Megjegyzés - Popup)

Szakácsy István színész Pestről.

133 (Megjegyzés - Popup)

Lendvay Márton (1807–1858) színész, a Nemzeti Színház ünnepelt művésze.

134 (Megjegyzés - Popup)

Pintér Mátyás soproni császári királyi kapitány.

135 (Megjegyzés - Popup)

pontos középnek — itt: épp megfelelőnek (francia)

136 (Megjegyzés - Popup)

Inkey Kazimir

137 (Megjegyzés - Popup)

Vélhetően Semsey Józsefné leánya.

138 (Megjegyzés - Popup)

Ányos Farkas kardosréti (Veszprém vármegye) főszolgabíró vagy Ányos Pál kötcsei (Somogy vármegye) birtokos, esetleg Ányos István nagyesztergáli (Veszprém vármegye) táblabíró. 1841 nyarának egy részét mindhárman Füreden töltötték.

139 (Megjegyzés - Popup)

a színházban

140 (Megjegyzés - Popup)

párbajoznak (latin)

141 (Megjegyzés - Popup)

Csúzy Pál Zala vármegyei birtokos, később honvéd őrnagy.

142 (Megjegyzés - Popup)

Balla Endre megyei aljegyző Pestről.

143 (Megjegyzés - Popup)

Babory Kálmán Pestről.

144 (Megjegyzés - Popup)

Augusz Antal tolnai földbirtokos, később Tolna vármegye alispánja, majd Pest vármegye főispánja, a helytartótanács elnöke, 1875-től báró. Liszt Ferenc barátja. A lány egy időben viszonzatlan szerelmet érzett iránta.

145 (Megjegyzés - Popup)

öltözékem (francia)

146 (Megjegyzés - Popup)

ábrándot (latin)

147 (Megjegyzés - Popup)

zavart, szédült (latin)

148 (Megjegyzés - Popup)

itt: pályakezdő (francia)

149 (Megjegyzés - Popup)

anyagi helyzetéről (német)

150 (Megjegyzés - Popup)

református

151 (Megjegyzés - Popup)

joggyakornoka (latin)

152 (Megjegyzés - Popup)

legzavartalanabb, leggondtalanabb (latin)

153 (Megjegyzés - Popup)

Ürményi János tábornok Bécsből.

154 (Megjegyzés - Popup)

nem vettem róla tudomást, hanyagoltam (latin)

155 (Megjegyzés - Popup)

jogot (latin)

156 (Megjegyzés - Popup)

Frohmann Alajos Budáról.

157 (Megjegyzés - Popup)

helyesen: réunion — összejövétel (francia)

158 (Megjegyzés - Popup)

Steinbach Ferenc pesti ügyalapítványi igazgató leánya, Etelka bizalmas barátnője.

159 (Megjegyzés - Popup)

Etelka pesti barátnője.

160 (Megjegyzés - Popup)

Helyesen: parthie — multság, szórakozás (francia)

161 (Megjegyzés - Popup)

kísérőnk (francia)

162 (Megjegyzés - Popup)

köteleztük, rábírtuk (francia)

163 (Megjegyzés - Popup)

távcsövünkre (német)

164 (Megjegyzés - Popup)

csillagvizsgáló (latin) — nyilván az előbb említett távcsőről van szó

165 (Megjegyzés - Popup)

Sipeki Balás József kamarai adminisztrátori első ülnök leánya.

166 (Megjegyzés - Popup)

A Tallián család számos tagja törzsvendégnek számított Füreden, az itt említett személy nem azonosítható pontosan. Ezen a nyáron Füreden időzött pl. Tallián József szentkirályszabadjai (Veszprém vármegye) táblabíró, Tallián Antal kőszegi (Vas vármegye) kamarás, Tallián Lajos ádándi (Somogy vármegye) táblabíró stb.

167 (Megjegyzés - Popup)

„a jó szájért” — (francia)

168 (Megjegyzés - Popup)

fogadott

169 (Megjegyzés - Popup)

gyakoroltatni (francia)

170 (Megjegyzés - Popup)

Kupricz Imre veszprémi ügyvéd vagy az ugyancsak veszprémi Kupricz Sándor királyi táblai hites jegyző. 1841 nyarat mindketten Füreden töltötték.

171 (Megjegyzés - Popup)

végre (francia)

172 (Megjegyzés - Popup)

lélek, érzelem, hevület (latin)

173 (Megjegyzés - Popup)

teraszra (francia)

174 (Megjegyzés - Popup)

Divatos és népszerű irodalmi lap.

175 (Megjegyzés - Popup)

vonzerő, báj (francia)

176 (Megjegyzés - Popup)

legkecsesebb (latin)

177 (Megjegyzés - Popup)

jól van (latin)

178 (Megjegyzés - Popup)

Nagy Leó táblabíró Pestről.

179 (Megjegyzés - Popup)

kétségbeesett (latin)

180 (Megjegyzés - Popup)

teljes áron (francia)

181 (Megjegyzés - Popup)

bók (latin)

182 (Megjegyzés - Popup)

a napló írása ezen a helyen megkopott, olvashatatlan

183 (Megjegyzés - Popup)

kétségbeeséséről, reménytelenségéről (latin)

184 (Megjegyzés - Popup)

fiú, legény — itt kifutófiú, pincér (francia)

185 (Megjegyzés - Popup)

Adler József doktor (1789–1851), 1819-től haláláig fürdőorvos Füreden.

186 (Megjegyzés - Popup)

A Gyógy téren álló kútház — ma erősen átalakított formában ez a Kossuth Lajos Kútház.

187 (Megjegyzés - Popup)

Isten Önnel! (francia)

188 (Megjegyzés - Popup)

mérsékelni (latin)

189 (Megjegyzés - Popup)

kinyilvánításokkal — itt vallomásokkal (latin)

190 (Megjegyzés - Popup)

100 Értsd: sem

191 (Megjegyzés - Popup)

101 szemben — itt: kölcsönösség, viszonzás (francia)

192 (Megjegyzés - Popup)

102 színleléstől, megjátszástól (latin)

193 (Megjegyzés - Popup)

103 Kisfaludy Sándor (1772–1844) költő írói álneve A kesergő szerelem és A boldog szerelem (együtt: Himfy szerelmei) c., a maga korában példátlanul sikeres verseskötetei nyomán.

194 (Megjegyzés - Popup)

104 itt: kapcsolat (latin)

195 (Megjegyzés - Popup)

105 Értsd: érdeklődést

196 (Megjegyzés - Popup)

106 népszerű kártyajáték

197 (Megjegyzés - Popup)

107 szilárd — itt: magabiztos (francia)

198 (Megjegyzés - Popup)

108 helyesen: vaurien — semmirekellő (francia)

199 (Megjegyzés - Popup)

109 Értsd: növelő

200 (Megjegyzés - Popup)

110 inger, fájdalom (latin)

201 (Megjegyzés - Popup)

111 fiú, inas (francia)

202 (Megjegyzés - Popup)

112 védelmezője (latin)

203 (Megjegyzés - Popup)

113 A Füreden birtokos nemes Varga család valamelyik tagjának felesége. Személye pontosan nem azonosítható. Részletesen: Tóth Attila: A szentlászlói és balatonfüredi Varga-család. Füredi História, 2002. 2. sz. 3–6. p.

204 (Megjegyzés - Popup)

114 érzlegősen, érzelmesen (francia)

205 (Megjegyzés - Popup)

115 itt: szerény (latin)

206 (Megjegyzés - Popup)

116 Az első füredi szálloda, amelyet a Szentgyörgyi Horváth család építtetett még a 18. században, az Anna-bálok helyszíne. Részletesen: Feiszt György: Adalékok a füredi Horváth-ház történetéhez. Műemlékvédelem, 1977. 3. sz. 178–181. p.

207 (Megjegyzés - Popup)

117 Perczel Ádámné született Rosty Francika

208 (Megjegyzés - Popup)

118 augusztus hónap régi magyar neve

209 (Megjegyzés - Popup)

119 Gróf Schmidegg Mária Berkiből (Somogy vármegye) gróf Schmidegg Ferenc és gróf Schmidegg Kálmán társaságában érkezett Füredre.

210 (Megjegyzés - Popup)

120 helyesen: neveu — unokaöccs (francia)

211 (Megjegyzés - Popup)

121 Memlauer György pesti kersekedő felesége.

212 (Megjegyzés - Popup)

122 Memlauer György pesti kereskedő fia.

213 (Megjegyzés - Popup)

123 helyesen: scaena (latin): ámtás, előre kitervelt mutatvány

214 (Megjegyzés - Popup)

124 az ő cirógatásaival (francia)

215 (Megjegyzés - Popup)

125 rendkívüli tisztelettel (francia)

216 (Megjegyzés - Popup)

126 gőg, önhittség (francia)

217 (Megjegyzés - Popup)

127 Bizay Mihály, a „nemzet bárója”. Évtizedeken át a nyarait Füreden töltő „népszórakoztató” ripacs, aki feltűnő külsejével, „elmés” bemondásaival, színházi közönség toborzásával stb. szórakoztatta a fürdővendégeket. A 19. századi Balatonfüred talán legismertebb alakja. Részletesen: Katona Csaba: A „nemzet bárója”, aki már életében legenda lett. Homo ludens I. Fel. szerk.: Bana József. Győr, 2002. (Győri Tanulmányok, 26.) 35–46. p.

218 (Megjegyzés - Popup)

128 Skolimovszky Tádé (Tadeus Szkolimowsky) lengyel ulánuskadét, báró Baumgarten Mária, Etelka unokatestvérének udvarlója. A házasságot Skolimovszky édesanyjának kitartó ellenzése megakadályozta.

219 (Megjegyzés - Popup)

129 Hornig Henrikné báró Hauer Klára, Etelka édesanyjának Sopronban élő nővére.

220 (Megjegyzés - Popup)

130 Báró Baumgartner Mária — később Pikéty (Pighetti) Károlyné, Etelka unokatestvére.

221 (Megjegyzés - Popup)

131 Moritz Saphir (1795–1858) magyar származású bécsi író, aki sokszor megfordult Sopronban is, innen eredhetett az ismeretség.

222 (Megjegyzés - Popup)

A kutatási munka során a kérdéses német paleográfiai és egyes fordítási problémák megoldásában Tirnitz József ny. főlevéltáros volt segítségemre.

223 (Megjegyzés - Popup)

Stadarchiv Wiener Neustadt, Cc. N° 90/1–2 jelű iratok, 1579: a helyi plébániatemplom orgonájának építésére vonatkoznak.

224 (Megjegyzés - Popup)

1633-ban Bécsből hozták a Szent György templom orgonáját, 1677-ben a Waidhofenben működő Jacob

Preitensteiner, 1689-ben Jacob Harrer, 1752-ben a bécsi Theodor Wilhelm Weißmann, majd 1782–83-ban a szintén Bécsben működő Gottfried Malleck épített az evangélikusoknak orgonát. Ld. Hamar Gyula: Adalékok a soproni orgonák történetéhez, SSz 1957. 363. p.; Kormos Gyula: Az egykori református templom barokk orgonája I., II., III., IV.”, In: Csurgó és környéke VIII. évf. (1995) 5., 6., 7., 8. szám.; Kormos Gyula: Orgonáink. Sopron, In: Evangélikus Élet XLVIII. (1983) 25. szám.; Kormos Gyula: Requiem egy orgonáért, In: Hangszervilág V. évf. (1995) 3. szám, 18–28. p., valamint: Zsoltár II (1995) 2. szám, 13–19. p.; Kormos Gyula: Sopron és környéke orgonái. Sopron — I. In: Magyar Egyházzene VIII. évf. (2000/2001) 61–104. p. (továbbiakban: Kormos: Sopron I.) 77, 80–81, 86–89. p.; Ziermann, Ludwig: Von Kirche zu Kirche, von Predigtstätte zu Predigtstätte in unser Gotteshaus, Evangelische Kirche A. C. Sopron, 1933. 31. p.

225 (Megjegyzés - Popup)

Payr Sándor: Egyháztörténeti emlékek (Forrásgyűjtemény a Dunántúli Ág. Hitv. Evang. Egyházkerület történetéhez) I. kötet Sopron, 1910. 117. p.

226 (Megjegyzés - Popup)

Bárdos Kornél: Sopron zenéje a 16–18. században. Akadémiai Kiadó, Budapest 1984. (továbbiakban: Bárdos 1984.) 17. p.; Győr-Moson-Sopron megye Soproni Levéltára (továbbiakban: SL): a Szent Mihály templom 1549/50. évi számadása (a továbbiakban a számadások, számadáskönyvek, így Kirchen-Rechnung, Rättung, Kirchen-Raitten, Raitten-Buch, stb rövidítése: KR.) 11. p. Ez a három orgona nyilván a Szt. Mihály, Szentlélek és Szt. György templomban lehetett.

227 (Megjegyzés - Popup)

Bárdos 1984. 17. p.

228 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 17–18. p.

229 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország Zenetörténete 1541–1686. II. kötet (szerk. Bárdos Kornél) Akadémiai Kiadó 1990. 43. p.

230 (Megjegyzés - Popup)

SL. Lad. LI. fasc. 3. Nr 43/10. alapján *Seibitz*. Bárdos 1984. 15. p. szerint *Seibnitz* ill. *Seubnitz* néven is feljegyezték.

231 (Megjegyzés - Popup)

Bán János: Sopron újkori egyháztörténete. Sopron, 1939. 51. p.

232 (Megjegyzés - Popup)

Magyarország Zenetörténete 1541–1686. II. kötet (szerk. Bárdos Kornél) Akadémiai Kiadó 1990. 43. p.

233 (Megjegyzés - Popup)

Ld. 5. lábjegyzet.

234 (Megjegyzés - Popup)

Bárdos 1984. 16. p.

235 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 17. p.

236 (Megjegyzés - Popup)

Ezidőtájt Nagy Péter ónedénykészítő és Schönberger Péter óöntő működött Sopronban, közülük talán az utóbbi lehetett. (Ld. Házi Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535–1848. Akadémiai Kiadó, Budapest 1982. (továbbiakban: Házi 1982.) 696. p. [8206] és 820. p. [9838])

237 (Megjegyzés - Popup)

Kormos Gyula: Sopron és környéke orgonái. Sopron — II. In: Magyar Egyházzene VIII. évf. (2000/2001) 369. p.

238 (Megjegyzés - Popup)

Szigeti Kilián: Régi magyar orgonák. Szombathely. Zeneműkiadó Budapest, 1978. (továbbiakban: Szigeti Szombathely) 21. p. A soproni anyakönyvekben csak egyetlen alkalommal sikerült azonos vezetéknevű személyt (Johann Zoll) találni, de rokonsági kapcsolat nem mutatható ki. Tekintettel arra, hogy a soproni anyakönyvek ezidőtájt más Zoll nevet nem tartalmaznak, ezért nem lehetetlen, hogy névelírás (v. olvasás) miatt Zoll személye esetleg azonos a később említett Kolb Józseffel.

239 (Megjegyzés - Popup)

Joannes Willer néven említi az anyakönyv, ld. Városlébania irattára, Sopron (a továbbiakban: Vplb): Halotti anyakönyv (továbbiakban Hal.). II. „1736. octobris 14. Joannes Willer Orgelmacher”. (Az orgonaépítők nevét általában egységesen a magyar megfelelőjével közöljük, de a családtagok neveit az anyakönyvi bejegyzés szerinti formában adjuk meg.)

240 (Megjegyzés - Popup)

Az anyakönyvekben rajta kívül csak egy hasonló nevűt sikerült találni. Vplb: Házassultak anyakönyve (továbbiakban: Ház.) 159. p. 1754. május 11-én Johannes Wihler és Julianna Bötzelter(in) kötöttek házasságot. Nevezett férfi esetleg az orgonaépítő fia, vagy unokája lehetett, de a bejegyzések szűkszavúsága miatt sajnos semmilyen rokoni kapcsolat nem mutatható ki.

241 (Megjegyzés - Popup)

Többnyire Kolb, Kholb v. Kalb ill. Khalb néven említik a feljegyzések. Bárdos 1984. 107, 112. p.

242 (Megjegyzés - Popup)

Uo. 107. p.

243 (Megjegyzés - Popup)

Soproni Evangélikus Gyülekezet Levéltára (a továbbiakban: SEvlt): KR. 1715 (413) N° 10.

244 (Megjegyzés - Popup)

Schmeller, Adelheid: Archivalische Vorarbeiten zur Österreichischer Kunsttopographie, Gerichtsbezirk Mattertsburg, Bgld. 1. Teil Kitt, 1982. (továbbiakban: Schmeller Archivalische) 737. tétel 197–198. p.; Familien-Archiv Esterhazy Forchtenstein (Esterházy-család Levéltára Fraknó) (továbbiakban: FAE) Forchtensteiner Rentamtsrechnungen (Fraknói hivatali jövedelemelszámolások) 1715. Nr 126., miszerint Reparatur Clavichord für Frater Paul Esterhazy Servit in Forchtenau: Joseph Kholb, Orgel und Instrumentenmacher, bestätigt, für das Clavichord des Fr[at]er. Paul im Kloster Forchtenau folgendes gemacht „neu außgekieltdt, ärdtliche sayden aufgezogen, zwey Helffenbeinerte Clavier auffgemacht, neu gestimbt“ zu haben und dafür 4 Gulden erhalten zu haben.

245 (Megjegyzés - Popup)

SEvlt: KR 1718 (420) N° 120, 212.

246 (Megjegyzés - Popup)

SEvlt: KR. 1724.; Bárdos 1984. 112. p. (Csak Bárdos említi az orgona új regiszterekkel való bővítését.)-

247 (Megjegyzés - Popup)

Bárdos 1984. 113. p.; SEvlt: KR 1726 (437) 65. p. N° 25., 68. p. N° 12., 75. p. Quittung (a továbbiakban: Q.) 25. (A nyugták általában nem állnak rendelkezésre, de néhol oldal- és sorszám hiányában a számadásokban a nyugta sorszáma alapján beazonosíthatók.)

248 (Megjegyzés - Popup)

SEvlt: KR 1727 (438) N° 95. 140. p., miszerint a munkáért 75 krajcárt kapott.

249 (Megjegyzés - Popup)

SEvlt: KR. ezirányú kiadásai az 1727–1742 közötti években; Bárdos 1984. 113. p.

250 (Megjegyzés - Popup)

Serviten-Archiv Forchtenstein (Wien): Diarum III. S. 155. (Az egykori levéltárat már Bécsbe szállították, ugyanakkor néhány jegyzőkönyv a fraknói plébániahivatalban maradt); Schmeller: Archivalische: 803. tétel 1737. IX. 5-i dátummal: „*Organifex fuit advocatus Soproneo ad reparandum nostrum organum in Choro*”. A bejegyzés önmagában még nem bizonyíték, de ekkor még nem valószínű, hogy Heferle Sopronban élt. Ugyanakkor Kolb korábban az Esterházyak kismartoni orgonaépítője volt, s a későbbi javításokhoz is őt hívták.

251 (Megjegyzés - Popup)

Vplb: Hal. I. (1652–1728) 1189. oldalán talált bejegyzés szerint „*Sabina, deß Khalb, Orgelmachers*

Eheweib”. A korabeli anyakönyvekben a temetési bejegyzéseken túl mindössze egyetlen Kolb névhez kapcsolódó adatot találtunk, miszerint Josephus Kolb (civis viduus) és Barbara Gerhabin 1738-ban házasságot kötöttek. Sajnos az iratokból nem derül ki az, hogy a nevezett orgonaépítő, vagy azonos nevű fia második frigyéről, esetleg csak egy névrokona házasságáról van-e szó. Ld. Vplb: Ház. II. (1702–1756) 1738. nov. 2., 97. p.

252 (Megjegyzés - Popup)

Vplb: Hal. II. (1729–1788) 87. p. : „*Josephus Kolb organifex*”.

253 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai Endre: Régi soproni orgonakészítők, *Sopron Vármegye* 1939. jún. 11. (továbbiakban: Csatkai)

254 (Megjegyzés - Popup)

Uo. Más iratokban Johann Michael Heferle, máshol Hefferle, Hefelle, Hefele, Höffele, Häferle néven.

255 (Megjegyzés - Popup)

Ld HÁZI 1982. 551. p. [6299], továbbá SL: Lad. H. Fasc. VI. 783. N° 268. Végrendeletét 1759. június 23-án írta alá, majd halála után 1759. aug. 17-én hozták nyilvánosságra.

256 (Megjegyzés - Popup)

Vplb: Hal. II. (1729–1788) 238. és 283. p.

257 (Megjegyzés - Popup)

Ld. HÁZI 1982. 551. p. [6299].

258 (Megjegyzés - Popup)

Ma Unterfrauenhaid (Burgenland) Ld. Lelkes György: Magyar helységnév-azonosító szótár Talma Könyvkiadó, Baja 1998. (továbbiakban: Lelkes 1998.) 368. p.

259 (Megjegyzés - Popup)

Eisenstadt, Bischofshof -Archiv, lóki (Loók) II. Napló 85. lap.

260 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai.

261 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

262 (Megjegyzés - Popup)

Bárdos 1984. 136. p.

263 (Megjegyzés - Popup)

Vplb: Hal. II. (1729–1788) 363. p.

264 (Megjegyzés - Popup)

Johann Roth néven.

265 (Megjegyzés - Popup)

SEvt: Ház. VIII. (1738–79) 1754/13. febr. 25., továbbá Házi 1982. 725. p.

266 (Megjegyzés - Popup)

SEvt: Keresztelési anyakönyv (továbbiakban: Ker.) VI. (1708–1760) 1754/167., 1757/24., 1760/105., VII. (1761–1795) 1763/31., 1767/164., 1770/92. és Hal. V. (1767–1812) 1770/41, ahol az elhunyt kislány korának — nyilván tévedésből — 3 év és 6 hónapot jegyeztek be.

267 (Megjegyzés - Popup)

SEvt: KR. 1756. N° 17. 58. p.

268 (Megjegyzés - Popup)

SEvt: KR. 1757. N° 55. 69. p. szerint ápr. 1-től 3 évi fizetése 27 ft volt.

269 (Megjegyzés - Popup)

SEvt: Konventi jegyzőkönyvek (továbbiakban: Kjkv.) (218) 50. p., 1766. jan 2-án kelt, és 300. p., 1779. dec. 8-i bejegyzés ill. KR. 1799. 51. p. Q. 26, 27, 28. szerinti kifizetés 5 ft 61 2/3 krajcárról, 30 ill. 24 ft-ról.

270 (Megjegyzés - Popup)

Gergelyi, Otmar – Wurm, Karol: *Historické organy na Slovensku* Opus, Bratislava 1982. 221, 223. p.

271 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai; továbbá Házi 1982. 725. p. [8596].

272 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Varga József (Győr) bocsátotta rendelkezésemre az alapidokumentum másolatát, miszerint a szélláda spundjáról Jáky Ferenc lelkész helyettes 1800-as években az alábbi szöveget jegyezte fel: “*Dieses Orgelwerk ist zur Ehre Gottes gefertigt worden durch Johann Roth bürgl. und Instrum. Macher in Ödenburg ... Anno Domini 1770. den 21^t Martii*”. Jáky Ferenc lelkész helyettes korabeli iratok alapján azt is feljegyezte, hogy “*Zöld színűre festtetett az orgona 1780-ban*”.

273 (Megjegyzés - Popup)

Eberstaller, Oscar: *Orgeln und Orgelbauer in Österreich* (Wiener Musikwissenschaftliche Beiträge Band

I) Graz–Köln, 1955. (a továbbiakban: Eberstaller) 92, 191. p. A I/10 P rövidítés értelmezése: 1 manuális, 10 regiszteres, pedállal ellátott hangszer. Ehhez hasonló rövidítéseket alkalmaztunk a cikk teljes terjedelmében az orgonák felsorolásainál, leírásainál. Amennyiben a “P” helyett “-” jel szerepel, úgy az orgonának biztosan nem volt pedálja. A “fP” jelölés függesztett pedált jelent, vagyis a pedál nem rendelkezett önálló sípokkal. Az adott helyen vagy az adott adat után lévő “?” az adat bizonytalanságára, vagy ismeretének hiányára utal.

274 (Megjegyzés - Popup)

A helyszínen szerzett tapasztalatok alapján. Seidelmann később Sopronban telepedett le.

275 (Megjegyzés - Popup)

Dr. Varga József: Osli Kegyetemplom. Osli Község Önkormányzata, Osli 1999. 42–44. p. Osliban az Angster cég 1895 szeptemberében a régi helyett új orgonát épített, melynek során a zenélő angyalfigurákat (és valószínű a síptakaró díszítéseket is) elhelyezte az új hangszer szekrényén. A feljegyzés szerint Roth orgonájának elbontásakor a kiszedett sípok közül jónéhányat odaadtak a gyerekeknek, *„ezért aztán délután az egész faluban mást sem lehetett hallani, mint sípoló gyerekeket”*.

276 (Megjegyzés - Popup)

Solymosi Ferenc orgonaművész, organológus adatai alapján. Sajnos sem Lelkes 1998., sem más átnézett korábbi helységnevtár nem tartalmazza ezt a településnevet.

277 (Megjegyzés - Popup)

Egyértelmű megállapítása további kutatást igényel.

278 (Megjegyzés - Popup)

Lelkes 1998. 174. p. Ma Raiding (Burgenland).

279 (Megjegyzés - Popup)

Schwarz József: A Szent György dómtemplom barokk orgonája In: SSz. 1956. (a továbbiakban: Schwarz: SztGy) 350–354. p.

280 (Megjegyzés - Popup)

Ld. a Soros Alapítvány támogatásával az 1980-as években felmért orgonák jegyzéke (MTA Zenetudományi Intézet). Ez utóbbi hangszer 1954-től feltáratlan körülmények között került a Schwarz család magántulajdonába, ahol az jelenleg teljesen működésképtelen. Vö. továbbá Schwarz: SztGy.

281 (Megjegyzés - Popup)

SEvt: Hal. V. (1767–1812) 1792/124. 106. lap.

282 (Megjegyzés - Popup)

Ld. részletesebben 61. lábjegyzet, miszerint kérelmére a tanács a hozzájárulását megadta.

283 (Megjegyzés - Popup)

Bár Eberstaller 1955. 82, 202. p. *Mallek*-nek írja.; Schütz, Karl: Der Wiener Orgelbau in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts (Dissertation, Universität Wien, 35 1964. 02. 7.) Verlag Notring Wien 1969 (továbbiakban: Schütz: Dissertation); e hitelesebb forrás is Malleck néven említi, csakúgy mint saját kezű aláírásából tudjuk.

284 (Megjegyzés - Popup)

Schütz: Dissertation. A disszertáció részleteit Kokits Zsigmond (Wien) bocsátotta rendelkezésemre. Eberstaller Malleck apjának *Leopold Mallek* orgonaépítőt említi. Vö. 72. lábjegyzet.

285 (Megjegyzés - Popup)

Schütz: Dissertation.

286 (Megjegyzés - Popup)

SL: Tanácsi jegyzőkönyvek (továbbiakban: Tjk.) 1779. 370–371. p.: *“Ist dem Johann Gottfried Maleck erlaubt worden, sein Orgelmacher-profession allhier zu treiben, und im Fahl [Fall] derselbe sein Fortkommen allhier finden wird, noch vorhin, des zu Wien habenden abgelegten Burgerrecht, auch allhier das Burgerrecht anzukommen.”* Az adatra Tirnitz József ny. főlevéltáros bukkant.

287 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Házi 1982..

288 (Megjegyzés - Popup)

Zelényi Ferenc: Soproni újdonságok az Életképek 1847-es évfolyamában. II. rész. 250. p.

289 (Megjegyzés - Popup)

Eberstaller 1955, és Schütz: Dissertation alapján.

290 (Megjegyzés - Popup)

Eberstaller 1955 a kismartoni plébániatemplom 1778-ban épült orgonáját (II/18 P) Leopold Mallecknak tulajdonítja, ugyanakkor a Bergkirche 1776-ban épült orgonájának (II/19 P) készítőjének Gottfried Mallecket véli.

291 (Megjegyzés - Popup)

Kormos Gyula: Orgonáink. Sopron, In: Evangélikus Élet XLVIII. évf. (1983) 25. szám; Kormos Gyula: Az egykori református templom barokk orgonája I., II., III., IV., In: Csurgó és környéke VIII (1995) 5., 6., 7., 8. szám.; Kormos Gyula: Requiem egy orgonáért, In: Hangszervvilág V. évf. (1995) 3. szám, 18–28. p., valamint: Zsoltár II. évf. (1995) 2. szám, 13–19. p.; Kormos: Sopron I.

292 (Megjegyzés - Popup)

Ma Pöttsching, (Burgenland) Ld.. Lelkes 1998. 472, 716. p.

293 (Megjegyzés - Popup)

Eberstaller 1955. 82. p.: *“In den Orgelakten des Stiftes Heiligenkreuz eines Gottfried Mallek in der Zeit von 1782 bis 1792 verzeichnet, der also ein Sohn des Leopold Mallek gewesen sein kann. Nach Mitteilung des Pfarramtes Pöttsching erbaute Gottfried Mallek dort 1792 eine neue Orgel, die jetzt schon stark verändert ist und elf Stimmen hat. Die Form ihres Gehäuses erweckt eine Erinnerung an ein kleines, aber sehr schönes Werk in der Barmherzigenkirche in Eisenstadt, das schließlich auch eine Arbeit aus der Werkstatt Malleks sein kann.”* Ld. továbbá uo. 202. p.

294 (Megjegyzés - Popup)

A harkairól sajnos nem tudjuk, hogy azt ő készítette-e, mindenesetre az ára alapján arra lehet következtetni, hogy egy — máshol már kicsinek bizonyult — orgonát megvéve, felújítva állította fel. Az ágfalvi pozitívért 200 ft-ot fizettek ki, amely egy 5 regiszteres új orgona árának felel meg.

295 (Megjegyzés - Popup)

Evangelikus Levéltár (a továbbiakban: Evtl): Ágfalva Protocollum (a továbbiakban a protocollumok, jegyzőkönyvek rövidítése: Jkv.) A 61. p. (N°.49.); Evangelikus Országos Levéltár (a továbbiakban: EOL) : DT. 5. I/14. az 1788. jan. 11-i Canonica Visitatio (a továbbiakban: C.V.) csak ideiglenes orgonát említ, míg a DT. 24/5. 1823. ápr. 7-i C.V., amelynek az 1816-os C.V. mellékletét képezi, a regiszterszámot is feljegyezte: *“Organum 6 Mutationum”*.

296 (Megjegyzés - Popup)

Evtl: Harka KR. 1788. N° 13., 1789. N° 2. adósság, és 1790/91., továbbá EOL: DT 24/10 mellékleteként az 1816. márc. 19-i C.V. -ban: *“Chorus ... cum Organo 5 mutationum”*

297 (Megjegyzés - Popup)

Az anyakönyvi bejegyzések során korábban a Kleeblatl, majd később a Kleblatl, Kleeblatl, Kleblatl írásmód is előfordul, de más iratokban a Glebletel lejegyzés is előfordul.

298 (Megjegyzés - Popup)

SEvtl: Ker. VI. (1708–1760) 1730/88. és Hal. V. (1767–1812) 1800/214. sz. bejegyzés, amely már Joh. Michael néven említi.

299 (Megjegyzés - Popup)

SEvtl: Ház. VIII. (1738–1779) 1760/14. és Hal. V. (1767–1812) 1791/80. sz. bejegyzés.

300 (Megjegyzés - Popup)

Házi 1982. 243. p. *Tulmann*-nak említi.

301 (Megjegyzés - Popup)

SEvlt: Ker. VII. (1761–1795) 1760., 1762/111., 1764/126., 1766/44., 1768/69., 1770/153., 1772/179.

302 (Megjegyzés - Popup)

A Gottlob régies nevet aláírásainál később nem használta. (A Gottlob név nem azonos a Gottlieb, vagyis Teofil névvel!)

303 (Megjegyzés - Popup)

Anyjának ugyan csak *Barbara* lett bejegyezve, de a keresztszülők (Eva Rosina és Matthias Krug) azonosak korábban született testvéreiével.

304 (Megjegyzés - Popup)

Bár anyjának Maria Barbara lett beírva, mégis mindenképpen a “mi” asztalosunk gyermeke, hiszen a házassági anyakönyv tanúsága szerint Maria Barbara nevű nőt nem vett feleségül asztalos foglalkozású Kleeblatt nevű férfi. Továbbá a gyermek keresztszülei is ugyanazok, mint korábban született testvéreinél. Ezért nyilván a feljegyző tévedéséről lehet szó.

305 (Megjegyzés - Popup)

SL: IX/3 1d/d Asztalos céh iratai: *Altes Einschreibebuch von Anno 1762* (1762–1808) 141. p.

306 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai

307 (Megjegyzés - Popup)

SL: IX/3 Asztalos-céh iratai: 2d „Vegyes iratok” gépelt kivonatai 1796. jan. 8-i keltezéssel.

308 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai; Házi 1982. 243. p. [2491].

309 (Megjegyzés - Popup)

SL: IX/3 2d, Asztalos céh iratai: *Protocol vom Jung Meister Ambt* 15–41. p. között általában kétévenként váltakozva hol a céhmesteri, hol a helyettesi teendőket látta el.

310 (Megjegyzés - Popup)

SL: IX/3 1d/d Asztalos céh iratai: *Altes Einschreibebuch von Anno 1762* (1762–1808) 41–43. p.

311 (Megjegyzés - Popup)

SL: IX/3 1g, Asztalos céh iratai: *Gesellen Buch* (1806–1841) 1807/11 (12. p.), 1811/14 (51. p.), 1811/50 (58. p.), 1812/12 (68. p.) bejegyzései. Sajnos 1731 és 1805 között Gesellenbuch nem maradt fenn, így az 1806 előtt alkalmazott segédeit nem ismerjük.

312 (Megjegyzés - Popup)

„... zum Hrn. Kleeblätl Uhrglbauer in die Arbeit gekommen.”

313 (Megjegyzés - Popup)

SEvt: Ház. IX. (1780–1833) 1805/25. 110. p.; Ker. VII. (1761–1795) 1785/15; Hal. VIII. (1850–1874) 1862/75., amely utóbbi bejegyzés a feleség halálakor férjét nyilván tévedésből *Hermann*-nak említi: “*Elisabeth Wittwe nach Hermann Kleeblatt Orgelmacher*”, ugyanis Hermann fiuk jónevű, elismert gimnáziumi tanár volt, aki éppen az előző év végén temette 7 éves leányát.

314 (Megjegyzés - Popup)

SEvt: Ker. VIII. (1796–1820) 1805/182., 1807/122., 1808/145., 1811/3.; Hal. V. (1767–1812) 1809/4., 1811/58.

315 (Megjegyzés - Popup)

EOL: 1813. évi C.V. a következő szöveget tartalmazza: “... és mind ezeket az orgonával együtt — melly készült 1803^{dik}ban Sopronban Kleeblatt orgonatsináló által — mostani formájára kifesttetett...”. Az 1799-es dátum Solymosi Ferenc orgonaművész, organológustól származik.

316 (Megjegyzés - Popup)

Solymosi Ferenc kutatásai és Csatkai alapján.

317 (Megjegyzés - Popup)

Csatkai.

318 (Megjegyzés - Popup)

Uo.

319 (Megjegyzés - Popup)

SL: Fasc. N° 8199 a, b, c, miszerint Kleeblatt 1814-ben házrészének eladása 6000 ft bevételt jelentett számára. Ez az összeg 2–3 orgona árával is felért. Ld. továbbá uo. Fasc. XIX. N° 13612 a, b, c, d.

320 (Megjegyzés - Popup)

Ld. Kormos: Sopron I. 98. p. és SEvt: 3270. II. 379. sz. irat, valamint KR. 1829. év.

321 (Megjegyzés - Popup)

100 Dr. Kormos Gyula: A balfi evangélikus templom 175 éves König-orgonájának helyreállítása (kézirat, 1999., továbbiakban: Kormos: Balf 1999.), továbbá Evtl. Balf: KR. 1795.N° 26, 35, 38., 1796. szept. 16–17., nov., 1800. N° 12., 1806. N° 9., 1808. N° 6.

322 (Megjegyzés - Popup)

101 Evtl. Stoob: KR. 1819. ápr. 12, 13., aug. 2, 12, 15., 1820. ápr. 24–25.

323 (Megjegyzés - Popup)

102 SL: Városi számadások 1821–22/1964.

324 (Megjegyzés - Popup)

103 Evt. Mörbisch: KR. 1827/28 № 12. Uo. Jkv (Memorabilien der Evang. Kirche in Mörbisch) 54. p. 1827. aug. 5-én kelt bejegyzése.

325 (Megjegyzés - Popup)

104 Evt. Lutzmannsburg: KR. 1830.

326 (Megjegyzés - Popup)

105 Evt. Kobersdorf: KR. 1834. 10. p. és KR. 1835. 10. p., utóbbi szerint a 30 napra a lelkésznek 45 ft térítést fizettek az orgonaépítő ellátása költségeiért.

327 (Megjegyzés - Popup)

106 SEvt: Hal. VII. (1834–1849) 1835/16., miszerint „*mejbeli vízkórság*”-ban halt meg.

328 (Megjegyzés - Popup)

107 Nemesládony Ker. II. (1755–1807) 64. p. 22. számú bejegyzés.

329 (Megjegyzés - Popup)

108 Csatkai; továbbá SL: Fasc. XXVI. № 1412.

330 (Megjegyzés - Popup)

109 Szent György templom irattára (továbbiakban: SztGy): Ház. (1789–1807) 44. p., miszerint a nemesládonyi születésű Szarka Mátyás orgonaépítő 25 évesnek vallotta magát, jóllehet ekkor már 27,5 éves volt.

331 (Megjegyzés - Popup)

110 Csatkai.

332 (Megjegyzés - Popup)

111 Solymosi Ferenc kutatásai alapján, melyben a 2794. sz. Tjk-re hivatkozik.

333 (Megjegyzés - Popup)

112 Ld. Kormos: Sopron I. 98. p.; SEvt: 3270. II. 379. sz. irat, valamint KR. 1829. év.; Kormos: Sopron I. forrásban tévesen Szarka Mihály néven említettem.

334 (Megjegyzés - Popup)

113 Szigeti: Szombathely 38. p.

335 (Megjegyzés - Popup)

114 Solymosi Ferenc kutatási alapján, melyben a 367. sz. Tjk-re hivatkozik.

336 (Megjegyzés - Popup)

115 Az idézett szöveget Jáky Ferenc lelkészhelyettes 1856. június 17-én jegyezte fel. Szarka Mátyásnak ekkor 16 ft-ot fizettek ki, de az orgonát Fischperával rakatták össze. Az alapidokumentum másolatát Dr. Varga József (Győr) bocsátotta rendelkezésemre.

337 (Megjegyzés - Popup)

116 Vplb: Hal. VIII. (1852–1872) 295.

338 (Megjegyzés - Popup)

117 Vplb: Hal. III. (1789–1809).

339 (Megjegyzés - Popup)

118 Vplb: Ház. III. (1757–1766); Hal. IV. (1810–1835) 91. p. Érdekes a Schekulin családnév visszavezetése, ugyanis e név eredetileg Scheggulin ill. Scheggelin alakban található egészen 1735-ig. 1735-től azonban – nyilván az egyre nagyobb létszámmal letelepedő magyarok számára élcelődésre okot adó kiejtés miatt – a korábbi forma teljesen kiszorult. Ld. uo. Ker. Ház. II. (1702–1756) 366, 436, 441, 490, 546. főlíó. König apjának egyik házassági tanúja Fabriczi Mátyás harangozó volt, aki valószínű, hogy annak a Fabriczy Mátyás orgonistának és karnagynak az apja, aki König Fülöp orgonaépítő keresztapja volt.

340 (Megjegyzés - Popup)

119 Vplb: Ker. IV. (1767–1780) 67, 116, 195, 286, p., valamint Ker. V. (1781–1809) 1. p.

341 (Megjegyzés - Popup)

120 Vplb: Ker. V. (1781–1809) 1. p., valamint ld. Csatkai.

342 (Megjegyzés - Popup)

121 Solymosi Ferenc kutatásai alapján. Ld. továbbá Csatkai.

343 (Megjegyzés - Popup)

122 Csatkai.

344 (Megjegyzés - Popup)

123 Kormos Gyula: A harkai evangélikus templom 175 éves orgonájának helyreállítása (Részletes helyreállítási dokumentáció, Harka ev. templom orgonájában őrizve) 1994. szeptember 26. (továbbiakban: Kormos: Harka) A harkai orgona restaurálásánál véletlenül felfedezett lelet támasztja alá, ugyanis az egyik

nem helyrehozható ónsíp belsejében a következő bekarcolt írás volt: *“Heinrich Müller aus Großkochberg in Thüringen im Herzogtum Gotha”*.

345 (Megjegyzés - Popup)

124 Házi 1982. 267. p. [2799].

346 (Megjegyzés - Popup)

125 Vplb: Hal. IX. (1873–1891) 1874/257.

347 (Megjegyzés - Popup)

126 Vplb: Ker. VI. (1810–1841) 109. lap, ill. Hal. VI. (1842–1851) 76. lap.

348 (Megjegyzés - Popup)

127 Csatkai; továbbá SL: Fasc. XXVI. N° 1412.; Fasc. XXVI. N° 1551.

349 (Megjegyzés - Popup)

128 Ld. Eberstaller 1955. 164, 165, 169, 195, 212, 216, 218, 221, 222, 225. és 243. p. E forrás a szentmargitbányai, a fraknoi, ill. lóki orgonára vonatkozóan téves adatokat tartalmaz. Ld. továbbá a Soros Alapítvány támogatásával a 80-as években felmért orgonák jegyzékét (MTA Zenetudományi Intézet), valamint a szerző ezirányú kutatásait, továbbá SL: Fasc. XIX. N° 9886.

350 (Megjegyzés - Popup)

129 Az orgonát 1992–94. között Kormos Gyula restaurálta. Ld. Kormos: Harka.; Kormos Gyula: 175 éves a harkai orgona, In: HangszerVilág IV. évf. (1994) 5 6. szám, 7–13. p.

351 (Megjegyzés - Popup)

130 Az orgonát Albert Miklós győri orgonaépítő restaurálta.

352 (Megjegyzés - Popup)

131 Csak a pozitívmű szekrénye maradt ránk. Időközben teljesen új orgona készült, a főmű szekrényét a pozitívmű stílusában tervezték meg.

353 (Megjegyzés - Popup)

132 Kormos: Balf 1999.; Dr. Kormos Gyula: A balfi orgonát König Fülöp építette (A balfi orgona rövid története) In: Nyugati kapu III. évf. 115. sz. (2001. aug. 17.); Dr. Kormos Gyula: Orgonánk a templom ékszerdobozá. In: Balfi hírek I. évf. 2. szám (1999. augusztus). Az orgonát 1996–98. között Kormos Gyula restaurálta.

354 (Megjegyzés - Popup)

133 Csak a pozitívmű szekrénye és szelládája, valamint az orgonát egykor díszítő zenélő angyalok

maradtak meg.

355 (Megjegyzés - Popup)

134 HangszerVilág VI. évf. (1996) 4. szám, 3–11. p. Az egyébként még 1994-ben majdnem teljesen eredeti állapotában lévő működő hangszert restaurálás címén Koppány Zoltán és Szakács István orgonaépítők javították, a szakszerűtlen munka miatt azonban az orgona műemléki mivolta súlyosan sérült, és azóta a működést jelentősen zavaró hibák álltak elő. Állapota miatt jelenleg elektróniumot (elektromos „orgonát”) használnak helyette.

356 (Megjegyzés - Popup)

135 Csak a pozitívmű szekrénye és szelládája maradt meg, amelybe Albert Miklós győri orgonaépítő a nagycenki orgona alapján új sípművet épített. Ld. továbbá A 200 éves Szombathelyi Egyházmegye Emlékkönyve 1777–1977 (Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság, 1977) 374. p. alapján feltételezhető a 18 regiszterszám.

357 (Megjegyzés - Popup)

136 Időközben a valószínű eredeti szekrénybe a Walcker cég teljesen új orgonát épített.

358 (Megjegyzés - Popup)

137 A kétmanuálos hangszert felújították, de ennek során több változtatást és átépítést végeztek rajta.

359 (Megjegyzés - Popup)

138 Az orgonát 1986-ban Romano Zölls (Frankenau, A., Bgld) mintaszerűen restaurálta.

360 (Megjegyzés - Popup)

139 Az orgonára restaurálási terv készült, a restaurálási munkák — amelyet Szabó András és Szarka György orgonaépítők végeznek — a König halálát követő 150. évben a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával 2002-ben elkezdődtek.

361 (Megjegyzés - Popup)

140 A helyszíni szemle alapján az orgona két regiszterét Országh Sándor vonós hangszínekre cserélte, s — az orgonaszekrényt hátrafelé bővítve — a hangszert egyregiszteres pedálművel látta el. Mai ismereteink szerint ez a hangszer König utolsó, még meglévő orgonája.

362 (Megjegyzés - Popup)

141 Csak az orgona homlokzati síptökéje (amit négy lábbal ellátva egy ideig lócának használtak) és az orgonapad maradt meg. Az orgonapad Szinicz Szilveszter sarródi kántor jóvoltából átkerült Balfra, s ott 1998-ban a König-orgonával együtt restaurálva lett, itt ugyanis az eredeti pad már megsemmisült.

363 (Megjegyzés - Popup)

142 Metz, Franz: Orgelbau im Banat. In: Ars Organi 45. évf. 3. sz. (1997. szept.) 157–158. p.

364 (Megjegyzés - Popup)

143 Szigeti Kilián: Régi magyar orgonák. Szeged. Zeneműkiadó Budapest, 1982. 183–197. p.

365 (Megjegyzés - Popup)

144 Solymosi Ferenc közlése Dr. Szigeti Kilián organológus levelezése alapján. Ld. továbbá Bárány Lajosnak a vármegyéhez benyújtott kérvénye és az ezt követő iratok SL: Fasc. V. N° 9111, Fasc. XXVI. N° 2906. Az iratokból kiderül, hogy Bárány „céhbeli kicsapongásba keveredvén”, a város olyan végzést hozott, „*hogy König Fülöp ide való orgonacsináló ötöt 14 napok alatt a' munkából eleressze, maga pedig a' panaszló a' városból kitakarodjon.*” Bárány sérelmezte, hogy őt nem hallgatták ki ez ügyben, s végül talán nemesi mivolta is segített abban, hogy az ítéletet megváltoztatták, vagyis ha „*magát a' rendnek alávetni szándékozik, megint munkába állhat, egyébiránt pedig ha mesterlegénykedni nem kíván, más minőségben városunkban tetszése szerint mindenkor tartózkodhatik.*” Bárány azonban időközben elhagyta Sopront.

366 (Megjegyzés - Popup)

145 SL: *Gesellen Buch* (1806–1839) 1812/N° 30, 41 (72, 74. p.), 1813/N° 10, 26, 47, 63, 75 (84, 87, 91, 95, 97. p.), 1815/N° 48, [64] (107, 110. p.), 1816 (114. p./1, 3), 1819/N° 26 (123. p.), 1821 (144. p.), 1824/N° 215 (149. p.), 1825/N° 1, 10, 33 (153, 155, 159. p.), 1826/N° 64, 76 (165, 167. p.), 1829/N° 102, 106, 110, 120, 127 (193–195, 197, 199. p.), 1830/N° 151, 159, 167, 169 (204–207. p.), 1831/N° 7, 9, 42 (210, 211, 216. p.), 1831/N° 6 (219. p.), 1832/N° 40 (224. p.), 1835/N° 119 (232. p.), 1834/N° 244 (251. p.), 1835/N° 308, 323, 344, 348, 362, 636, 377 (261, 263, 266, 267, 269, 271. p.), 1836/N° 466, 471, 481 (284, 285, 287. p.), 1837/N° 482, 485, 490, 506, 522, 528, 547 (288, 289, 292, 295, 296, 300. p.), 1838/N° 588, 593, 601, 629, 654 (306–308, 312, 317. p.), 1839/N° 664, 735 (319, 330. p.). A *Gesellen Buch*-ból sajnos lapok hiányoznak, így a lista ezen időszakban sem valószínű, hogy teljes. A neveket és a településeket a beírásnak megfelelően közöljük, szögletes zárójelbe téve a legfontosabb értelmezéseket. A “—” jel az adat hiányát jelzi, a “?” az adat bizonytalanságát.

367 (Megjegyzés - Popup)

146 Valószínűbb az 1832-es év, hiszen e felsorolás szerint 3-mal korábban is ő volt 1832. január 1-ig.

368 (Megjegyzés - Popup)

147 A nagyjavításért 157 ft 10 krajcárt kapott. Az idézett szöveget Jáky Ferenc lelkész helyettes helyezte el az orgonában. Az alapidokumentum másolatát Dr. Varga József bocsátotta rendelkezésemre.

369 (Megjegyzés - Popup)

148 Evlt. Mörbisch 1851. máj. 6-án kelt Contract., továbbá Vplb: Hal. VIII. (1852–1872) N° 224.

370 (Megjegyzés - Popup)

149 Evlt. Balf: KR. 1816/4 N° 1.

371 (Megjegyzés - Popup)

150 Ez az összeg akkor kb. egy 8 regiszteres orgona árával ért fel.

372 (Megjegyzés - Popup)

151 Ld Csatkai. Könnyen lehet, hogy az elvesztett pénzösszeget szélhámosság gyanúja miatt sem kaphatta meg (szerzői megj.).

373 (Megjegyzés - Popup)

152 Evtl. Pöttelsdorf: Kirchen Protocoll 1787–1829. Chronik [der] Ev. Gemeinde zu Pöttelsdorf, Fortsetzung ... von 1829., a német részben hátul a 102. p.

374 (Megjegyzés - Popup)

153 Ld. Csatkai.

375 (Megjegyzés - Popup)

154 Neve néhány soproni iratban (SEvlt: 3635. III/1715. 1835. aug. 24-i és szept 20-i iratai) *Percz* alakban szerepel, de Szigeti: Szombathely, valamint Dorner levele (SEvlt: 3646. II/1716. 1835. nov. 3.) *Berz*, míg a SEvlt. Hal. *Bärcz* néven említi. Ugyanakkor a SL-ban talált feljegyzések között Pärz és még gyakrabban a Pärz írásmód is szerepel. Mi azonban a végrendeletére (SL: Fasc. XX. N° 3356) nyomott pecsétjén szereplő *Bärtz* alakot tartottuk leghitelesebbnek.

376 (Megjegyzés - Popup)

155 SL: Fasc. XXVI. N° 2734.

377 (Megjegyzés - Popup)

156 Szigeti: Szombathely 42. p.

378 (Megjegyzés - Popup)

157 Evtl. Pöttelsdorf: KR. 1834/35/7. Ausgabe.

379 (Megjegyzés - Popup)

158 Kormos: Sopron I. 99. p.

380 (Megjegyzés - Popup)

159 Szigeti: Szombathely 36. p.

381 (Megjegyzés - Popup)

160 SEvlt: Hal. VII. (1834–1849) 86. szerint „*Bärcz János orgonatsináló 42 é.*”

382 (Megjegyzés - Popup)

161 Szigeti: Szombathely 38. p.

383 (Megjegyzés - Popup)

162 SEVlt: 3646. III. 1716., 3687 II. 487., 3707 II. 499. sz. iratok; Kormos: Sopron I. 99. p.

384 (Megjegyzés - Popup)

163 Szigeti: Szombathely 38. p.

385 (Megjegyzés - Popup)

164 Házi 1982. 846. p. [10175]; SL: Fasc. XXVI. N° 3113. iratok között Seidelmann keresztelőlevele. Házi anyjának a Karolina nevet jegyezte fel, azonban az 1813. december 4-i keltezésű keresztelőlevél kivonatát hitelesebbnek tekinthetjük.

386 (Megjegyzés - Popup)

165 SL: Fasc. XXVI. N° 3113.

387 (Megjegyzés - Popup)

166 Ld. 52 és 53. lábjegyzet szöveggörnyezete; SL Fasc. XXVI. N° 3113-ben a lorettói plébános igazolását erről.

388 (Megjegyzés - Popup)

167 Uo. a Bécs, Leimgrube N° 139 ház tulajdonosának 1838. aug. 13-i igazolása szerint 1834. dec.–1838. aug.-ig Maria Hackl-nál lakott.

389 (Megjegyzés - Popup)

168 SL: Fasc. XXVI. N° 3053.

390 (Megjegyzés - Popup)

169 Szigeti Kilián: Régi magyar orgonák. Kőszeg. Zeneműkiadó Budapest, 1974. (továbbiakban: Szigeti: Kőszeg) 68. p. (Halper és Seidelmann nevét a soproni asztalos-céh fennmaradt irataiban nem találtuk.)

391 (Megjegyzés - Popup)

170 Házi 1982. 846. p. [10175]

392 (Megjegyzés - Popup)

171 Ld. 165. lábjegyzet.

393 (Megjegyzés - Popup)

172 SL: Sopron külvárosi születési anyakönyvében 1827/50 bejegyzés alatt; uo. Hal. (1841–50) 1841.

márc. 28.

394 (Megjegyzés - Popup)

173 Halála behatárolható legkisebb gyermeke születési időpontja és Rudolf nevű gyermeke árvaként való neveltetése kapcsán (SL: Fasc. VIII. N° 3034.), de “...*a jelentkező Suchowathy Oktavian a’ gyermek nevelésre nézve megbízható egyénnek nem találtatván Fispera Rudolf néki át nem adathatik...*”, s erről az árvaalapítványt az 1869. július 17-én kelt feljegyzés szerint értesítették.

395 (Megjegyzés - Popup)

174 Neve az anyakönyvekben Tobiaschofsky, Dobiaschofsky, Dobiassowsky, Dobiaschowsky Dobyaschwčky Tibiaschofsky, sőt Prsovszky alakban is megtalálható. Ld. továbbá Vplb: Hal. VIII. (1852–1872) 1868/235.

396 (Megjegyzés - Popup)

175 Vplb: Ker. VIII. (1852–1879) 1853/147., 1858/18. Hal. VIII. (1852–1872) 1855/261., 1862/86., 1863/248., 1867/40.; SztGy: Ker. IV. (1842–1856) 244. p., Ker. V. (1857–1871) 199. p.; SL: Belvárosi születési anyakönyv (1861–84) 1861/167, 1863/31, 1867/13. Születési éve bizonytalan, ugyanis egy 1861. szept. 11-én felvett jegyzőkönyv (SL: Fasc. XXIV. N° 5515/f) szerint 33 évesnek vallotta magát, amely a halálakor bejegyzett 45 éves kora alapján számítva 1823 helyett 1828 körüli születést feltételez. Az anyakönyv szerint 1861-ben a belváros 36-os, 1863-ban a 185-ös, 1867-ben pedig az 505-ös sz. házban laktak.

397 (Megjegyzés - Popup)

176 Gyermekeinek száma is meglehetősen bizonytalan, mert Fischpera felesége az előző lábjegyzetben említett jegyzőkönyv szerint 1861 szeptemberében 5 gyermeket mondott magáénak. Ha ez igaz, akkor még három gyermekükről nem tudunk, hiszen ekkor Susanna gyermekük már nem élt.

398 (Megjegyzés - Popup)

177 19 évesen a nagykanizsai kórházban hunyt el. (SL: Fasc. VIII. N° 4092.)

399 (Megjegyzés - Popup)

178 SL: Fasc. XXIV. N° 5515 a-f.

400 (Megjegyzés - Popup)

179 SL: Fasc. XXIV. N° 5515/e.

401 (Megjegyzés - Popup)

180 Kormos: Balf 1999., továbbá Evlt. Balf: KR. 1853/N° 21.

402 (Megjegyzés - Popup)

181 Az idézett szöveget Jáky Ferenc lelkészhelyettes 1859-ben jegyezte fel. (Az alapkokumentum másolatát Dr. Varga József bocsátotta rendelkezésemre.)

403 (Megjegyzés - Popup)

182 Solymosi Ferenc kutatásai alapján.

404 (Megjegyzés - Popup)

183 Dr. Varga József kutatásai alapján.

405 (Megjegyzés - Popup)

184 Evtl. Harka: KR. 1848/N° 17. (szept. 21.), 1853/N° 11.

406 (Megjegyzés - Popup)

185 Vplb: Hal. VIII. (1852–1872) 1870/308. szerint.

407 (Megjegyzés - Popup)

186 Vplb: Ker. VIII. (1852–1879) 1863/128., 1865/11, 1866/28, 1867/115, 1869/175.; Hal. VIII. (1852–1872) 1867/282.

408 (Megjegyzés - Popup)

187 Mivel más hasonló korú Hagemann Ferencet nem találtunk, így nem lehetetlen, hogy a SztGy: Ker. VII. (1883–1896) 1890/199. bejegyzés szerinti apa, Hagemann Ferenc rk. vasúti tiszt éppen az orgonaépítő 1863-ban született fiával azonos.

409 (Megjegyzés - Popup)

188 A latin bejegyzés magyar megfelelője: Vilmos.

410 (Megjegyzés - Popup)

189 SL: Fasc. XXVI. N° 4715.

411 (Megjegyzés - Popup)

190 Kormos Gyula: 175 éves a harkai orgona, In: HangszerVilág IV. évf. (1994) 5–6. szám, 7–13. p.; Evtl. Harka: KR. 1858/N° 4.

412 (Megjegyzés - Popup)

191 Evtl. Kobersdorf: KR 1859. 23. p.

413 (Megjegyzés - Popup)

192 Ld. Kormos: Balf 1999., továbbá Evtl. Balf: KR. 1864. máj. 5.

414 (Megjegyzés - Popup)

193 Evlt. Lutzmannsburg: KR. 1865. 10. p., Q. 19.

415 (Megjegyzés - Popup)

194 Az orgonában talált felirat alapján, továbbá ld. Evlt. Ágfalva: D1. vegyes iratok között lévő 1865. szept. 29-én kelt szerződést.

416 (Megjegyzés - Popup)

195 Evlt. Lutzmannsburg: KR. 1870. 9. p., Q 4.

417 (Megjegyzés - Popup)

196 Utolsó gyermekük keresztelésekor ezt a lakcímet jegyezték be az anyakönyvbe.

418 (Megjegyzés - Popup)

197 Solymosi Ferenc organológus és Szabó András orgonaépítő szíves közlése, valamint a helyszíni szemle alapján.

419 (Megjegyzés - Popup)

198 Vplb: Hal. VIII. (1852–1872) 1870/308.

420 (Megjegyzés - Popup)

199 Solymosi Ferenc kutatásai alapján. Ld. továbbá SL: Iparlajstrom (továbbiakban: Iplj.) 2. (1893–1902) 1901. július 23-i bejegyzését, miszerint iparát 87/1872 alatt jelentette be.

421 (Megjegyzés - Popup)

200 A pedált valószínű később építette hozzá, erre utal a pedál függőleges csúszka megoldása és toronyfeljáró alatti kialakítása. A 130 éves hangszer restaurálását 2002-ben Szabó András és Szarka György orgonaépítők kezdték.

422 (Megjegyzés - Popup)

201 A röjtöki orgonában felhasználta a korábbi, vagy egy másik orgona manuál szelládáját és a sípjainak nagy részét (Szabó András orgonaépítő szíves közlése alapján).

423 (Megjegyzés - Popup)

202 Az orgonát 1923-ban Riegerék pneumatikus traktúrával kúpládásra építették át (Szabó András és Solymosi Ferenc közlése alapján).

424 (Megjegyzés - Popup)

203 Szabó András és Szarka György orgonaépítőktől kapott információk alapján.

425 (Megjegyzés - Popup)

204 A Soros Alapítvány támogatásával a 80-as években felmért orgonák jegyzéke (MTA Zenetudományi Intézet). A listát Solymosi Ferenc bocsátotta rendelkezésemre.

426 (Megjegyzés - Popup)

205 Solymosi Ferenc kutatásai alapján.

427 (Megjegyzés - Popup)

206 Ld. Kormos: Balf 1999., továbbá Evlt. Balf: KR. 1882.máj. 13. Q, 1887. okt. 1-i Q, 1890. nov. 30.

428 (Megjegyzés - Popup)

207 Solymosi Ferenc kutatásai alapján.

429 (Megjegyzés - Popup)

208 Vplb: Hal. X/a (1897–1902) 1901/180. 159. lap. Vö. SL: Iplj. 2. (1893–1902) 1901. július 23-i bejegyzésével.

430 (Megjegyzés - Popup)

209 SL: Iplj. A 3. (1902–1916) 1902/18. (ápr. 8.) bejegyzése alapján a 3415/906. sz. iparigazolvánnyal rendelkezett.

431 (Megjegyzés - Popup)

210 Szigeti: Kőszeg 78–80. p.

432 (Megjegyzés - Popup)

211 Uo.

433 (Megjegyzés - Popup)

212 SL: Iplj. A 3. (1902–1916) 1902/18. alatt „*Hivatalból törölve 135/1912*” bejegyzés található.

434 (Megjegyzés - Popup)

213 Szigeti: Kőszeg 80. p.

435 (Megjegyzés - Popup)

214 Szigeti: Kőszeg 78–93. p., továbbá SEvlt: Ház. 1919. III. 23., Hal. 1965. III. 25. (252. lap), ahol születési dátumát is bejegyezték.

436 (Megjegyzés - Popup)

215 Solymosi Ferenc kutatásai nyomán. Ld. továbbá SL: Iplj. A 5. (1929–1941) 1934/57. (XI.2.)

bejegyzés szerint a 2208/1934. sz. igazolványt kapta.

437 (Megjegyzés - Popup)

216 Vplb: Hal. XIV/b (1934–1941) 1935/36.

438 (Megjegyzés - Popup)

217 SL: Iplj. A 5. (1929–1941) 1934/57. alatt bejegyezve: „*megszűnt 86/1937.*”

439 (Megjegyzés - Popup)

218 Solymosi Ferenc kutatásai alapján.

440 (Megjegyzés - Popup)

219 Uo. Ugyanakkor SL: Iplj. A 1. (1884–1893)

441 (Megjegyzés - Popup)

220 Solymosi Ferenc közlése nyomán, aki az Ezred. Orsz. Kiáll. közleményei Bp. 1897. 1272. alatt akadt az adatra.

442 (Megjegyzés - Popup)

221 Evt. Mörbisch: KR. 1900./N° 57. és 1902/ N^o .

443 (Megjegyzés - Popup)

222 SL: Iplj. A 3. (1902–1916) 1902/33. bejegyzés szerint a 8310/902. sz. igazolványt kapta.

444 (Megjegyzés - Popup)

223 Uo. iparának megszüntét 73/1932. számmal jegyezték be.

445 (Megjegyzés - Popup)

224 SL: Iplj. A 5. (1929–1941) 1932/46., (VI.9.) 1023/1932. ig.; uo. bejegyezve: “*Az Igazoló Bizottság jogosítványától 142/1946. sz. alatt nem jogerősen megfosztotta. II. fokon az ítélet helybenhagyva 172/947. sz. alatt.*”

446 (Megjegyzés - Popup)

225 Solymosi Ferenc kutatásai, valamint Müller János lánya, Pupp Endréné Müller Judit közlése alapján, ld. továbbá 954/1989. Bp. VII. ker. Anyakönyv kivonatát.

447 (Megjegyzés - Popup)

226 Solymosi Ferenc kutatásai alapján.

448 (Megjegyzés - Popup)

227 SEvlt: Ház. 1923/52 (125. lap) bejegyzés adataiból.

449 (Megjegyzés - Popup)

228 SL: Iplj. A 4. (1917–1929) 20/1924. bejegyzés alatt “4122/1917. sz. iph. szerint bemutatott honossági okirat szerint magyar állampolgár”.

450 (Megjegyzés - Popup)

229 SEvlt: Ház. 1923/52 (125. lap), Hal. XIV. (1940–1972) 196/20. 260. lap.

451 (Megjegyzés - Popup)

230 SEvlt: Ker. adatok és Horváth István tanár – az orgonaépítő feleségével folytatott beszélgetésére alapozott – gyermekkori emlékei szerint.

452 (Megjegyzés - Popup)

231 SL: Iplj. A 4. (1917–1929) 20/1924. (júl. 17.) szerint 2177/1924. ig.

453 (Megjegyzés - Popup)

232 Solymosi Ferenc kutatásai alapján., ld. továbbá *Katolikus Kántor* 1931. 9. sz. 133. p.; *Egyházi Zeneművészet* 1927. márciusi száma; Sopron Vármegye Címtára (1930–31.), valamint Sopron Iparlajstrom és a Soproni Polgármesteri Hivatal Solymosi Ferencnek írt, 1994. május 31-én kelt levele.

454 (Megjegyzés - Popup)

233 Sok esetben az intonáció annyira jól sikerült, hogy egy külső szemlélő pusztán csak a hang hallatán nem tudja felfedezni, hogy papírsípről van szó (Szabó András orgonaépítő tapasztalatai alapján.).

455 (Megjegyzés - Popup)

234 Schwarz SztGy. 352. p.

456 (Megjegyzés - Popup)

235 Egykor Kertes néven.

457 (Megjegyzés - Popup)

236 Ld. Eberstaller 1955. 92. és 161. p. Azóta egy Walcker-orgona épült a helyére.

458 (Megjegyzés - Popup)

237 A szelepszekrény spundján talált elfolyt felirat alapján. Az is lehet azonban, hogy az évszám helyesen 1920.

459 (Megjegyzés - Popup)

238 Solymosi Ferenc orgonaművész adatai felhasználásával.

460 (Megjegyzés - Popup)

239 A pedál-szélcsatornán talált felirat szerint „*Julius César Orgelbauer Sopron II. Rákóczy F. u. 16. 1935. áúg. 17.*”

461 (Megjegyzés - Popup)

240 E hangszer ma is kiválóan működik nagyszámú papírsípjaival. Nemcsak a homlokzati, hanem belső principál regisztereiben, még a mixtúrában is számos papírsíp funkcionál. Érdemes lenne ezt a hangszeret az összes papírsíp megtartásával – mint kuriózumot – restaurálni.

462 (Megjegyzés - Popup)

241 Césár Gyula kiválóan működő papírsípokot készített, a néma papírsípok készítése nem rá vallanak. Ez az 1718-ból származó orgona azóta Gyöngyösre, a Szent Orbán-templomba került.

463 (Megjegyzés - Popup)

242 Solymosi Ferenc közlése alapján. Ld. továbbá SEvlt. Hal. XIV. (1940–1972) 1950/23. 159. lap., valamint SL: Iplj. A 4. (1917–1929) 1924/20. alatt bejegyezve: “39/1952. sz. alatt megsűnt”.

464 (Megjegyzés - Popup)

243 Ld. pl. cikkünk 3, 16, 56, 87–88, 99, 110, 115, 118, 141, 145, 153, 162, 164 és 178. hivatkozásai alatt.

465 (Megjegyzés - Popup)

244 Altenburg (D), Annaberg (D), Augustsburg (D), Bad Wimpfen (D), Brandenburg (D), Basedow (D), Beromünster (CH), Bécs (A), Brassó (R), Buxtehude (D), Crostau (D), Cuxhaven (D), Drezda (D), Fraureuth (D), Forchheim (D), Freiberg (D), Garamszeg (SK), Glauchau (D), Gollhofen (D), Großhartmannsdorf (D), Halle (D), Hamburg (D), Helbigsdorf (D), Innsbruck (A), Kereszténysziget (R), Kisdisznód (R), Klosterneuburg (A) Kolozsvár (R), Krakó (PL), Langhennersdorf (D), Leżajsk (PL), Loretto (A), Luzern (CH), Lübeck (D), Maihingen (D), Merseburg (D), Morlanda (S), Muri (CH), Nagyszeben (R), Nassau (D), Naumburg (D), Nógrádszentpéter (SK), Ottobeuren (D), Öttingen (D), Párizs (F), Pfaffroda (D), Ponitz (D), Rákosd (R), Reinhardsgrimma (D), Rheinau (CH), Rot an der Rot (D), Rötha (D), Rust (A), Tangermünde (D), Thalwil (CH), Schaffhausen (CH), Szmrecsan (SK), Schwerin (D), Sion (CH), Stade (D), St. Katharinental (CH), St. Urban (CH), Stendal (D), Stralsund (D), Strasbourg (F), Unterfauenhaid (A), Waltersdorf (D), Waltershausen (D), Weingarten (D), Zöblitz (D) nevezetes műemlék orgonáit.

466 (Megjegyzés - Popup)

245 Magyar Egyházzene II. évf. (1997/1998) 4. szám 499. p.

467 (Megjegyzés - Popup)

246 Magyar Egyházzene V. évf. (1994/1995) 2. szám 229. p.

468 (Megjegyzés - Popup)

247 Szarka György orgonaépítővel folytatott beszélgetés alapján.

469 (Megjegyzés - Popup)

248 Szabó András orgonaépítővel folytatott beszélgetés alapján.

470 (Megjegyzés - Popup)

Wien, Josephsplatz 1–5.

471 (Megjegyzés - Popup)

Lesestoffe in Westungarn I. Sopron (Ödenburg) 1535–1721. Szeged, Scriptum Kft., 1994, Herausgegeben von Tibor Grüll, Katalin Keveházi, József László Kovács, István Monok, Péter Ötvös, Katalin G. Szende 14–15. p.

472 (Megjegyzés - Popup)

Otto Mazal und Franz Unterkircher: Katalog der abendländischen Handschriften der Österreichischen Nationalbibliothek „Series Nova” (Neuerwerbungen) Theil 1. Cod. Ser. N. 1–1600. Wien, Georg Prachner Verlag, 1965.

473 (Megjegyzés - Popup)

Historia collegii Soproniensis societatis Jesu ab anno 1636 usque ad a. 1773., Jelzet: Cod. Ser. Nr. 14.002–14.004. Az OSZK-ban: Kézirattár TM1/1259–1261.

474 (Megjegyzés - Popup)

A soproni Bencés Gimnázium (Magyar Bencés Gimnáziumok 4.) Bencés Kiadó, 1994.

475 (Megjegyzés - Popup)

Mészáros i. m. 39–46.

476 (Megjegyzés - Popup)

folio = 1 lap, 2 oldal

477 (Megjegyzés - Popup)

pagina = 1 oldal

478 (Megjegyzés - Popup)

Sonntag Misericordia

479 (Megjegyzés - Popup)

1992–93. évi jelentés: SSz. 48. (1994) 68–72.; 1994–96. évi jelentés: SSz. 51. (1997) 58–64.

480 (Megjegyzés - Popup)

T. M.: Bevezetés a numizmatikába. Kisalföld. 1997. márc. 4.

481 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri János: 10. századi vasolvasztó műhely Somogyfajszon. Bányászati és Kohászati Lapok. Kohászat. 129. (1996) július–augusztusi 7–8. szám. 270–279.

482 (Megjegyzés - Popup)

Ihlye Tivadar: A Carnuntumi Régészeti Park 75 kilométerre fekszik. Scarbantiások: vissza a római korba! Kisalföld 1997. május 29.

483 (Megjegyzés - Popup)

A Széchenyi tér keleti végén az országzászlót („Hűségzászló”, „Nemzeti zászló”) a soproni népszavazás tizedik évfordulóján, 1932-ben állították fel a Társadalmi Egyesületek Szövetsége Soproni Kerülete kezdeményezésére.

484 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld, 1997. okt. 24. Sopronvármegye 7. Fotó: Cs. Sz.

485 (Megjegyzés - Popup)

III. Endre király (1290–1301) 1297. évi oklevele említi Sopron antik városfalainak romlását, ekkor határozták el az 1340-re megvalósult hármás várfalrendszer kiépítését.

486 (Megjegyzés - Popup)

Nováki Gyula: Óskori földvárak Sopron mellett. SSz. 51. (1997) 118–134.; Nováki Gyula: Bella Lajos földvárkutatásai. In: „Isten áldja a tisztet ipart.” Tanulmányok Domonkos Ottó tiszteletére. Sopron, 1998. 141–155.

487 (Megjegyzés - Popup)

N(agy) M(árta): A büszkeség és hűség jutalma. Kisalföld 1997. dec. 15.

488 (Megjegyzés - Popup)

Szabó Árpád: Róma jellemei. Bp., 1985. 283.

489 (Megjegyzés - Popup)

Társaságunk vendégeiként osztrák, szlovák és horvát régész-szakemberek, valamint budapesti, Zala és Vas megyei múzeológusok jártak városunkban a Borostyánkő út program keretében.

490 (Megjegyzés - Popup)

Hasonló szakmai vezetéseket tartottunk Június 22-én, október 13-án és okt. 29-én: Bécsi és bádeni osztrák régészeknek, a hamburgi egyetem régészeti tanszéke hallgatóinak és a pozsonyi egyetem régészeti tanszéke kiránduló diákjainak, bemutatva a Scarbantia Régészeti Park műemlékeit.

491 (Megjegyzés - Popup)

G(osztonyi) M(iklós): Emona kincseiről. Kisalföld 1998. szept. 29.

492 (Megjegyzés - Popup)

Gömöri János, A soproni középkori zsinagóga régészeti kutatása. SSz. 33 (1979) 222–242.

493 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 54. (2000) 350–354.

494 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 54. (2000) 374–401.

495 (Megjegyzés - Popup)

„Sokan voltak kíváncsiak a titokzatos várra”. Nyugati Kapu 1999. május 28. Képes riport a vezetésről.

496 (Megjegyzés - Popup)

N(agy) M(árta): Új állandó régészeti kiállítás a Fabricius-házban. A Borostyánkő út mentén. Kisalföld. 1999. jún. 23. A Társaság több tagja segített társadalmi munkában a Soproni Múzeum új állandó régészeti kiállításának rendezésénél. A SSz. 54. (2000) 345., 9. jegyzetben említettekén kívül a dokumentációs vitrin-rajzokat Tutunzisz Ákos készítette, a kiállítási leletek átcsoportosításában Vadas László tagtársunk volt segítségünkre. A kiállítás megnyitására készítettük és ekkor be is mutattuk a három nyelven (magyar, német, angol) készülő CD-ROM-ot (szerkesztője: Gömöri J.). Ennek folyamatos javítgatásában, egyes részeinek fordításában Bene Csaba huzamosabb ideig tevékenykedett. Ugyanebben a munkában segített korábban dr. Kertész László, a Társaság kulturális szervezője. Nagyobb szövegrészeket szintén társadalmi munkában fordítottak angolból németre a bécsi egyetem Klasszika-Filológia Tanszékének munkatársa, dr. Hildegrund Müller és a grazi egyetem Régészeti Tanszékének docense, dr. Gabriele Erath. A német nyelvi lektorálást határon átnyúló baráti segítségként dr. Karl Kaus végezte el. Társaságunk nevében ezúton is megköszönöm önzetlen közreműködésüket.

497 (Megjegyzés - Popup)

A korong másolatát a hasfalvai önkormányzat költségén bronzba öntötte a soproni Schranz Nándor, majd Hasfalva/Haschendorf határában, a lelőhelyen kialakított kis régészeti park központjában, nagyszabású faluünnep keretében kőalapozásra állították fel az 2001. évi nyári napforduló napján. A kis ásatási emlékmű fotóját közli: Römische Bernsteinstrasse Mittelburgenland. Rimska Jantarska cesta Sridnje Gradišće. A római kori Borostyánkőút Középburgenlandban. Radwanderkarte. Kerékpárút térkép. Kiadja: Verein zur Erhaltung der Römischen Bernsteinstrasse. Weiz 2002. A térkép Sopront és környékét, a Scarbantia Régészeti Park fontosabb objektumait is ábrázolja.

498 (Megjegyzés - Popup)

Landscapes and Monuments along the Amber Road. Results and Perspectives of Cultural Tourism. Landschaft und Denkmäler entlang der Bernsteinstraße. A Borostyánkő út tájai és emlékei. A kulturális turizmus eredményei és lehetőségei. Az 1995. október 15–18-i nemzetközi szimpózium előadásai. (Szerkesztette Gömöri János). Sopron, 1999. 141 p. és 43 ábra.

499 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld: IV. 8, VI. 9., VI. 23., X. 6., X. 15; Nyugati Kapu: V. 28., VII. 2., X. 8.; Sopron Press: II. 16.

500 (Megjegyzés - Popup)

Ezt követően a budapesti előadó hóvihár miatti késése szükségessé tette, hogy Gömöri János rövid, rögtönzött bevezető előadást tartson a soproni Árpád-kori ispáni várról.

501 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 54. (2000) 310–342.

502 (Megjegyzés - Popup)

SSz. 54. (2000) 349–372.

503 (Megjegyzés - Popup)

Kisalföld: I. 20, 21, 24, II. 10., 12., III. 1., 9., 20., III. 30. IV. 5., 8., 20., 28., V. 2., VI. 1., 8., 17., 30, VII. 7., IX. 28., IX. 29., X. 11., X. 17., XI. 7., Nyugati Kapu: III. 31., Soproni Programajánló: IV. 16., IX. 28., X.,

504 (Megjegyzés - Popup)

Sopron svájci testvérvárosa, Roschach küldöttsége előtt 2000. áprilisában. Bemutattuk a CD-ROM-ot Budapesten a Közgazdaság-tudományi Egyetemen szervezett nemzetközi kultur-turisztikai konferencián, továbbá Szombathelyen a burgenlandi és nyugat-magyarországi közös Borostyánkő-út projekt megbeszélésén. SSz. 54. (2000) 343.

505 (Megjegyzés - Popup)

János Gömöri: Von Scarbantia zu Sopron. Die Frage der Kontinuität. In: Zwischen Römersiedlung und mittelalterlicher Stadt. Archäologische Aspekte zur Kontinuitätsfrage. Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 17/2000. 223–231.

506 (Megjegyzés - Popup)

Az ausztriai Carnuntumban (Petronellben, Dr. Petra Buhuslavval, a Carnuntumi Régészeti Park igazgatójával), Eisenstadtban (Kismartonban, Dr. Karl Kaus tartományi régésszel) és a Borostyánkő út vonalán több községben voltak kultur-turisztikai témájú megbeszéléseink. Horvát kutatókkal (Vjekoslav Martinko, direktor, Four Seasons, Zágráb) felvettük a kapcsolatot és tudományos anyagot cseréltünk a római kori műemlékek közös idegenforgalmi hasznosítása témájában.

507 (Megjegyzés - Popup)

2000-ben münsteri, freiburgi, hamburgi, bécsi, valamint budapesti egyetemi szakcsoportok kértek szakvezetéseket a római kori Scarbantia maradványainak, Sopron városfalainak, illetve a várhelyi (burgstalli) sáncoknak és halomsíroknak a megtekintésére.

508 (Megjegyzés - Popup)

A régészeti kiállításban (a kérdőív alapján) helyesen azonosították a fertőendrédi korai vaskori kocsiurnát, a Bacchus kísérőjét ábrázoló scarbantiai terra sigillata domborművet és egy szakonyi honfoglalás kori lószerszámveretet: *Kolozsvári Dávid* nyírbátori, *Vass Gábor* és *Varga Péter* soproni középiskolai diákok, akik a Scarbantia Társaság költségén vehettek részt a passauai autóbusz-kiránduláson.

509 (Megjegyzés - Popup)

A passauai Oberhausmuseumban 2001. május 8. – okt. 28. volt látható a kiállítás, amelyet ezután Budapesten, a Magyar Nemzeti Múzeumban mutattak be. Katalog zur Bayerischen Landesausstellung. Regensburg.2001. Bayern–Ungarn. Tausend Jahre. Bajorország és Magyarország 1000 éve. (Herausgegeben von Wolfgang Jahn .) Haus der Bayerischen Geschichte. Veröffentlichungen zur Bayerischen Geschichte und Kultur 43/2001. 61–62. egy Sopronból kölcsönzött leletről, a Cundpald kehelyről.; N(agy) M(árta): Most érdemes Passaubá menni. Kisalföld.2001. június 20., 6.

510 (Megjegyzés - Popup)

Szabó Péter: Történeti források és a természettudomány. SSz 56 (2002) 59–65. Frank Norbert: Történeti források és a természettudomány, avagy miként értelmezik az erdészek az erdőt. SSz 56 (2002) 290–292.

511 (Megjegyzés - Popup)

A teljesség igénye nélkül: Oliver Rackham: Ancient Woodland: its History, Vegetation and Uses in England. London, 1980. Oliver Rackham: Trees and Woodland in the British Landscape. Revised edition. London, 1990. Forges et forêts: recherches sur la consommation proto-industrielle de bois. Szerk.: Denis Woronoff. Paris, 1990. George Peterken: Natural Woodland : Ecology and Conservation in Northern Temperate Regions. Cambridge, 1996. Joachim Radkau: Wood and Forestry in German History: In Quest of an Environmental Approach. Environment and History 2 (1996) 63-76. The Ecological History of European Forests. Szerk.: Keith J. Kirby és Charles Watkins. New York, 1998. F. W. M. Vera: Grazing Ecology and Forest History. New York, 2000.

512 (Megjegyzés - Popup)

Tulajdonképpen még senki sem foglalkozott a kérdéssel kellő alaposággal.

513 (Megjegyzés - Popup)

L. például Csöre Pál: A magyar erdőgazdálkodás története. Középkor. Budapest, 1980. 227. „A középkort általában még a tervszerűtlen erdőgazdálkodás jellemezte. Ezt kell megállapítanunk a XV. századról is, bár ebben az évszázadban több olyan törekvés is megfigyelhető, amelyben már az észszerű gazdálkodás gondolata rejlik.” Magyarul Csöre azt gondolta, hogy a teljes magyar középkorban mindenki össze-vissza

vágta a fákat.

514 (Megjegyzés - Popup)

Frank Norbert: Az elmúlt századok erdőkielésének és erdőhasználatának hatásai az erdők jelenlegi állapotára. Előadás a Magyarország sokszínű erdeiről sokszínűen című konferencian. 2000. december 13, Budapest.

515 (Megjegyzés - Popup)

Alföldi erdőssztyepp maradványok Magyarországon. Szerk. Molnár Zsolt és Kun András. Budapest, 2000. WWF füzetek 15. 24. o.